

บทที่ ๒

ศึกษาการดำเนินชีวิตตามแนวทางในพระพุทธศาสนา

ชีวิตมนุษย์นั้นถูกจำกัดความหมายไว้ในความเชื่อที่เป็นลักษณะวิถีการดำเนินชีวิตของแต่ละคนทำให้เกิดการนิยามความหมายชีวิตที่แตกต่างกันไปซึ่งนักปรัชญาศาสนาและนักวิทยาศาสตร์ได้ให้คำจำกัดความหมายของชีวิตตามระบบความเชื่อเหตุผลโดยถือเอาทัศนะความเห็นเป็นเกณฑ์ในการให้นิยามความหมายของชีวิต ในการวิจัยนี้ผู้วิจัยจึงได้จำแนกเป็น ๖ ลักษณะได้แก่ความหมายทั่วไป, ความหมายทางวิทยาศาสตร์, ความหมายทางสังคมศาสตร์, ความหมายทางศาสนา, ความหมายทางปรัชญา และสรุปตามความหมายในพระพุทธศาสนาเป็นประเด็นหลัก นอกนั้นเป็นการศึกษาถึงคุณค่าและองค์ประกอบของชีวิตในพระพุทธศาสนาที่มีปรากฏในพระไตรปิฎก

๒.๑ ความหมายของชีวิต

มนุษย์ได้ตั้งคำถามเกี่ยวกับชีวิตมาเป็นเวลาอันยาวนานมีคำตอบต่อปัญหาความหมายและค่านิยามของชีวิตทั้งในแง่ของปรัชญาศาสนาและวิทยาศาสตร์ต่างก็ได้พยายามแสวงหาคำตอบความหมายของชีวิตนั้นเป็นคำถามที่มนุษย์ทุกชีวิตล้วนแต่มีคำถามอยู่ในใจการนิยามความหมายของชีวิตโดยดูจากสภาพที่ปรากฏเป็นเนื้อหนึ่งสัมผัสได้การมีชีพจรและลมหายใจที่เชื่อมต่อกับโลกเรียกว่าชีวิตและสภาพที่ตรงกันข้ามจากนี้คือสภาพที่สิ้นลมหายใจไร้ความรู้สึกคือไร้ชีวิตหรือเรียกว่าความตายเหล่านี้คือสถานะที่มีชีวิตและไม่มีชีวิตซึ่งนอกจากมนุษย์แล้วยังมีสิ่งมีชีวิตอื่นได้แก่พืชและสัตว์สิ่งที่มีชีวิตวิวัฒนาการมาจากสิ่งที่ไม่มีชีวิตจนสร้างให้โลกเกิดมีสิ่งนั้นสิ่งนี้จำนวนมหาศาลคำว่า “ความหมาย” มีหลายความหมายหนึ่งในนั้นคือความหมายของการนิยาม (Definition) การนิยามคือการพยายามอธิบายลักษณะเฉพาะ (Characteristic) ที่เป็นสามัญของสิ่งต่างๆในเชิงประจักษ์ (Empirical) เช่นถามว่าไฟคืออะไรไม่ว่าโสกราตีสหรือคาร์ล มาร์กซและใครก็ตามต่างก็รู้จักไฟย่อมตอบได้ตรงกันเพราะความหมายของไฟเกิดจากการนิยามโดยผ่านภาษามนุษย์ได้จากการสัมผัสแล้วได้รับความรู้สึก “ร้อนเกิดขึ้น” ทันทีไฟจึงมีความหมายที่เฉพาะเจาะจงแน่นอนแต่คำถามว่าชีวิตคืออะไรมันไม่สามารถที่จะนิยามได้และหาคำตอบได้ง่ายเหมือนกับคำถามที่ว่าไฟคืออะไรการให้ความหมายของชีวิตไม่มีความเห็นที่ลงตัวแม้กระทั่งการให้^๑

ความหมายตามพจนานุกรมหรือสารานุกรมเพื่อพยายามหาคำตอบที่เฉพาะเจาะจงให้ได้ความหมายที่ครอบคลุม กลับพบกับความหลากหลายคำตอบในบริบทสิ่งนี้เป็นประเด็นที่แสดงให้เห็นถึงปัญหาของการนิยามหรือการอธิบายเชิงประจักษ์ที่พยายามทำให้สิ่งต่างๆ หยัดหนึ่งการนิยามสิ่งใดจำเป็นต้องมีความคิดในเชิงแบ่งแยกเป็นหลักจึงไม่อาจนิยามความคิดที่หลากหลายซับซ้อนและไหลเลื่อนได้ด้วยข้อความไม่กี่ประโยคเพราะทุกข้อความก็คือชีวิตที่ไม่อาจแบ่งแยกออกจากกันได้นั่นเอง

โดยทั่วไปชีวิตหมายถึงความเป็นอยู่ในทางวิทยาศาสตร์ชีวิตหมายถึงเซลล์ประกอบด้วยกรดนิวคลีอิกต้องสามารถรับรู้ความรู้สึกสัมผัสมีการเจริญเติบโตและปรับตัวให้เข้ากับสิ่งแวดล้อมได้ทาง

^๑ พระกัจจित พุทโธ (พุโตะปิง), *ชีวิตในทัศนะพุทธปรัชญาเถรวาท* วิทยานิพนธ์ พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (บัณฑิตวิทยาลัย:มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔), หน้า ๑๒-๑๓.

สังคัมศาสตร์ชีวิตหมายถึงความเป็นไปในระบบสังคัมที่มีการเกิดขึ้นมีการเปลี่ยนแปลงและมีการตายได้ชีวิตมีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลาโดยมีมนุษย์เป็นศูนย์กลางของสิ่งมีชีวิตทั้งหลายเมื่อพูดถึงคำว่า “ชีวิต” ทุกคนจะมีความเข้าใจในภาพรวมว่าเป็นสิ่งที่ยังไม่ตายได้แก่คนสัตว์และพืชที่ยังคงสภาพในการทำงานการเคลื่อนไหวการให้ผลผลิตการกินอาหารการขับถ่ายการหายใจการเจริญเติบโตและการสืบพันธุ์ได้^๒

ชีวิตตามความหมายของพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานได้ให้คำนิยามของความหมายของชีวิตว่าชีวิตมาจากคำว่าชีวะที่มีความหมายถึงชีพ, ความเป็นอยู่ตรงข้ามกับความตาย^๓ หรือที่ว่า “อชีวิต” คือความไม่มีชีวิตหรือความตายเพราะสันลมหายใจร่างกายไม่มีไอน้ำและไม่มีวิญญาณประทับอาศัยอยู่แล้ว

คำว่า “ชีวิต” ตามรูปศัพท์หมายถึง ความเป็นอยู่ การดำรงอยู่^๔ บ่งถึงการเป็นอยู่หรือดำรงอยู่ขององค์ประกอบของชีวิต ซึ่งแสดงให้เห็นว่า ชีวิตเป็นหน่วยรวมขององค์ประกอบต่างๆ ที่คูกกันเข้าเพื่อการดำรงอยู่ได้

ตามคำนิยามข้างต้นนี้ เป็นคำตอบคำถามที่ว่า ชีวิตคืออะไร? รวมทั้งความหมายของชีวิตอีกด้วย และชีวิตคือหน่วยรวมของชั้น ๕ ไม่มีชีวิตอื่นใดที่นอกเหนือไปจากชั้น ๕ เพราะอาศัยชั้น ๕ นี้เองจึงบัญญัติเรียกว่า “สัตว์ บุคคล ตัวตน เรา เขา” ถือได้ว่าชั้น ๕ เป็นโครงสร้างของสัตว์ บุคคล ตัวตน เราเขา และองค์ประกอบของชีวิตนี้เอง มีชื่อเรียกไปตามหน้าที่ที่แตกต่างกันไป แต่มีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันอย่างเป็นระบบ^๕ ดังนี้

๑. รูปชั้น (corporeality) รูปชั้น (กองรูป, ส่วนที่เป็นรูป, ร่างกาย พฤติกรรมและคุณสมบัติต่างๆ ของส่วนที่เป็นร่างกาย, ส่วนประกอบฝ่ายรูปธรรมทั้งหมด, สิ่งที่เป็นร่างพร้อมทั้งคุณและอาการ

๒. เวทนาชั้น (feeling; sensation) (กองเวทนา, ส่วนที่เป็นการเสวยอารมณ์, ความรู้สึกสุข ทุกข์หรือเฉยๆ

๓. สัญญาชั้น (perception) (กองสัญญา, ส่วนที่เป็นความกำหนดหมาย, ความกำหนดได้หมายรู้ในอารมณ์ ๖ เช่นว่า ชาว เขียว ดำ แดง เป็นต้น

๔. สังขารชั้น (mental formations; volitional activities) (กองสังขาร, ส่วนที่เป็นความปรุงแต่ง, สภาพที่ปรุงแต่งจิตให้ดีหรือชั่วหรือเป็นกลางๆ, คุณสมบัติต่างๆ ของจิต มีเจตนาเป็นตัวนำ ที่ปรุงแต่งคุณภาพของจิตให้เป็นกุศล อกุศล อัปยาคฤต

^๒ พระภิกษุ พุทโธ (พุฒิปิง), “ชีวิตในทัศนะพุทธปรัชญาเถรวาท” วิทยานิพนธ์ พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (บัณฑิตวิทยาลัย:มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔), หน้า ๑๓.

^๓ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน ๒๕๕๒, (กรุงเทพฯ : พิมพ์ที่นานมีบุ๊คพับลิเคชันส์, ๒๕๕๒), หน้า ๓๖๖.

^๔ พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์, (กรุงเทพฯ : อมรินทร์การพิมพ์, ๒๕๒๗), หน้า ๕๕.

^๕ พระมหาทวี ฐานวโร, “ปาณาติบาตกับปัญหาจริยธรรมในพุทธปรัชญา”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์, ๒๕๓๔).

๕.วิญญาณชั้น (consciousness) (กองวิญญาณ, ส่วนที่เป็นความรู้แจ้งอารมณ์, ความรู้อารมณ์ทางอายตนะทั้ง ๖ มีการเห็น การได้ยิน เป็นต้นได้แก่ วิญญาณ ๖

ชั้น ๕ นี้ย่อลงมาเป็น ๒ คือนามและรูป; รูปชั้นจัดเป็นรูป, ๔ ชั้น นอกนั้นเป็นนาม. อีกอย่างหนึ่ง ถ้าจัดเข้าในปรมัตถธรรม ๔ : วิญญาณชั้นเป็น จิต, เวทนาชั้น สัญญาชั้น สังขารชั้นและวิญญาณชั้น เป็น เจตสิก, รูปชั้น เป็นรูป, ส่วนนิพพานเป็นชั้นวิมุติ คือ พ้นจากชั้น ๕

๒.๑.๑ ความหมายของชีวิตของนักวิชาการทั่วไป

นักปราชญ์หลายสาขาวิชาชีพ ได้อธิบายความหมายของชีวิตที่มีความแตกต่างกันบนพื้นฐานความเชื่อที่แตกต่างกันล้วนแต่สร้างสื่สรรค์ก่อให้เกิดความเข้าใจความหมายของชีวิตมนุษย์มากขึ้น ซึ่งบุคคลที่ได้รับความเชื่อถือจากสังคมชาวโลก มีดังนี้

พระราชวรมุนี (ป.อ.ปยุตฺโต) มองชีวิตเป็นกระแสที่มีความเคลื่อนไหวอย่างประสานสัมพันธ์ของชั้น ๕ ประกอบด้วยรูปเวทนาสัญญาสังขารและวิญญาณดำเนินไปตามกฎธรรมชาติซึ่งเรียกว่าไตรลักษณ์ได้แก่นิจจัง หมายถึงความไม่เที่ยงทุกขัง หมายถึงการไม่สามารถอยู่ได้คงที่และอนัตตา หมายถึงความไม่มีตัวตนการมีชีวิตเป็นกระบวนการที่ดำเนินไปด้วยการเสริมปัจจัยต่อเนื่องซึ่งกันและกันภาวะการณ์ใดจะเกิดขึ้นได้ก็เนื่องมาจากความพร้อมของปัจจัย^๖ นั้น ๆ นั่นเอง

ลูเครติอุส (Lucretius) นักกวีโบราณชาวโรมันกล่าวว่าชีวิตเกิดขึ้นมาเองก่อนดินที่เราเห็นอยู่ถ้าหากมีความชื้นมีความอบอุ่นพอเหมาะพอดีแล้วจะเกิดชีวิตขึ้นมา เช่น ถ้าเราดักน้ำจากบ่อใส่ภาชนะผึ่งแดดไว้ไม่นานนักก็จะปรากฏชีวิตเล็กๆ จำนวนมากมายขึ้นมาอาร์เรเนียส (Arrhenius) ได้เสนอทฤษฎีว่าชีวิตจะลอยลอยมาในอากาศจากดาวเคราะห์หรือดาวฤกษ์ดวงใดดวงหนึ่งหรืออาจจะติดมากับลูกอุกกาบาตที่ตกลงมาสู่พื้นโลกก็ได้ชาร์ลส์ดาร์วิน (Charles Darwin) เจ้าของทฤษฎีวิวัฒนาการชาวอังกฤษกล่าวว่าชีวิตได้มีวิวัฒนาการมาจากบรรพบุรุษร่วมกันและแปรสภาพเป็นชั้นๆ จากสถานะต่ำสุดขึ้นเป็นสถานะสูงสุดทั้งมนุษย์และสัตว์ตลอดทั้งพืชก็มีความสามารถในการแพร่พันธุ์ได้อย่างเหลือเฟือในลักษณะทวีคูณดังนั้นจึงมีการดิ้นรนเพื่อความอยู่รอดและหน่วยชีวิตที่เหมาะสมที่สุดเท่านั้นจึงจะสามารถอยู่รอดได้สภาวะนั้น^๗

ตอลสตอย นักกวีผู้ยิ่งใหญ่ ชาวรัสเซียเขามีชีวิตร่วมสมัยในยุคสหภาพโซเวียต เขาเองตั้งใจมุ่งหวังแสวงหาสัจจะดังคำพูดที่เป็นอมตะว่า “สัจจะเป็นสิ่งที่ข้าฝึหายิ่ง” ส่วนคำว่าความหมายของชีวิตคืออะไร การที่เราต้องกระทำกิจกรรมอันซ้ำซากจำเจในชีวิตประจำวันซ้ำแล้วซ้ำเล่ามนุษย์นั้นไม่ทันที่จะหายใจเข้า เขามีการตอบสนองต่อเจตจำนงที่ดำรงชีวิตเสียแล้วความหมายของชีวิตจึงเริ่มมาจากภายในตัวของมนุษย์เอง^๘

^๖ พระกัจจित พุทฺโธ (พุทฺธิปิง), “ชีวิตในทัศนะพุทธปรัชญาเถรวาท” วิทยานิพนธ์ พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (บัณฑิตวิทยาลัย:มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔), หน้า ๑๓.

^๗ เรื่องเดียวกัน, อ้างแล้ว หน้า ๑๓.

^๘ นภา เดชกาญจนะ, ปรัชญาชีวิตยุค IMF 2000 วิถีแห่งอิสรภาพของมนุษย์, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สื่อยุทธ, ๒๕๕๑), หน้า ๓๒.

ชาร์ตร์ นักปรัชญาอัตถิภาวนิยม กล่าวว่าในความเป็นจริงของชีวิตที่วามมนุษย์ต้องเผชิญกับความตายความตายคือปรากฏการณ์เฉพาะของมนุษย์ซึ่งเป็นปรากฏการณ์สุดท้ายของชีวิตทั้งๆที่ยังมีชีวิตอยู่ความตายได้สร้างความหมายของชีวิตเสมือนกับโน้ตดนตรีตัวสุดท้ายที่ทำให้รู้ความหมายของเพลง^๙

โรเจอร์ส (Rogers) เชื่อว่ามนุษย์มีธรรมชาติพื้นฐานเป็นผู้มีเกียรติมีศักดิ์ศรีมีคุณค่าไว้ใจได้สามารถดำเนินชีวิตและแก้ไขปัญหาด้วยความสามารถของตนเองได้ และการที่มนุษย์มีปัญหาเกิดขึ้นสืบเนื่องมาจากความไม่สอดคล้องของตนกับสภาพแวดล้อม^{๑๐} นั่นเอง

มาสโลว์ (Maslow) เขาเชื่อว่าแรงจูงใจและความพอใจมีผลต่อการกำหนดพฤติกรรมบุคคลที่สมบูรณ์จะสามารถช่วยให้บรรลุซึ่งความต้องการได้ทักษะของวิชาชีววิทยาได้กล่าวถึงชีวิตที่เป็นสาระเป็นความรู้ที่เกี่ยวกับสิ่งที่มีชีวิตล้วนๆ เช่นองค์ประกอบของสิ่งที่มีชีวิตคุณสมบัติของสิ่งที่มีชีวิตและพันธกรรมของสิ่งที่มีชีวิตที่สามารถนำมาแยกขยายได้ทางกระบวนการทางเคมี^{๑๑}

ทักษะของวิชามนุษยศาสตร์เป็นวิชาที่ว่าด้วยคุณค่าทางจิตใจและงานของคนมีศิลปะวรรณคดีประวัติศาสตร์ภาษาศาสตร์ศาสนาและปรัชญาให้ความรู้เกี่ยวกับพฤติกรรมการอยู่ร่วมกัน ความรู้สึกความเชื่อ^{๑๒} ในขณะที่วิชาสรีรวิทยาและกายวิภาคได้พูดถึงร่างกายองค์ประกอบภาคส่วนภายนอกของชีวิตมนุษย์เป็นสำคัญ

๒.๑.๒ ความหมายของชีวิตตามทัศนะทางวิทยาศาสตร์

ชีวิตเกี่ยวข้องกับโครงสร้างของเซลล์และสารเคมีชนิดต่างๆที่มีอยู่ในเซลล์เหล่านักวิทยาศาสตร์สามารถให้คำจำกัดความหมายของชีวิตดังนี้

ชีวิตคือเซลล์ที่ประกอบด้วยสารกรดนิวคลีอิก (nucleic acids) ชนิดต่างๆกรดนิวคลีอิกนี้สามารถที่จะทำหน้าที่เพิ่มตัวเองควบคุมลักษณะของเซลล์อวัยวะและรูปร่างของสิ่งที่มีชีวิตได้นอกจากนั้นกรดนิวคลีอิกยังสามารถปรับเปลี่ยนตัวเองอย่างกะทันหันทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในการควบคุมลักษณะภาคส่วนต่างๆที่เป็นเซลล์และรูปร่างของชีวิตอีกด้วยนักวิทยาศาสตร์จะอธิบายพร้อมทั้งให้ความหมายของชีวิตในรูปแบบของ “สาร” ที่มีชีวิตซึ่งเรียกว่าโปรโตพลาสซึม (protoplasm) ในโปรโตพลาสซึมมีสารที่สำคัญต่อการควบคุมคุณลักษณะต่างๆของสิ่งที่มีชีวิตในตัวสารนี้ยังมีพลังงานที่ทำหน้าที่ควบคุมทางชีวเคมีสารคือกรดนิวคลีอิกซึ่งได้แก่ดีเอ็นเอ (DNA deoxyribonucleic) ลักษณะสำคัญที่นักวิทยาศาสตร์นำมาประกอบในการให้ความหมายของสิ่งที่มีชีวิตได้แก่^{๑๓}

^๙ Sartre, Being and Nothing a Pheomenological essay on Ontology, translated by Hazel E. Barnes (New York : Washington Press, 1967), p 681.

^{๑๐} พระกัจจित พุทฺโธ (พุฒิปิง), “ชีวิตในทัศนะพุทธปรัชญาเถรวาท” วิทยานิพนธ์ พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (บัณฑิตวิทยาลัย:มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔), หน้า ๑๔.

^{๑๑} เรื่องเดียวกัน หน้า ๑๕.

^{๑๒} สำนวน แสงเพ็ญ, พบความจริงได้หวังไม่เกินเอื้อม, (กรุงเทพมหานคร : พิมพ์ที่โรงพิมพ์วัฒนาพานิชจำกัด, ๒๕๕๑), หน้า๑๓.

^{๑๓} มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ธรรมนามัย, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร : พิมพ์ที่ห้างหุ้นส่วนหน้ากึ่งการพิมพ์, ๒๕๕๒), หน้า๑๖๕.

๑. สิ่งมีชีวิตสามารถรับรู้ความรู้สึกต่อสิ่งเร้าภายนอกได้
๒. สิ่งมีชีวิตต้องมีการสืบพันธุ์
๓. สิ่งมีชีวิตจะต้องมีการเจริญเติบโต
๔. สิ่งมีชีวิตจะต้องมีการปรับตัวให้เข้ากับสิ่งแวดล้อมได้

จะเห็นได้ว่าชีวิตคือเซลล์ที่ประกอบด้วยกรดนิวคลีอิกและคุณสมบัติของสิ่งมีชีวิต คือสามารถรับรู้ความรู้สึกได้สามารถสืบพันธุ์ได้เจริญเติบโตได้และสามารถที่จะปรับตัวให้เข้ากับสิ่งแวดล้อมได้ชีวิตคือรูปแบบหนึ่งของธรรมชาติซึ่งได้เปิดเผยความสมบูรณ์พร้อมเป็นหนึ่งเดียวของเอกภาพให้เป็นที่สัมผัสได้ชีวิตเปรียบเสมือนสายธารแห่งการไร้จุดเริ่มต้นหรือจุดจบอันประกอบด้วย ความบริสุทธิ์และความสมบูรณ์พูนสุขชีวิตเป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติจึงดำรงตัวอยู่ได้ภายใต้กฎเกณฑ์ของธรรมชาติในเอกภาพในสภาวะที่เหมาะสม ดังนั้นสเปิร์มจากบิดาและมารดาซึ่งบรรจุรหัสข้อมูลไว้ภายในจำนวนมหาศาลได้รวมปฏิสนธิกันก่อให้เกิดเป็นเซลล์ๆเดียวนับเป็นแรกเริ่มของชีวิตและมีการสืบต่อรหัสข้อมูลที่บรรจุไว้จำนวนมากมาอย่างไม่มีที่สิ้นสุดจนกระทั่งเกิดขึ้นนั้นคือชีวิตมนุษย์เรานั่นเอง

๒.๑.๓ ความหมายของชีวิตทางสังคมศาสตร์

ในทางสังคมศาสตร์สิ่งมีชีวิตหมายถึงสิ่งที่มีการเปลี่ยนแปลงเคลื่อนไหวไปในทางเจริญหรือความเสื่อมได้เช่นคนสัตว์ต้นไม้รวมไปถึงศิลปวัฒนธรรมภาษาศาสนาบ้านเมืองเป็นต้นที่เป็นทั้งนามธรรมและรูปธรรมโดยไม่มีหลักเกณฑ์แน่นอนว่าองค์ประกอบอย่างใดจัดว่าเป็นสิ่งมีชีวิตสังคมที่ชีวิตจะต้องเป็นสังคมที่มีการปรับปรุงและเปลี่ยนแปลงไปตามการเวลาอาจเปลี่ยนแปลงไปตามธรรมชาติอย่างที่มีแบบแผนหรืออย่างไม่มีแบบแผนก็ได้

ดังนั้นความหมายเกี่ยวกับชีวิตทางสังคมศาสตร์จึงหมายถึงความเป็นไปในระบบสังคมที่มีการเกิดขึ้นมีการเปลี่ยนแปลงและมีการตายได้และมีมนุษย์เป็นจุดศูนย์กลางของสิ่งมีชีวิตทั้งหลายที่สำคัญนั้นสังคมศาสตร์ได้กล่าวถึงชีวิตไว้สองนัยด้วยกันคือนัยของความเป็นจริงกับนัยของการเปรียบเทียบนัยของความเป็นจริงก็คือมนุษย์สัตว์และพืชที่มีโครงสร้างทางชีวภาพที่แน่นอนทางธรรมชาติมีวิวัฒนาการทางร่างกายและพฤติกรรมการดำรงชีวิตที่มักจะได้นิยามคำพูดที่ว่ามนุษย์เป็นสัตว์สังคมซึ่งจัดเป็นสิ่งมีชีวิตประเภทหนึ่งที่จะต้องอาศัยอยู่ร่วมกันเป็นกลุ่มมีการติดต่อสัมพันธ์กันเป็นกลุ่มมีภาษาพูดเหมือนกันเพื่อดำเนินกิจกรรมของชีวิตไปสู่ความเจริญมีการสร้างวัฒนธรรมเพื่อการดำรงชีวิตการถ่ายทอดความรู้ภายในเผ่าพันธุ์และระหว่างเผ่าพันธุ์มีการแลกเปลี่ยนปัจจัยพื้นฐานในการดำเนินชีวิตแก่กันและกันซึ่งในภายหลังได้พัฒนามาสู่ระบบธุรกิจและการเมืองนั่นเองส่วนสัตว์และพืชพรรณต่างๆจัดเป็นชีวิตระดับรองถือเป็นองค์ประกอบแวดล้อมของชีวิตมนุษย์ทางสังคมศาสตร์ให้คุณค่าทางด้านความรู้สติปัญญาและความมีเหตุผลของชีวิตมนุษย์เป็นสำคัญ

ส่วนนัยของการเปรียบเทียบก็คือความเป็นไปของระบบเศรษฐกิจ การเมืองสังคม และอารยธรรมเป็นสิ่งที่ไม่มีโครงสร้างทางชีวภาพเกิดขึ้นได้จากการวางแผนโดยมีมนุษย์เป็นแกนกลางในการดำเนินชีวิตและเปลี่ยนแปลงไป^{๑๔} นอกจากนี้แล้วยังมีนักมานุษยวิทยายังเชื่อว่ามนุษย์ในสภาพแวดล้อมที่แตกต่างกันย่อมมีพฤติกรรมแตกต่างกันออกไป

^{๑๔}มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, **ธรรมนามัย** (หน่วยที่ ๖-๑๐) ,นนทบุรี,๒๕๔๘, หน้า ๑๖๕.

๒.๑.๔ ความหมายของชีวิตตามทัศนะของศาสนา

ศาสนาเกิดขึ้นมาเพื่อแก้ปัญหาชีวิตคำสอนในแต่ละศาสนาคือกฎธรรมชาติของชีวิต ศาสนาได้กล่าวถึงการเกิดขึ้นของชีวิตมนุษย์ หลักธรรมของแต่ละศาสนานั้นได้จัดวางระบบให้มนุษย์ได้เดินตามกรอบของศาสนา เพื่อที่จะก้าวไปสู่จุดหมายปลายทางตามคำสอนของศาสนาที่ตนนับถือ แต่สิ่งที่สำคัญ ศาสนาได้อธิบายการถือกำเนิดของชีวิตมนุษย์ที่แตกต่างกันออกไปหลายนัย ดังนี้

๒.๑.๔.๑ ศาสนาเทวนิยม (ศาสนาที่เชื่อ ในพระเจ้าเป็นผู้สร้าง) ซึ่งเป็นศาสนาประเภท “เทวนิยม” ที่มีความเชื่อว่ามีพระเจ้าผู้ทรงอำนาจยิ่งใหญ่พระองค์เดียวเท่านั้นพระเจ้านั้นทรงอำนาจครอบครองโลกเชื่อว่าผู้สร้างหรือจุดเริ่มต้นของสรรพสิ่งใดล้วนเกิดมาจากพระผู้เป็นเจ้าหรือพระเจ้า “God” หรืออัลลาห์ “Allal” หรือพรหมมัน “Brahman” พระเป็นเจ้าเหล่านี้เองเป็นผู้สร้างมนุษย์สร้างจักรวาลและสรรพสิ่ง^{๑๕} เช่นศาสนาคริสต์ศาสนายิวนับถือพระเจ้าองค์เดียวกันคือพระยะโฮวาห์ต่างเชื่อว่าพระเจ้าทรงสร้างโลกและสร้างมนุษย์เมื่อพระเจ้าทรงสร้างโลกและสิ่งต่างๆในโลกเสร็จแล้วจึงดำริที่จะสร้างมนุษย์ตามแบบแผนของพระองค์โดยสร้างจากผงคลีดิน แล้วพระองค์ทรงระบายลมแห่งชีวิตเข้าไปให้มีชีวิตในคัมภีร์ปฐมกาลได้กล่าวว่าพระเจ้าทรงเนรมิตสร้างฟ้าและแผ่นดินแผ่นดินที่ว่างเปล่าความมืดอยู่เหนือน้ำและพระวิญญาณของพระเจ้าปกอยู่เหนือน้ำนั้น... และต่อมาพระเจ้าตรัสว่าน้ำจงอุดมไปด้วยฝูงสัตว์ที่มีชีวิตและนกจงบินไปมาเหนือฟ้าข้ามแผ่นดินพระเจ้าทรงสร้างสัตว์ทะเลขนาดใหญ่และสัตว์ที่มีชีวิตนานาชนิดเป็นฝูงตามชนิดของมันพระเจ้าทรงเห็นว่าดีพระเจ้าจึงอวยพรแก่สัตว์เหล่านั้นว่าจงมีลูกดกทวีมากขึ้นจนเต็มน้ำในทะเลและให้นกมากขึ้นบนแผ่นดินในวันที่พระเจ้าทรงสร้างแผ่นดินและแผ่นฟ้าสวรรค์นั้นต้นไม้ตามทุ่งน่ายังไม่เกิดขึ้นบนแผ่นดินและพืชตามทุ่งนาก็ยังไม่งอกขึ้นเลยเพราะพระเจ้ายังไม่ทรงทำให้ฝนตกลงแผ่นดินทำให้พื้นแผ่นดินเปียกทั่วไปพระเจ้าทรงปั้นมนุษย์ด้วยผงคลีดินระบายลมปราณเข้าทางจมูกมนุษย์จึงเป็นผู้มีชีวิต^{๑๖} มนุษย์คือผู้ที่พระเจ้าสร้าง

ในหลักคำสอนของคริสต์ศาสนาได้กล่าวถึงธรรมชาติของมนุษย์ว่าถ้าพระเจ้าทรงติดต่อกับมนุษย์ได้มนุษย์ก็ย่อมสามารถติดต่อกับพระเจ้าได้เช่นเดียวกันการติดต่อนี้เป็นการติดต่อยุ่ระหว่างผู้ที่ถูกสร้างกับผู้สร้างมนุษย์เป็นผู้ถูกสร้างพิเศษเหนือสิ่งอื่นใดทั้งสิ้นการที่มนุษย์สามารถติดต่อกับพระเจ้าได้นั้นถือว่าเป็นการพัฒนาการสูงสุดของมนุษย์มนุษย์คนแรกที่พระเจ้าทรงสร้างคืออาดัมพระเจ้าทรงปั้นมนุษย์ด้วยผงคลีดินระบายลมปราณเข้าทางจมูกมนุษย์จึงเป็นผู้มีชีวิตในพระคริสต์ธรรมคัมภีร์พระเจ้าทรงเห็นว่าอาดัมไม่มีคู่อยู่คนเดียวจึงตรัสว่าไม่ควรที่ชายผู้นี้จะอยู่คนเดียวเราจะสร้างคู่อยู่ปถัมภ์ที่สมกับเขาขึ้นพระเจ้าจึงทรงทำให้ชายผู้นั้นหลับสนิทขณะที่หลับสนิทอยู่นั้นพระองค์ทรงชักกระดูกซี่โครงอันหนึ่งของเขาออกมาแล้วทำให้เนื้อติดกันแทนกระดูกอย่างเดิมส่วนกระดูกซี่โครงที่พระเจ้าได้ทรงชักออกมานั้นพระองค์ทรงสร้างให้เป็นผู้หญิงแล้วทรงนำมาให้ชายผู้นั้นมีปรากฏในพระคริสต์ธรรมคัมภีร์แล้วทรงตั้งชื่อให้ว่าเอวาเพราะอาดัมและเอวาพากันกินผลไม้ที่พระเจ้าทรง

^{๑๕}สำนวน แสงเพ็ญ, พบความจริงได้หวังไม่ไกลเกินเอื้อม, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๕๑), หน้า ๑๔.

^{๑๖}พระคริสต์ธรรมคัมภีร์, สมาคมพระคริสตธรรมไทย, พิมพ์ครั้งที่ ๒๘, (กรุงเทพมหานคร : สมาคมพระคริสตธรรมไทย, ๒๐๑๐), หน้า ๗.

ห้ามในสวนเอเดนเพราะถูกงูหลอกให้กินว่าเมื่อกินแล้วจะเกิดปัญญาขึ้นเมื่อทั้งสองกินเข้าไปจึงเกิด
ความละอายขึ้นและเกิดความกำหนดรักใคร่กันขึ้นจึงเกิดการสมสู่มีลูกมีหลานต่อๆ กันมา

ศาสนาพราหมณ์ถือว่ามนุษย์แต่ละคนซึ่งมีชีวิตอยู่ในขณะนี้เป็นส่วนหนึ่งของพระ
พรหมส่วนใดส่วนหนึ่งตามวาระของตนกล่าวคือกษัตริย์เกิดจากพาหา (แขน) ของพระพรหม
พราหมณ์เกิดจากโอษฐ์ (ปาก) ของพระพรหมแพศย์เกิดจากส่วนท้องของพระพรหมและศูทรเกิดจาก
เท้าของพระพรหมทุกวาระที่มีชีวิตอยู่ในขณะนี้เกิดจากพระพรหมและเมื่อเกิดมาแล้วก็ต้องทำตาม
หน้าที่ตามวาระของตนเมื่อเกิดความบริสุทธิ์เพราะการปฏิบัติหน้าที่และการทำความดีอย่างอื่น
ควบคู่กันไปจนเกิดความบริสุทธิ์ทั้งทางกายและใจก็จะกลับไปอยู่ในร่างของพระพรหมเป็นชีวิตอมตะ
ไม่ต้องเวียนว่ายตายเกิดในวัฏสงสารต่อไปอีก^{๑๗}

ศาสนาอิสลามถือว่ากำเนิดชีวิตคนมีมาจากการสร้างของพระอัลเลาะห์ดังที่ปรากฏ
ในพระคัมภีร์อัลกุรอานว่าพระองค์ทรงสร้างชั้นฟ้าทั้งหลายและแผ่นดินนี้ด้วยความจริงและทรงทำให้
เจ้าเป็นรูปร่างและทรงทำรูปร่างเจ้าให้ดียิ่งขึ้นและพระองค์คือการกลับไปในบ้านปลายดั่งนั้นพระเจ้า
คือผู้ทรงสร้างทรงอภิบาลชีวิตของมนุษย์ทั้งมวล^{๑๘}

๒.๑.๔.๒ ศาสนาอเทวนิยม (ศาสนาที่ไม่เชื่อในพระเจ้า) ในศาสนาประเภทอเทวนิ
ยมมีความเชื่อในกฎธรรมชาติเช่นศาสนาพุทธศาสนาเซน ลัทธิเต๋า ลัทธิขงจื้อ เป็นต้น บางศาสนาหรือ
บางลัทธิไม่ได้กำหนดหลักใหญ่ใจความการกำเนิดของชีวิตและกระบวนการอธิบายถึงชีวิตของมนุษย์มี
เพียงการกำหนดกฎเกณฑ์ในการดำเนินชีวิตเพื่อความอยู่รอดในรูปแบบที่มีความสุขความสงบในแบบ
แผนแห่งคุณธรรมความดีงาม

กำเนิดสรรพสิ่งตามทัศนะของเต๋าเชื่อในเรื่องหยางและหยินเป็นหลักพื้นฐานของจีน
โบราณถือว่าสรรพสิ่งทั้งหลายที่มีชีวิตและไม่มีชีวิตเกิดมาจากหยางและหยินสรรพสิ่งทั้งที่มีชีวิตและไม่มี
ชีวิตล้วนเกิดมาจากส่วนประกอบของหยินและหยางทั้งสิ้นเมื่อหยินและหยางมีความสมดุล ทุกสิ่งทุก
อย่างก็เกิดและมีสันติสุข แต่เมื่อหยินและหยางไม่สมดุลกันทุกสิ่งก็แปรเปลี่ยน^{๑๙}

กำเนิดสรรพสิ่งตามทัศนะของขงจื้อธรรมชาติของมนุษย์คือซิง (Sing) เชื่อว่ามนุษย์
เกิดมาพร้อมกับความดี มนุษย์เป็นสัตว์สังคมอยู่คนเดียวไม่ได้จะต้องมีความสัมพันธ์ระหว่างสองคน
ขึ้นไปจุดเริ่มต้นของคนคือครอบครัวความสัมพันธ์ของสังคมจึงแบ่งเป็น ๕ ระดับคือ

๑. บิดามารดาบุตรธิดา ๒. สามีกับภรรยา ๓. พี่กับน้อง ๔. กษัตริย์ขุนนางกับปวง
ประชา ๕. มิตรสหาย

^{๑๗} พระกัจจิต พุทโธ (ฟูโตปิง), “ชีวิตในทัศนะพุทธปรัชญาเถรวาท” วิทยานิพนธ์ พุทธศาสตร
มหาบัณฑิต (บัณฑิตวิทยาลัยมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔), หน้า ๑๘.

^{๑๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๙.

^{๑๙} สุวรรณ สภาอนันท์, มนุษย์ในทัศนะปรัชญาตะวันออก, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหา
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๓), หน้า ๑๕.

ทุกระดับจะต้องมีจริยธรรมต่อกันคือความกตัญญูทวนเวียนความรักความซื่อตรง ความสมานสามัคคีความจงรักภักดีและความเมตตากรุณาทุกคนต้องทำหน้าที่ของตนให้สมบูรณ์ที่สุด ที่เรียกว่าเจียเมี่ยที่เป็นความสุขสูงสุดของชีวิต^{๒๐}

๒.๑.๕ สรุปชีวิตในความหมายของนักวิชาการทั่วไป

ชีวิตคือสถานะที่แยกสิ่งมีชีวิตหรืออินทรีย์ออกจากสิ่งไม่มีชีวิตหรืออนินทรีย์และสิ่งมีชีวิตที่ตายแล้วสิ่งมีชีวิตเติบโตผ่านกระบวนการสันดาปการสืบพันธุ์และการปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงในสภาพแวดล้อมสิ่งมีชีวิตหลากหลายชนิดสามารถพบได้ในชีวมณฑลของโลก ส่วนประกอบทั่วไปของสิ่งมีชีวิตเหล่านี้พืชสัตว์เห็ดราโพรทิสต์อาร์เคียและแบคทีเรียคือเซลล์ที่มีส่วนของน้ำและคาร์บอนเป็นหลักและเซลล์เหล่านี้ถูกเรียบเรียงอย่างซับซ้อนตามข้อมูลจากหน่วยพันธุกรรมสิ่งมีชีวิตเหล่านี้เพิ่มความสามารถในการเจริญเติบโตตอบสนองต่อสิ่งรอบตัวมีการปรับตัวและวิวัฒนาการโดยการผ่านการคัดเลือกโดยธรรมชาติสิ่งที่มีคุณสมบัติเหล่านี้เท่านั้นที่ถือว่าเป็นสิ่งมีชีวิตชีวิตคือหน่วยที่ต้องใช้พลังงานมีคุณสมบัติทั้งกายภาพชีวภาพและเคมีมีการปรับตัวและวิวัฒนาการ (adaptation and evolution)

๒.๑.๖ ความหมายของชีวิตตามหลักพระพุทธศาสนา

คำว่า “ชีวิต” เป็นคำนามตามความหมายในพุทธศาสนา หมายถึงชีวิตคือคำว่า “ชีวิตะ” โดย คัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาได้กล่าวถึง ความหมายชีวิตไว้ ดังนี้

คำว่า “ชีวิตะ” หมายถึงภาวะคือชีวิตความเป็นอยู่จิตสัตว์^{๒๑} และสิ่งที่มีชีวิตอาตมอันอิตตาหรือชีวิตะ^{๒๒} และอีกนัยหนึ่งหมายถึงชีวิตะคือสัตว์โลกส่วนคำว่า “ชีวิตะ” วิเคราะห์ความหมายไว้ว่า “ชีวนติ เยนาคีชีโว, ตสมสสุตถิตีชีโว” แปลว่าผู้มีชีวิต (ชีวาตอปัจจาย)^{๒๓} จะเห็นได้ว่าในความหมายนี้คำว่า “ชีวิตะ” หรือ “ชีวิต” หมายถึงชีวิตหรือความเป็นอยู่อันเป็นคุณสมบัติของสัตว์เท่านั้น (ส่วนพืชไม่มีชีวิต) สิ่งที่มีชีวิตในทางพุทธศาสนา หมายถึงสัตว์โลกเท่านั้น

ดังนั้น สิ่งมีชีวิตนอกจากมนุษย์และสัตว์แล้วยังมีชีวิตอื่น ๆ อีกมาก แต่ผู้วิจัยจะขอกล่าวถึงเฉพาะเรื่องชีวิตมนุษย์ในพระพุทธศาสนาเท่านั้น

คำว่า ชีวิต ตามหลักพระพุทธศาสนา คือ สิ่งมีชีวิตนอกจากคน - สัตว์แล้ว หากจะเปรียบเทียบกับชีวิตสัตว์ในภูมิอื่นๆ เช่น เทวดา พรหม เป็นต้น ชีวิตมนุษย์นั้นสันนิษฐานได้ว่า เมื่อมีชีวิตที่

^{๒๐} พระกัจจิต พุทโธ (ฟูโตปิง), “ชีวิตในทัศนะพุทธปรัชญาเถรวาท” วิทยานิพนธ์ พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (บัณฑิตวิทยาลัย:มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔), หน้า ๑๙.

^{๒๑} พระอุตรคณาธิการ (ชินทร์สระคำ) และรศ.ดร. จำลองสารพัฒน์, **พจนานุกรมบาลี-ไทย ฉบับนักศึกษา**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๐), หน้า ๔๐๘.

^{๒๒} พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดีสุรเดโช), **พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์ชุดศัพท์วิเคราะห์**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : เลียงเชียง, ๒๕๕๐), หน้า ๒๗๐.

^{๒๓} พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดีสุรเดโช), **พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์ชุดศัพท์วิเคราะห์**, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (จังหวัดนครปฐม:ศูนย์หนังสือพระพุทธศาสนาไตรลักษณ์, ๒๕๕๙), หน้า ๒๗๐.

น้อยนิดอย่างนี้แล้ว ก็ควรใช้ช่วงเวลาที่มียู่นั้นฝึกอบรมศึกษาศิลปะวิทยาแสวงหาความรู้ที่จะเป็นประโยชน์อย่างแท้จริงแก่ชีวิต^{๒๔}

ในหลักพุทธศาสนา ได้พยายามเน้นเรื่องชีวิตมนุษย์เป็นศูนย์กลางแห่งปัญหาของความทุกข์ นานัปการ และเป็นศูนย์กลางแห่งปัญญาความรู้ที่จะก่อให้เกิดประโยชน์แก่อกุลแก่การดำเนินชีวิตให้ เป็นไปได้อย่างถูกต้องดีงาม จนสามารถบรรลุถึงเป้าหมายสูงสุดของชีวิต สามารถดับทุกข์ดับกิเลสของ ชีวิตได้อย่างสิ้นเชิง

ชีวิตของคนเป็นอยู่ได้ ดำรงอยู่ได้นั้น จำเป็นต้องอาศัยปัจจัย ๔ เป็นเครื่องบำรุงรักษาชีวิต ได้แกสิ่งเหล่านี้ ที่เรียกว่า ปัจจัย ๔ อย่าง คือ

๑. อาหาร	๒. เครื่องนุ่งห่ม
๓. ยารักษาโรค	๔. ที่อยู่อาศัย ^{๒๕}

ดังคำบาลีที่ว่า “ปจฺจยानนฺญาตการณํเหตุญฺจการจตุญฺจตปจฺจย”^{๒๖} แปลว่า ปัจจัยทั้ง ๔ ประการเป็นสิ่งที่จำเป็นสำหรับชีวิตมาก

นอกจากนี้คำว่าชีวิตะยังคงความเป็นสถานะไวพจน์หนึ่งของคำว่า “ปาณะ” ที่หมายถึงสัตว์ที่มี ลมปราณและ “สัตตะ” สัตว์อีกด้วยกล่าวคือคำว่า “ปาณะ” ศัพท์บุคลิกละเปลี่ยนว่าสัตว์ชีวิตลมหายใจ ปราณ^{๒๗} โดยวิเคราะห์ความหมายไว้ว่า “ปาณนิตชีวนตีสตฺตาเยนาติปาโน, โสยสฺสสตฺถิโสปาโนความ ว่าลมปราณที่ช่วยให้สัตว์มีชีวิตอยู่ชื่อว่าปาณะสัตว์ที่มีลมปราณชื่อว่าปาณะ”^{๒๘} “ปาณนิตชีวนตีสตฺตาเอ ตานาติปาโน” ความว่าสิ่งเป็นเครื่องเป็นอยู่ณธาตุในความหมายว่าเป็นอยู่หรือมีชีวิตลงปัจจัย) “ปา นะนตฺตเอนาติปาโน” ความว่าสิ่งเป็นเครื่องมือให้ลมปราณ (ป บพหน้าอนธาตุมีความหมายว่า ลมปราณ ลงปัจจัย ลบสระหน้าทีฆะ สระหลังแปลง น เป็น ณ) และ (ปาโนอสฺสสตฺถิปาโน” ความ ว่าสัตว์ผู้มีปราณคือมีชีวิต (ปาณ+ณ)^{๒๙} เมื่อได้ใจความของลมปราณ (ลมหายใจ) ที่หมายถึงความมี ชีวิตในลำดับต่อไปเป็นการขยายความสัมพันธ์ไปสู่ที่อาศัยของลมปราณที่เรารู้จักและจำแนกกันว่า มนุษย์สัตว์พืชเป็นต้นแต่ในบทวิจยนี้ผู้เขียนเน้นไปที่ชีวิตของมนุษย์เป็นหลักสำคัญ

^{๒๔} มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, อง.ปญจก. ๒๒/๑๒๕-๑๒๖/๑๓๕-๑๓๖ ฉบับมหาจุฬา เทปิฎก. ๒๕๐๐.

^{๒๕} มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ที.ปา. ๑๑/๑๘๒/๑๑๒ ฉบับ มหาจุฬา เทปิฎก. ๒๕๐๐.

^{๒๖} พระมหาทองสุข สุจิตโต (ไกรพงษ์), “การศึกษาวิเคราะห์ชีวิตมนุษย์ในวรรณคดีพุทธ ประชญา” วิทยานิพนธ์ พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ,๒๕๔๐), หน้า ๖.

^{๒๗} พระอุตรคณาธิการ (ชวินทร์สระคำ) และรศ.ดร. จำลองสารพิกนิก, พจนานุกรมบาลี -ไทย ฉบับนักศึกษา, หน้า ๖๔๓.

^{๒๘} พระมหาโมคคัลลานะ (ผู้รจนา), อภิธานวรรณนา, แปลและเรียบเรียงโดยพระมหาสมปองมุทิ โต, หน้า๑๔๘.

^{๒๙} พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดีสุรเตโช), พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์ชุดศัพท์วิเคราะห์, หน้า๔๒๒-๓๑๒.

โดยเฉพาะคำว่า “สัตว์” แปลว่าสัตว์ข้องแล้ว^{๓๐} ผู้ติดอยู่หรือผู้ข้องอยู่ในอารมณ์มีวิเคราะห์ความหมายไว้ว่า “รูปาทีสุสณชติตติสโต , นิจจนทราคาปิรหยาตตาดิวจันติ” แปลว่าผู้ยังเกี่ยวข้องอยู่ในรูปารมณเป็นต้นชื่อว่าสัตว์ (ลภณช, ข้องนต) แม้ผู้ปราศจากฉันทราคะแล้วท่านเรียกว่าศัพท์ตามสำนวนนิยมและนอกจากนี้ยังมีคำศัพท์อื่นๆอีกที่เป็นไวพจน์ของ“ปาณะ” และ “สัตว์” เช่น สรีระ (สัตว์, ผู้มีร่างกาย) ภูตะ (สัตว์ผู้เป็นไปตามกรรม) บุคคล (สัตว์บุคคล) ชน (สัตว์โลก) โลก (สัตว์โลก) เป็นต้นจะเห็นได้ว่าพุทธศาสนามีความหลากหลายทางด้านฐานของคำศัพท์และคำศัพท์เหล่านี้ล้วนแต่เป็นไวพจน์ของกันและกันที่สื่อถึงความหมายของชีวิตได้แก่ชีวิตหมายถึงสภาวะเป็นเหตุมีชีวิตแห่งเหล่าสัตว์สภาวะที่ทำให้สัตว์อยู่ได้ชีวิตะ (ชีวิต) หมายถึงสภาวะที่เป็นเหตุให้สัตว์อยู่ได้อายุหมายถึงสิ่งเป็นเหตุเป็นไปแห่งสัตว์โลกและสิ่งที่ทำให้เป็นเหตุแห่งการดำรงเผ่าพันธุ์ตลอดกาลยาวนานแห่งสัตว์โลกสัตว์ (สัตว์) หมายถึงผู้ติดอยู่หรือผู้ข้องอยู่ในอารมณ์มีรูปารมณเป็นต้นจากสิ่งที่อธิบายมาตามรูปศัพท์ข้างบนอย่างละเอียดแล้วนั้นจึงสามารถสรุปความหมายของชีวิตในทัศนะพุทธศาสนามีชีวิตหรือการดำเนินอยู่ของสัตว์โลกหรือของมนุษย์และสัตว์จึงถือได้ว่าเป็น “สิ่งมีชีวิต” ตรงตามความหมายของศัพท์ทางพระไตรปิฎกที่ว่า “สปปาณก”^{๓๑} ส่วนพืชต่างๆนั้น (ภูตคาม) เป็นชีวิตอย่างหนึ่งเท่านั้นแต่ไม่ครบองค์ประกอบคือไม่มีวิญญาณขันธ์และไม่มีคุณธรรมที่เป็นรากฐานของชีวิต

ในประเด็นต่อไปนี้จะเป็นการกล่าวถึงองค์ประกอบของ “ชีวิต” ตามทัศนะทางพุทธศาสนา ซึ่งโดยทั่วไปแล้วทางพุทธศาสนาเองต้องอาศัยคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาเป็นหลักที่มีความเชื่อว่าชีวิตมีความหมายใน ๒ ระดับคือชีวิตในระดับที่เป็นสมมติสัจจะคือความจริงโดยการสมมติและชีวิตในระดับที่เป็นปรมาตสัจจะ^{๓๒} ซึ่งชีวิตทั้ง ๒ ระดับนี้มีรายละเอียดแตกต่างกันไป ซึ่งจะได้กล่าวในหัวข้อต่อไป

๒.๒ องค์ประกอบของชีวิต

องค์ประกอบที่เป็นพื้นฐานสำคัญของชีวิตมนุษย์ ๒ อย่าง คือ กายกับจิต เป็นส่วนสำคัญที่ประชุมรวมกันอยู่ ทั้งหมดนี้ ถ้าแยกออกเรียกว่าขันธ์ ๕ ตามนัยแห่งพระสูตร แต่ถ้าแยกตามนัยพระอภิธรรมก็จะเห็นส่วนย่อยทำให้ทราบรายละเอียดลงไปอีก ดังนี้

๒.๒.๑ ธาตุ ๖ องค์ประกอบที่สำคัญของชีวิต

องค์ประกอบของชีวิตนั้น มีพระพุทธรวณะในธาตุวิภังคสูตร กล่าวไว้ว่า ดูกรภิกษุ ชีวิตมนุษย์มีธาตุ ๖ นั้น เราอาศัยอะไรกล่าวแล้ว ดูกรภิกษุ ธาตุนี้มี ๖ อย่าง คือ

๑. ปฐวีธาตุ	คือ	ธาตุดิน
๒. อาโปธาตุ	คือ	ธาตุน้ำ
๓. เตโชธาตุ	คือ	ธาตุไฟ
๔. วาโยธาตุ	คือ	ธาตุลม

^{๓๐} พระอุตรคณาธิการ (ชินวัตรสระคำ) และรศ.ดร. จำลองสารพัฒน์, พจนานุกรมบาลี-ไทย ฉบับนักศึกษ, หน้า ๗๘๕.

^{๓๑} วิ.มหา. (ไทย) ๒/๑๓๙/๓๑๓.

^{๓๒} อภิ.ก.อ. (ไทย) ๘๐/๒๑๙-๒๒๑.

๕. อากาศธาตุ คือ ธาตุว่างเปล่า

๖. วิญญาณธาตุ คือ ธาตุรับรู้อารมณ์ต่าง ๆ^{๓๓}

ข้อที่กล่าวแล้วนี้ชีวิตมนุษย์มีธาตุ ๖ เป็นองค์ประกอบอันสำคัญในธาตุ ๖ อย่างนี้อาจจัดแบ่งเป็น ๒ ประเภท คือ

๑. ธาตุที่ไม่มีความรู้สึกไร้สติสัมปชัญญะ ได้แก่ ปฐวีธาตุ อาโปธาตุ เตโชธาตุ วาโยธาตุ และอากาศธาตุ ส่วนชีวิตที่เป็นร่างกายของมนุษย์ก็ประกอบด้วยธาตุเหล่านั้น

๒. ธาตุที่รับรู้อารมณ์ คือ วิญญาณธาตุหรือจิตวิญญาณ

๒.๒.๒ ชั้น ๕ ส่วนที่สนับสนุนชีวิต

องค์ประกอบของชีวิตมนุษย์ตามแนวของพระสูตรตันปิฎก ประกอบไว้เป็น ๕ ส่วน เรียกว่า เบญจขันธ์ ได้แก่ รูปขันธ์ เวทนาขันธ์ สัญญาขันธ์ สังขารขันธ์ วิญญาณขันธ์^{๓๔}

ส่วนรูปขันธ์ คือฝ่ายที่เป็นร่างกาย ได้แก่ มหาภูตรูป ๔ อุปาทายรูป ๒๔ รวมเป็นรูป ๒๘ เป็นต้น

องค์ประกอบของชีวิตมนุษย์ตามแนวอภิธรรมปิฎกนั้นเป็นปรมัตถธรรม ๓ อย่างได้แก่ รูป จิต และเจตสิก^{๓๕}

รูป ในอภิธรรมได้แบ่งเป็น ๒ กลุ่ม ใหญ่ๆ คือ มหาภูตรูป ๔ อุปาทานรูป ๒๔

จิต คือ ธรรมชาติคิดรู้อารมณ์ต่างๆ มี ๘๙ หรือ ๑๒๑ ดวง เจตสิก ๕๒ เป็นเครื่องปรุงแต่งจิต

ส่วนนิพพาน คือความดับกิเลส ดับทุกข์ทั้งปวง ส่วนประกอบของชีวิตก็เปรียบเสมือนรถหรือยานพาหนะที่มีส่วนประกอบมากมายหลายอย่าง รวมกันจึงเรียกว่า รถ สามารถใช้งานได้ แต่รถไม่มีจิตวิญญาณเหมือนมนุษย์ ฉะนั้นมนุษย์จึงประเสริฐกว่ารถ เพราะมีชีวิตจิตใจ มีความสามารถสูงชีวิตมนุษย์ จึงมีองค์ประกอบภายในอีก ๖ ประการ คือ มีตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ

๒.๒.๓ สรุปเนื้อหาองค์ประกอบของชีวิต

หลักธรรมที่พบบ่อยๆ ซึ่งเป็นองค์ประกอบของชีวิตหรือตัวชีวิตเองนั้นมีดังนี้

๑) ชั้น ๕ เป็นองค์ประกอบของชีวิตอีกแบบหนึ่งซึ่งประกอบด้วยรูปขันธ์เวทนาขันธ์ สัญญาขันธ์สังขารขันธ์วิญญาณขันธ์เป็นตัวที่กำหนดว่าชีวิตอยู่ได้หรือดำเนินต่อไปได้อย่างไรถ้าชั้นทั้ง ๕ นี้แตกดับตัวชีวิตก็แตกดับไปด้วย

๒) ธาตุทั้ง ๖ ซึ่งประกอบด้วยปฐวีธาตุอาโปธาตุวาโยธาตุเตโชธาตุอากาศธาตุ วิญญาณธาตุธาตุทั้ง ๖ นี้ก็เป็นองค์ประกอบของชีวิตที่คำจุนชีวิตทำให้ชีวิตไม่แตกดับทำให้ชีวิตดำรงอยู่ได้เช่นเดียวกับชั้น ๕

๓) आयตนะทั้ง ๖ ซึ่งประกอบด้วยตา (จักขุ) หู (โสต) จมูก (ฆานะ) ลิ้น (ชีวา) กาย(กาย) ใจ (มโน) आयตนะทั้ง ๖ นี้เป็นองค์ประกอบของชีวิตที่สำคัญอย่างหนึ่งเป็นสิ่งที่ทำให้ชีวิตมี

^{๓๓} มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ที. ปา. ๑๑/๓๒๕/๒๑๘ ฉบับมหาจุฬา เทปิฎก, ๒๕๐๐.

^{๓๔} มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, อภิ. วิ. ๓๕/๑/๑ ฉบับมหาจุฬา เทปิฎก, ๒๕๐๐.

^{๓๕} ขุนสรพกิจโกศล. “คู่มือการศึกษาอุปสังคหวิภาค พระอภิธรรมมัตถสังคหะปริเฉทที่ ๖, คณะธรรมสาส์กฉา วัดมหาธาตุ (กรุงเทพฯ; โรงพิมพ์อานวยวิทยา, ๒๕๑๘), หน้า ๑๑.

ความหมายพร้อมที่จะเรียนรู้สิ่งต่างๆ หรือติดต่อกับสิ่งข้างนอกได้ถ้าขาดอายตนะทั้ง ๖ นี้ชีวิตก็จะมี
ความหมายแม้แต่ขาดอย่างใดอย่างหนึ่งใน ๖ อย่างก็ยังสามารถทำให้เกิดขึ้นในชีวิตได้หลักธรรม
ทั้ง ๓ หมวดนี้เป็นองค์ประกอบของชีวิตหรือตัวของชีวิตถ้าขาดหลักธรรมหมวดใดหมวดหนึ่งใน ๓
หมวดนี้ชีวิตก็ย่อมมีขึ้นไม่ได้หรือถ้ามีขึ้นมาแล้วก็จะสลายไปเพราะหลักธรรมทั้ง ๓ หมวดนี้เป็นตัวการ
ที่ค้ำจุนชีวิตให้เกิดขึ้นดำรงอยู่และดำเนินไปถ้าหลักธรรมเหล่านี้แตกสลายชีวิตก็จะแตกดับไป^{๓๖}

๒.๒.๔ ประเภทของชีวิต

พระพุทธศาสนาได้แบ่งประเภทของชีวิตไว้เป็น ๔ ลักษณะ ใหญ่ๆ ด้วยกัน คือ^{๓๗}

๑. ชีวิตแบ่งตามเพศ

๒. ชีวิตแบ่งตามภูมิปัญญา

๓. ชีวิตแบ่งตามจริต

๔. ชีวิตแบ่งตามคุณธรรม

ชีวิตแบ่งตามเพศนั้น พระพุทธศาสนา แบ่งไว้เป็น ๒ ประการ คือ

๑. อิตถิถาวรูป คือ รูปที่แสดงให้รู้สภาพของความเป็นหญิง

๒. บุริสถาวรูป คือ รูปที่แสดงให้รู้สภาพของความเป็นชาย^{๓๘}

ชีวิตมีความแตกต่างกันระหว่างหญิงกับชาย ๔ ประการ คือ

๑. ลิงค รูปร่างสัณฐานที่บอกเพศอันมีมาแต่กำเนิด ซึ่งจะปรากฏตั้งแต่เมื่อคลอด

ออกมา

๒. นิमितตะ เครื่องหมายหรือสภาพความเป็นอยู่เครื่องหมายนั้น หมายถึงสิ่งที่
ปรากฏต่อมา สำหรับหญิงอกที่เริ่มโตขึ้น ชายก็มีหนวดมีเครา เป็นต้น

๓. กุตตะ หมายถึง นิสัย คือ พฤติกรรมที่เคยชิน หญิงก็นุ่มนวล อ่อนโยน ส่วนชาย
ก็ห้าวหาญ แข็งแรง ว่องไว

๔. อากัปปะ คือ อาการิกริยาหญิงก็แช่มช้อยเอียงอาย ชายก็องอาจเด็ดเดี่ยว^{๓๙}

หญิงมีธรรมชาติช่างคิด อ่อนโยน แต่มีความสามารถบรรลุสัจธรรมได้เสมอ
เหมือนกับชายโดยไม่ด้อยไปกว่ากันเลย

ชีวิตแบ่งตามภูมิปัญญา มี ๔ ประการ คือ

๑. อุกขมฤตติญญ คือ ผู้อาจรู้ธรรมแต่พอท่านยกหัวข้อขึ้นแสดง

๒. วิปจิตติญญ คือ ผู้อาจรู้ธรรมต่อเมื่อท่านอธิบายความแห่งหัวข้อนั้น

๓. เนยยะ คือ ผู้พอแนะนำได้

^{๓๖} พระกัจจิต พุทโธ (ฟูโตปิง), “ชีวิตในทัศนะพุทธปรัชญาเถรวาท” วิทยานิพนธ์ พุทธศาสตร
มหาบัณฑิต (บัณฑิตวิทยาลัย:มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔), หน้า ๓๔.

^{๓๗} มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, อภิ. ส. ๓๔/๗๑๔-๗๑๖, ๘๓๘, ๘๔๑/๒๐๕-๒๑๙ ฉบับมหา
จุฬา เทปิฎก. ๒๕๐๐.

^{๓๘} มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, อภิ. ส. ๓๔/๗๑๔-๗๑๖, ๘๓๘, ๘๔๑/๒๐๕-๒๑๙ ฉบับมหาจุฬา
เทปิฎก. ๒๕๐๐.

^{๓๙} มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ที. ปา. ๑๑/๑๒๖/๗๕-๗๖ ฉบับมหาจุฬาเทปิฎก. ๒๕๐๐.

๔. ปทปรมะ คือ ผู้มีปทปรมะผู้ائبปัญญา^{๔๐}

ชีวิตแบ่งตามจริตมี ๖ ประเภท คือ

๑. รากจริต คือ ชอบรักๆ ใคร่ๆ
๒. โทสจริต คือ ชอบโกรธ
๓. โมหจริต คือ ชอบหลง
๔. สัทธาจริต คือ ชอบเชื่อง่าย
๕. พุทธิจริต คือ ชอบศึกษา ค้นคว้า
๖. วิตกจริต คือ ชอบคิดมาก กังวลใจ^{๔๑}

ชีวิตแบ่งตามคุณธรรม ๕ ประเภท^{๔๒} คือ

๑. มนุสสเทโว คือ มนุษย์เทวดาที่มี หิริโอตตปปะ จาคะ ปัญญา ปฏิบัติธรรมเป็นนิตยมีจิตเป็นบุญกุศล

๒. มนุสสสุโต คือ มนุษย์แท้ คือ คนมีธรรมสำหรับมนุษย์ได้แก่ ศีล ๕

๓. มนุสสตริจนาโน คือ มนุษย์เหมือนสัตว์ไตร่จนาจานไม่รู้จักบาปบุญ คุณโทษ

๔. มนุสสเปโต คือ มนุษย์เปรตโลกอยากหิวไม่รู้จักพอ อิ่มไม่เป็น

๕. มนุสสนเริยโก คือ มนุษย์สัตว์นรก จะมีหรือไม่มีก็เดือดร้อนไม่มีความสุขสงบสุขกับเขาได้เลย

จากที่ได้กล่าวมานี้ผู้วิจัยเห็นว่า ชีวิตของมนุษย์ทุกผู้ทุกนามที่เกิดมาบนโลกใบนี้ย่อมจะมีองค์ประกอบและปัจจัยที่ทำให้เกิดมามีชีวิตอยู่ได้ และเมื่อได้อัตภาพร่างกายมาแล้ว สิ่งที่สำคัญที่ขาดเสียไม่ได้ ก็คือการทำความดีเพื่อต่อยอดเดิมที่เราได้ทำมาแล้วให้ได้พัฒนาอื่นๆ ขึ้นไป ซึ่งผู้วิจัยจะได้กล่าวในลักษณะของการอธิบายกระบวนการวิวัฒนาการของชีวิต เพื่อเป็นการสรุป ดังนี้

๒.๒.๔.๑ อธิบายกระบวนการวิวัฒนาการของมนุษย์

การกำเนิดของชีวิตมนุษย์เริ่มแรกทีเดียวนั้นหลังจากมารดาบิดาอยู่ร่วมกันการกำเนิดของมนุษย์ทั่วไปก็มีวิวัฒนาการที่คล้ายกันดังที่ปรากฏในพระไตรปิฎกที่อินทกสูตร^{๔๓} นั้นคำว่า “กลละ” มีประมาณเท่าหยดน้ำมันซึ่งตั้งอยู่ปลายด้ายที่ทำด้วยเส้นขนสัตว์ ๓ เส้นแล้วสลัด ๓ ครั้ง กลละมีลักษณะเหมือนหยาดน้ำมันหรือเนยใสๆ ไม่ชุ่มฉ่ำใดเขาเรียกกันว่ากลละกลละนี้เมื่อล่วงไปได้ ๗ วันก็มีสีเหมือนน้ำล้างเนื้อจึงชื่อว่า “อัพพุทะ” อัพพุทะนั้นล่วงไปได้ ๗ วันก็เกิดเป็น “เปสิ” คล้าย

^{๔๐} มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ที. ปา. ๑๑/๓๑๔/๒๐๗ - ๒๐๘: อภ. ปุ. ๓๖/๑๐๘/ ๑๘๕: อภ. จตุกก. ๒๑/๑๓๕/๑๘๓ ฉบับมหาจุฬา เทปิฎก. ๒๕๐๐.

^{๔๑} มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, พุ. มหา. ๒๙/๗๒๗, ๘๘๙/๔๓๕, ๕๕๕: พุ. จุ. ๓๐/๔๒๙/๒๔๒

^{๔๒} มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ส. ส. ๒๓/๓๙๔/๑๓๖ฉบับมหาจุฬา เทปิฎก. ๒๕๐๐.

^{๔๓} พระกัจจิต พุทโธ (ฟูโตปิง), “ชีวิตในทัศนะพุทธปรัชญาเถรวาท” วิทยานิพนธ์ พุทธศาสตร์มหาบัณฑิต (บัณฑิตวิทยาลัย:มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔), หน้า ๔๕.

ดีบุกเหลวขนาดเท่าน้ำตาลเม็ดพริกไทยเปสิครั้งแก้วนมีขนาดขึ้นเนื้อหลังจากเป็นเปสิอยู่ ๗ วันก็เปลี่ยนภาวะเป็น “ขานะ” ขานะมีลักษณะเป็นก้อนเนื้อขนาดไข่ไก่มีลักษณะกลมเป็นขานะอยู่ ๗ วันก็เกิดมีปุ่ม ๕ ปุ่ม (ปัญจสาขา) หลังจากมีปุ่ม ๕ ปุ่ม (ปัญจสาขา) ออกขึ้นเพื่อเป็นมือทั้งสองและศีรษะอีก ๑ ในสัปดาห์ที่ ๕ ดังที่สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า “ ปรุจเจมภิกขเวสตดา เพลญจปีลาสาณฐนติกมมต” แปลว่าภิกษุทั้งหลายในสัปดาห์ที่ ๕ ย่อมมีปุ่ม ๕ ปุ่มเกิดด้วยกรรมดังนี้ สัปดาห์ที่ ๖ ก็เกิดมีผมนเล็บเกิดขึ้นหลังจากนั้นการพัฒนาชีวิตของสัตว์ในครรภ์นั้นก็ยังมีชีวิตอยู่ได้ด้วยอาหารและน้ำคือมีหลอดลมตั้งขึ้นจากสะดือแห่งสัตว์ที่อยู่ในท้องมารดานั้นติดเนื่องเป็นอันเดียวกันกับพื้นท้องของมารดาหลอดนั้นเป็นรูเหมือนกับก้านบัวรสอาหารเข้าไปตามรูหลอดนั้นไปเลี้ยงร่างกายของสัตว์ผู้อยู่ในครรภ์นั้นจนกระทั่งสัตว์ผู้อยู่ในท้องได้คลอดออกมาเป็นอันว่าพระผู้มีพระภาคเจ้าได้ทรงแสดงให้เห็นว่าสัตว์ผู้อยู่ในครรภ์มารดาไม่ใช่เป็นตัวที่เดียวย่อมมีกระบวนการพัฒนาการเป็นลำดับมาเริ่มแต่เป็นน้ำใสๆ เป็นต้นใน “อินทกสูตร” ที่กล่าวถึงการกำเนิดของสัตว์ผู้อยู่ในครรภ์หรือเรื่องของการเกิดแห่งสรีระที่อินทกยักษได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคเจ้าตามที่พระอรธกถาจารย์ได้อ้างว่าอินทกยักษนี้ทูลถามว่า ถ้าพระพุทเจ้าไม่ตรัสว่ารูปเป็นสัตว์เป็นบุคคลและสรีระเป็นมาอย่างไร กระดูก ๓๐๐ ท่อนและก้อนเนื้อ ๔๐๐ ก้อนนี้มาจากไหนสัตว์เกิดในท้องมารดาได้อย่างไรภักษณ์นี้เป็นบุคคลว่าที่คือเป็นผู้ถือลัทธิว่าเป็นบุคคลเขาถือว่าสัตว์เกิดในท้องมารดานั้นมารดาอย่าอมกินปลา กินเนื้อเนื้อและปลาย่อมย่อยละเอียดไปเพียงคั้นเดียวเท่านั้นถ้าสัตว์ที่อยู่ในท้องนั้นยังไม่เป็นตัวเป็นตนก็จะต้องย่อยไปเหมือนปลาเนื้อภักษณ์นี้ถืออย่างนี้จึงได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคตามที่ตนเข้าใจพระพุทองค์จึงแสดงให้เห็นว่าสัตว์ที่เกิดในท้องมารดาไม่ใช่เป็นตัวขึ้นที่เดียวค่อยเจริญขึ้นเป็นลำดับตามที่กล่าวไว้ในคัมภีร์ที่กล่าวมาแล้วนั้น

ประเด็นต่อมา สารัตถะในมหาตณหาสูตรสังคิตสูตรดังกล่าวแล้วนั้นแสดงถึงการวิวัฒนาการหรือการพัฒนาการของมนุษย์โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการพัฒนาการที่เป็นลำดับขั้นตามกระบวนการที่เป็นแบบแผนของวิทยาศาสตร์คว้ามารดามีครรภ์หมายถึงมารดามีรังไข่ผลิตไข่และตกไข่บิดามารดาอยู่ร่วมกันคือมีความสัมพันธ์ทางเพศบิดามีสเปิร์มผสมกับไข่ทั้งไข่และสเปิร์มผสมกันเป็นส่วนรูปเป็นกรรมพันธุ์ที่ถ่ายทอดจากบิดาในการกิดกำเนิดมนุษย์และพัฒนาทารกในครรภ์มารดาและมีการพัฒนาตามมานั้นสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสไว้ในสังยุตนิคายสคาถวรรคยักขสังยุต^{๔๔} ว่ารูปนี้เป็นกละก่อนก็พัฒนาไปเป็นอฬุพพะจากอฬุพพะก็พัฒนาไปเป็นเปสิจากเปสิก็พัฒนาไปเป็นขนะจากขนะก็พัฒนาไปเป็นปุ่ม ๕ ปุ่มต่อจากนั้นมีผมนเล็บเป็นต้นจึงเกิดขึ้นตามมามารดาของสัตว์ในครรภ์บริโภคน้ำโภชนาหารอย่างใดสัตว์ผู้อยู่ในครรภ์มารดาก็ยังอัฐภาพให้เป็นไปในครรภ์ด้วยขำวน้ำโภชนาอาหารอย่างนั้นด้วยเช่นกัน

๒.๒.๔.๒ สิ่งมีชีวิตตามคัมภีร์อรรถกถาวิชัย

คำว่ากละ (The embryo in the first week after conception) นี้ก็คือหน่วยเล็กที่สุดของร่างกายที่ก่อกำเนิดมาเพื่อเป็นกรรมพันธุ์ที่ถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษโดยเฉพาะบิดามารดาแม้แต่ในอรรถกถาวิชัยสมันตปาสาทิกากาถ ๑ กล่าวยืนยันการพัฒนาลักษณะของกละไว้ว่า

^{๔๔} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๒๓๕/๓๓๗.

คำว่ากละคือรูปของหญิงชายมีขนาดเท่าหยาดน้ำม่านงาที่ยกมาด้วยขนทรายข้างหนึ่งใส่แจ้ว เพราะฉะนั้นคำว่ากละนี้ก่อเชื้อพันธ์ (Cierm Cell) ตามหลักชีววิทยานั้นเอง^{๔๕}

๒.๒.๓.๓ สิ่งมีชีวิตตามคัมภีร์อรรถกถาสารัตถ์ปกาสินี

ตามคัมภีร์ได้อรรถาธิบายถึงวิวัฒนาการของทารกในครรภ์มารดาว่าในสัปดาห์แรก ในการปฏิสนธิเกิดเป็นกละรูปคือเป็นหยาดน้ำใสๆ เหมือนน้ำม่านงาในสัปดาห์ที่สองเกิดเป็นอัมพุทะขึ้นซึ่งมีลักษณะเป็นฟองน้ำสีเหมือนน้ำล้างเนื้อในสัปดาห์ที่สามเกิดเป็นเปสิรูปซึ่งมีลักษณะเหมือนชิ้นเนื้อที่เหลวๆสีแดงในสัปดาห์ที่สี่เกิดขานะรูปขึ้นซึ่งมีลักษณะเป็นก้อนมีสัณฐานเหมือนไข่ไก่ในสัปดาห์ที่ห้าเกิดปัญจสาขาขึ้นคือรูปงอกออกเป็นปุ่มห้าปุ่มประกอบด้วยศีรษะ ๑ มือ ๒ เท้า ๒ จากนั้น สัปดาห์ที่สิบสองเกิดผมนเล็บร่างกายปรากฏขึ้น^{๔๖}

ในคัมภีร์อนาคตวงศ์กล่าวถึงการเกิดของมนุษย์หรือพัฒนาการของมนุษย์โดยแบ่ง ออกเป็น ๑๐ ช่วงๆ ละ ๑๐ ปีรวมเป็น ๑๐๐ ปีว่าถ้าคนเราพากันรักษาศีลเป็นนิตยเขาย่อมเจริญ จากอายุ ๑๐ ขวบก็พัฒนาเป็น ๒๐ ขวบ ๓๐ ขวบ ๔๐ ขวบ ๕๐ ขวบ ๖๐ ขวบและแล้วก็พัฒนาไปเรื่อยๆจนถึงอายุ ๑๐๐,๐๐๐ และถึง ๑ อสงไขยหรือเรียกกันว่านับไม่ถ้วน^{๔๗}

สรุปกระบวนการวิวัฒนาการของชีวิตมนุษย์ตามแนวพระพุทธศาสนาดังที่สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ในคัมภีร์ต่างๆ ที่เกี่ยวกับการเกิดของชีวิตมนุษย์หรือวิวัฒนาการของ มนุษย์และสัตว์โลกเป็นไปตามที่กล่าวมาและเป็นไปในแนวเดียวกันทั้งสิ้นโดยชีวิตมนุษย์จุติกำเนิดมา จากเหตุปัจจัยสืบเนื่องกันมาจากหลายองค์ประกอบเข้ามารวมกันเป็นชีวิตการถือกำเนิดจากในครรภ์ เกิดในไข่เกิดในครรภ์เกิดผุดขึ้นอย่างใดอย่างหนึ่งในสี่อย่างนี้ซึ่งเป็นมาจากเหตุปัจจัยในส่วนอดีตก็มี ซึ่งเป็นผลมาจากการเป็นสมุฏฐานกำเนิดของสัตว์บางจำพวกเช่นมนุษย์จะถือกำเนิดก่อตัวขึ้นมาได้ก็ ต้องอาศัยเหตุถึงสามประการคือบิดามารดามีระดูและมีวิญญาณจึงจะถือกำเนิดเป็นตัวตนได้ซึ่งต้อง อาศัยกรรมมารดาเป็นปัจจัยในการถือกำเนิดมนุษย์ตามทฤษฎีของพุทธศาสนานั้นอาจตอบได้ทั้งในแง่ของความจริงขั้นสมมุติหรือสมมติสัจจะและทั้งในขั้นปรมัตถ์หรือปรมัตถ์สัจจะในแง่ความจริงขั้น สมมตินั้นซึ่งเกิดขึ้นมาได้ด้วยอาศัยเหตุปัจจัยปรุงแต่ง

๒.๓ ความสำคัญของชีวิต

การที่จะได้รู้ได้เห็นคุณค่าและความสำคัญของชีวิตตนเองนั้นมันคือพลังที่ทรงคุณค่าสามารถ ทำให้มนุษย์ได้ตระหนักถึงความไม่ประมาทในการดำเนินชีวิตที่รู้จักการแยกแยะระหว่างสิ่งที่ดีและไม่ ดีได้ความถูกต้องกับความถูกต้องมีทักษะในการพัฒนาตนเองให้ไปในทิศทางที่สร้างสรรค์เป็นประโยชน์ กับตนเองอันจะเป็นทิศทางในการนำพาชีวิตของตนนั้นนำไปสู่เป้าหมาย^{๔๘} อันดีงาม ในทางที่ดีที่สุด

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต) ได้ให้แนวคิดเกี่ยวกับคนที่รู้คุณค่าและความสำคัญของชีวิตว่า คนที่มีความมั่นใจในชีวิตของตนจนไม่หวาดหวั่นพรั่นพรึงแม้ต่อความตายก็เพราะได้ดำเนินชีวิตของ ตนอยู่อย่างดีที่สุดและได้ใช้ชีวิตนั้นให้เกิดคุณเกิดประโยชน์อย่างคุ้มค่ากับการที่ได้เกิดมาแล้วชาติหนึ่ง

^{๔๕} พระภิกษุ พุทโธ (พุฒิปิง), “ชีวิตในทัศนะพุทธปรัชญาเถรวาท” วิทยานิพนธ์ พุทธศาสตร มหาบัณฑิต (บัณฑิตวิทยาลัย:มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔), หน้า ๔๖.

^{๔๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๖.

^{๔๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๗.

^{๔๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๔.

เรียกได้ว่าเป็นอยู่อย่างผู้มีชัยทั้ง ๒ โลกคือทั้งโลกนี้ และโลกหน้า เป็นผู้ประสบความสำเร็จในการดำเนินชีวิตอย่างงดงาม

ซึ่งในทางพระพุทธศาสนามีคำสอนที่นำชีวิตไปสู่ความดีความงามสูงสุดคือพันทุกข์ที่เรียกว่า “นิพพาน” หรือ “อรหัต” ใครก็ตามที่บรรลุถึงจุดนี้ได้จะต้องถือปฏิบัติตามหลักไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา หรือมรรคมีองค์ ๘ โดยเคร่งครัดตามหลักมัชฌิมาปฏิปทาหาไม่เช่นนั้นการศึกษาเล่าเรียนโดยไม่ปฏิบัติก็จะได้เพียงเรียนรู้จดจำจะไม่มีโอกาสเข้าถึงสัจจะ ความจริง คือนิพพานตามอุดมการณ์สูงสุดของพุทธศาสนาได้เลยดังนั้น คุณค่าและความสำคัญของชีวิตที่ผู้วิญญูจะได้นำมากล่าวในหัวข้อนี้ ซึ่งมีด้วยกันอยู่ ๕ ด้าน ดังนี้

๒.๓.๑ ความสำคัญของชีวิตด้านพฤติกรรม

ในการกิจดำเนินชีวิตร่างกายของทุกชีวิตมีการปรับตัวอยู่ตลอดเวลาเพราะต้องเผชิญกับสิ่งที่ปรารถนาบ้างไม่ปรารถนาบ้างตามเหตุปัจจัยบ้างสุขภาพร่างกายมีความสัมพันธ์กับระบบทางจิตใจการที่บุคคลใดบุคคลหนึ่งดำเนินชีวิตอยู่ในโลกเป็นเจ้าของบทบาทของตนมีการทำการพูดการคิดที่แสดงออกทางกายวาจาและใจความประพฤติหรือพฤติกรรมเป็นไปต่างๆ กันซึ่งบุคคลผู้นั้นจะต้องรับผิดชอบเก็บเกี่ยวผลสั่งสมเป็นของส่วนตัวพุทธศาสนาจึงมีคำสอนมุ่งให้ทุกคนรับผิดชอบต่อภาระของตนและพยายามกระทำแต่กรรมดีดังคำกล่าวที่ว่า “ทำดีได้ดีทำชั่วได้ชั่ว” ที่เรียกกันว่ากรรมและสิ่งที่บุคคลกระทำไว้ผลกรรมที่บุคคลกระทำไว้นั้นเรียกว่าวิบากที่เป็นเรื่องของเหตุผลทุกสิ่งทุกอย่างเกิดขึ้นล้วนแต่มีเหตุทำให้เกิดขึ้นทั้งสิ้นพฤติกรรมของบุคคลในวันหนึ่งๆ นั้นต่างกันไปตามอุปนิสัยที่แต่ละคนได้เคยสั่งสมมาเป็นความวิจิตรของแต่ละคนแต่เมื่อแต่ละบุคคลได้เข้าใจความจริงของชีวิตแล้วที่เราควรจะเป็นอย่างไรที่จะทำให้ชีวิตมีแต่คุณความดีสั่งสมแต่กรรมดีให้เป็นวิบากที่เป็นกุศลกรรมในการอยู่ร่วมกันของตนเองและสังคมด้วยความดีงามปราศจากการเบียดเบียนตนเองหรือเบียดเบียนผู้อื่นทำให้ตนเองและบุคคลอื่นมีชีวิตด้วยความปกติสุข ซึ่งสิ่งเหล่านี้ จะดีงามได้ย่อมเกิดจากการพัฒนาตนเอง ในด้านพฤติกรรม^{๔๔} หรือที่เรียกว่า ศีล นั่นเอง

๒.๓.๒ ความสำคัญของชีวิตด้านจิตใจ

การที่คนเราจะมีสุขภาพจิตดีนั้น ต้องผ่านการฝึกอบรมมาพอสมควร คือคนที่มีสภาวะทางจิตใจปกติมีมนุษยสัมพันธ์อันดีและมีความสามารถในการปรับตัวต่อสิ่งแวดล้อมทางสังคม รวมทั้งความสามารถในการส่งเสริมสภาวะทางจิตให้มีประสิทธิภาพในการดำเนินชีวิตการฝึกฝนพัฒนาจิตด้านจิตใจเช่นความดีความถูกต้องที่เป็นคุณค่าทางจริยธรรมความรู้ที่เป็นคุณค่าทางการศึกษาความมีประโยชน์ทางเศรษฐกิจความงามและคุณค่าทางด้านศิลปะเป็นต้นการฝึกฝนพัฒนาจิตในทางพุทธศาสนาอาศัยธรรมชาติที่เกิดพร้อมกับจิตฝ่ายดีงาม (โสภณสาธารณเจตสิก) คือ “สติ” มาฝึกจิตโดยเลียนแบบการเลี้ยงลูกโคของชาวนาท่านอุปมาสติเหมือนเชือกที่ผูกลูกโคเอาไว้กับหลักแรกๆ ลูกโคจะเดินไปทางโน้นที่ทางนี้ที่แต่ไม่สามารถหนีไปได้สุดท้ายจะยืนฟังหรือนอนอิงหลักที่ปักไว้ในการฝึกจิตก็เช่นเดียวกันต้องนำตนเองออกไปสู่ป่าหรือที่สงบสงัดจากรูปเสียงกลิ่นรสโผฏฐัพพะที่ยั่วเย้าใจแล้วให้เอาเชือกคือสติผูกไว้ที่หลักคือลมหายใจเข้า-ออกแรกๆ รับอารมณ์ที่เคยชินมาแต่ก็ไม่สามารถ

^{๔๔} พระภิกษุ พุทฺธ (พุฒิปิง), “ชีวิตในทัศนะพุทธปรัชญาเถรวาท”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย:มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔).

หนีไปไหนได้ในที่สุดก็จะจืดจางและแนบสนิทกับอารมณ์คือลมหายใจนั่นเองอุปมาเหมือนการฝึกลูกโคต้องผูกเชือกติดไว้ที่หลักฉันทในการฝึกจิตก็เช่นเดียวกันต้องใช้สติผูกจิตไว้ที่อารมณ์ให้มันคงฉันทนั้นชีวิตของมนุษย์นั้นไม่สามารถตอบสนองแรงขับเพื่อก่อให้เกิดความสุขได้ตลอดเวลา ดังนั้นสิ่งที่ตรงกันข้ามคือความสุขจึงเกิดขึ้นตามมาตัวอย่างความอึดเมื่อเกิดแล้วยอมก่อให้เกิดความพอใจ (satisfaction) ซึ่งจะทรงสภาพเช่นนี้อยู่พักหนึ่งแล้วค่อยๆ เปลี่ยนไปเป็นความหิวฉันทนั้น^{๕๐}

เมื่อพิจารณาให้ดีจะเห็นว่าความสุขและความทุกข์เป็นของคู่กันและไม่อาจแยกออกจากกันได้โดยสิ้นเชิงมีลักษณะที่เหมือนกันอย่างหนึ่งของความสุขและความทุกข์คือการเกิดขึ้น การตั้งอยู่และการดับไปพูดง่ายๆ ก็คือ เมื่อความทุกข์มาเต็มวันก็จากไป ความสุขก็เข้ามาแทนหรืออาจจะเรียกสั้นๆ ว่าการเกิดและการดับถ้ามองในทัศนะของการเกิดและการดับแล้วทั้งความสุขและความทุกข์จึงมีสภาพเหมือนกันหรืออีกนัยหนึ่งความสุขก็คือความทุกข์ในลักษณะหนึ่งนั่นเอง^{๕๑} ความสุขนอกจากจะมีทุกข์ ลักษณะอันเป็นเครื่องหมายที่กำหนดรู้ว่าเป็นทุกข์ได้แก่การเกิดและการดับติดต่อกันอย่างไม่ขาดสายแล้วความสุขยังมีการแปรเปลี่ยนไปเป็นความทุกข์เมื่อใดก็ได้ดังนั้น พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนให้มนุษย์ได้ตระหนักถึงคุณค่าของการใช้ชีวิตโดยเอาความทุกข์เป็นตัวตั้งให้มนุษย์ได้พิจารณาให้เห็นแจ้งในทุกข์แล้วจึงจะผ่านเข้าไปถึงความสุขที่ยั่งยืนคือความพ้นทุกข์ได้อย่างสิ้นเชิง

๒.๓.๓ ความสำคัญของชีวิตด้านปัญญา

ปัญญาจะเกิดขึ้นได้นั้นต้องอาศัยเครื่องมือในมิติทางกายภาพของชีวิตมนุษย์เองคือ แรงแบบดาลใจและการคิดสร้างสรรค์ชีวิตมนุษย์จะมีค่านั้นต้องใช้เครื่องมือที่ตนเองมีอยู่ ๓ ประการคือ (๑) อวัยวะร่างกาย (๒) จิตใจที่เป็นผู้ขับเคลื่อนระบบ (๓) สติปัญญาหรือระบบสมองที่ใช้เพื่อการเรียนรู้การฝึกฝนพัฒนาด้านปัญญาการฝึกฝนด้านนี้อาศัยธรรมชาติที่ต่อเนื่องมาจากการฝึกฝนพัฒนา ด้านกายศีลและจิตใจกล่าวคืออาศัยศรัทธาและความเคยชินแต่ในการฝึกฝนพัฒนาปัญญาต้องอาศัยหลักการอื่นเข้ามาช่วยด้วยมนุษย์เกิดมาพร้อมกับธรรมชาติที่เอื้อต่อการศึกษาคือมีตาหูจมูกลิ้นกายใจ ธรรมชาติทั้ง ๖ ประการนี้พระพุทธศาสนาเห็นว่าถ้ามนุษย์รู้จักฝึกฝนพัฒนาให้ถูกต้องแล้วจะช่วยพัฒนาปัญญาได้มากหลักการที่นำมาเข้ามาช่วยได้แก่^{๕๒}

(๑) ฝึกฝนพัฒนาด้วยการฟังการอ่านการถามการเล่าเรียนเรียกว่าสุตมยปัญญา

(๒) ฝึกฝนพัฒนาด้วยการนำเอาสิ่งที่ได้จากการฟังการอ่านการถามการเล่าเรียนมา คิดตามหลักเหตุผล (โยนิโสมนสิการ) เรียกว่าจินตามยปัญญา

(๓) ฝึกฝนด้วยการนำหลักการที่ได้จากการคิดไตร่ตรองด้วยเหตุผลอย่างละเอียดถี่ถ้วนแล้วมาลงมือปฏิบัติในชีวิตประจำวันและสังเกตผลการปฏิบัติว่าเป็นไปตามที่ทฤษฎีที่ได้ศึกษามาหรือไม่เรียกว่า ภาวนามยปัญญา

^{๕๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๖.

^{๕๑} ศ.นพ. จำลอง ดิษยวณิช, จิตวิทยาของความสุข, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ต้นบุญ, ๒๕๕๔), หน้า ๑๔.

^{๕๒} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๐๕/๒๓๑.(ไทย) ๓๕/๗๖๘/๕๐๓-๕๐๔.

จะเห็นว่ากระบวนการฝึกฝนพัฒนาด้านปัญญานี้การที่จะอาศัยธรรมชาติที่มีอยู่แล้วในตัวมนุษย์มาเป็นอุปกรณ์ในการฝึกฝนต้องอาศัยองค์ประกอบสำคัญ ๒ ประการคือ^{๕๓}

(๑) การชักจูงจากภายนอกตัวมนุษย์ท่านเรียกเป็นศัพท์เฉพาะว่า “ปรโตโมสะ” พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ขยายความว่าได้แก่การสั่งสอนการแนะนำการถ่ายทอดการโฆษณาคำบอกเล่าข่าวสารข้อเขียนคำชี้แจงอธิบายการเรียนรู้จากผู้อื่นและหมายถึงเฉพาะส่วนที่ต้องทำตามนั้นโดยเฉพาะอย่างยิ่งการรับฟังธรรมการฟังคำแนะนำจากบุคคลที่เป็นกัลยาณมิตรซึ่งเป็นปัจจัยทางสังคมจัดเป็นองค์ประกอบภายนอกและท่านเรียกองค์ประกอบนี้ว่าวิธีการแห่งศรัทธา^{๕๔}

(๒) โยนิโสมนสิการการทำในใจโดยแยบคายการใช้ความคิดที่ถูกต้อง คิดเป็นหมายถึงการรู้จักมองรู้จักพิจารณา มองตามเหตุตามปัจจัยตลอดสาย มองตามสถานะความเป็นจริงรวมความแล้วหมายถึงปัจจัยภายในอันได้แก่ ปัจจัยภายในตัวบุคคลเองเรียกว่า วิธีการแห่งปัญญา

๒.๓.๔ ความสำคัญของชีวิตด้านการทำงาน

หลักคำสอนในพุทธศาสนาเรียกว่าเป็นปรัชญาแห่ง การพัฒนาฝึกฝนอบรมตนหรือเป็นปรัชญาแห่งการศึกษาเรียนรู้ที่จะดำเนินชีวิตให้เป็นไปตามวิถีทางของธรรมชาติและสังคมที่มีระบบแห่งการวิวัฒนาการอย่างไม่หยุดนิ่งพุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งการฝึกตนนั้นมีเหตุผลรองรับประการที่ ๑ หลักการที่เกี่ยวกับการพัฒนาตนเป็นเรื่องใหญ่เป็นแกนกลางเป็นทั้งหมดของการปฏิบัติธรรมในทางพุทธศาสนาคำว่าภาวนาคือการเจริญกุศลให้เกิดขึ้นก็เป็นเรื่องเกี่ยวกับการพัฒนาตน ฝึกฝนตน ที่เป็นไปตามหลักของไตรสิกขาที่ครอบคลุมหลักการทำงานให้เป็นไปอย่างมีคุณภาพตราบใดบุคคลยังเป็นปุถุชนการทำงานก็ถือเป็นหน้าที่ที่จะต้องทำประการที่ ๒ การทำงานที่สูงที่สุดในพุทธศาสนาคือการอบรมสภาพจิตให้ปราศจากกิเลสตัณหาทั้งปวง จนบรรลุเป้าหมายสูงสุดที่เรียกว่าบุคคลที่ผ่านการฝึกฝนที่ดีแล้ว ก็จะเป็นบุคคลที่สมบูรณ์แบบ มีคุณค่าเกิดขึ้นแก่ชีวิต

๒.๔ คุณค่าของชีวิตตามหลักพระพุทธศาสนา

ดังที่ได้กล่าวมาแล้วตั้งแต่ต้นแล้วว่า ชีวิตประกอบด้วยชั้น ๕ ไม่มีสิ่งอื่นใดที่นอกเหนือไปจากชั้น ๕ ไม่ว่าจะเป็นแฝงอยู่ในชั้น ๕ หรืออยู่ต่างหากจากชั้น ๕ ที่จะมาเป็นเจ้าของหรือควบคุมชีวิตให้ดำเนินไปได้ ในขณะเดียวกันนี้เอง มนุษย์มีความจำเป็นต้องใช้ปัจจัยหลายด้าน ซึ่งจะได้มาด้วยการจัดการแสวงหาอันปราศจากการเบียดเบียน โดยพุทธศาสนามีหลักอยู่ว่า “จะต้องกระทำด้วยกาย วาจา ใจ ที่สุจริต” การที่มนุษย์กระทำด้วยความสุจริตนี้ ย่อมเป็นเครื่องหมายให้รู้ว่า มนุษย์นั้นมีศีลธรรมและความเป็นผู้มีศีลธรรมนี้เอง ทำให้มนุษย์แตกต่างจากสัตว์ดิรัจฉาน แสดงให้เห็นว่าธรรมนั้นเป็นเครื่องวัดความเป็นคนหรือเป็นสัตว์ ก็ธรรมชาติของคนที่มีธรรมนั้นย่อมมีความละเอียด (hiri) ต่อความผิดหรือเมื่อทำความผิดไปแล้วก็เป็นทุกข์ถึงความผิดนั้น ๆ และมีความเกรงกลัวต่อความผิดหรือบาป (โอตตปปะ) ในเมื่อมนุษย์มีธรรม ๒ ข้อถือว่าเป็นการป้องกันปัญหาที่อาจจะก่อให้เกิดความ

^{๕๓} อก.ทุก. (ไทย) ๒๐/๑๒๗/๑๑๕ (ไทย) ๑๒/๔๕๒/๔๙๑.

^{๕๔} พระพรหมคุณาภรณ์, (ป.อ. ปยุตฺโต), พุทธธรรมฉบับปรับปรุงและขยายความ, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒), หน้า ๖๒๑.

เดือดร้อนแก่สังคมตั้งแต่ต้นเหตุ ทั้งนี้เพราะมนุษย์ควรมีเมตตากรุณาต่อกันเป็นพื้นฐานและถือว่ามนุษย์มีปัญหาในการศึกษา ปฏิบัติและรู้เท่าทันความเป็นจริงตามธรรมชาติอย่างมีเหตุมีผล

เกี่ยวกับเรื่องนี้ พระพุทธศาสนาได้ตีคุณค่าของชีวิตไว้อย่างไร นี่เป็นโจทย์ที่ต้องหาผลลัพธ์หรือคำตอบ ในที่นี้ผู้วิจัยจะขอแยกคุณค่าของชีวิตของคนเราออกไปเพื่อสอดคล้องกับหลัก ๓ ประการคือ

๒.๔.๑ คุณค่าของชีวิตในด้านความรู้

ในด้านของปัญญานี้ พุทธศาสนาได้ให้คุณค่าในด้านนี้ไว้ว่า “จะต้องเป็นอยู่ด้วยปัญญา”^{๕๕} หมายถึงการเป็นอยู่อย่างรู้เท่าทันสภาวะของชีวิตซึ่งเป็นไปตามกฎแห่งไตรลักษณ์ คืออยู่ในสภาวะแห่งอนิจตาความไม่เที่ยงไม่คงที่ เกิดดับเสื่อมสลายอยู่ตลอดเวลา ทุกขตา ความถูกบีบคั้นให้เกิดขึ้นและสลายตัวอยู่ทุกขณะ และพร้อมที่จะให้เกิดทุกข์ได้เสมอ ในกรณีที่เข้าไปเกี่ยวข้องด้วยความไม่รู้และยึดมั่นถือมั่น และอนัตตา ความไม่มีส่วนใดที่เป็นตัวตนที่แท้จริง และไม่อาจยึดเอาเป็นตัวตนได้ จะยึดครองเป็นเจ้าของและบังคับบัญชาให้เป็นไปตามความปรารถนาของตนอย่างจริงจังไม่ได้

พระพุทธเจ้าทรงสอนให้ถือเอาประโยชน์จากธรรมชาติ การถือเอาประโยชน์จากธรรมชาตินั้นเป็นอย่างเดียวกันกับการอยู่อย่างประสานกลมกลืนกับธรรมชาติ การอยู่อย่างประสานกลมกลืนกับธรรมชาติเป็นการอยู่อย่างอิสระ การอยู่อย่างอิสระก็คือการไม่ต้องตกอยู่ในอำนาจของตัณหาอุปาทาน หรือการอยู่อย่างไม่ยึดติดถือมั่น คือ การเป็นอยู่ด้วยปัญญาหรือด้วยความรู้ความเข้าใจในการที่จะเกี่ยวข้อง และจัดการกับสิ่งทั้งหลายตามวิถีทางแห่งเหตุปัจจัยทั้งหลายทั้งปวง

เพราะฉะนั้น การมีชีวิตที่ประกอบด้วยปัญญาก็เป็นสิ่งสำคัญยิ่งทั้งฝ่ายรูปธรรมและนามธรรม ที่จะช่วยให้มนุษย์ถือเอาผลประโยชน์ได้ทั้งจากกระบวนการฝ่ายจิตและฝ่ายวัตถุ

ชีวิตที่ประกอบด้วยปัญญานี้ มองได้ทั้งด้านภายในและด้านภายนอก กล่าวคือชีวิตด้านภายในมีลักษณะเยือกเย็น ปลอดภัย ผ่องใส ด้วยความรู้เท่าทันสภาวะธรรมชาติเป็นอิสระ เมื่อเสวยสุขก็ไม่มัวเมาหลงละเลิงลืมตัว เมื่อพลัดพรากจากเหยื่อล่อ จากสิ่งปรนเปรอต่างๆ ก็มั่นคง ปลอดภัย ไม่หวั่นไหว ชีเมศร่า สิ้นหวัง หมดอาลัยตายอยาก ไม่ปล่อยด้วยการฝากความสุขความทุกข์ของตนไว้ในกำมือของอามิสภายนอกที่จะตัดสินให้เป็นไปตามนั้น ส่วนชีวิตด้านภายนอก มีลักษณะคล่องตัว ว่องไว พร้อมอยู่เสมอที่จะเกี่ยวข้องและจัดการกับสิ่งทั้งหลาย ตามที่มันควรจะเป็นโดยเหตุบริสุทธิ ไม่ยึดติดอยู่กับอุปกิเลสภายในที่จะมาเป็นนิเวศคือเครื่องกั้น ขัดขวาง ถ่วง ทำให้หวั่นไหว หรือทำให้พรั่นไหว การปฏิบัติตัวในชีวิตแบบนี้ เรียกว่าการเป็นอยู่ด้วยปัญญา ซึ่งถือว่าเป็นการมีชีวิตอยู่อย่างประเสริฐที่สุด ดังพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ใน ขุททกนิกาย สุตตนิบาต ว่า “ปัญญาชีวิต ชีวิตมาหุเสณฺฐิ การเป็นอยู่ด้วยปัญญา เป็นสิ่งประเสริฐที่สุด”^{๕๖}

^{๕๕} พระราชวรมุนี (ประยูร ธรรมมณี), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุง, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์รุ่งวัฒนา, ๒๕๒๖), หน้า ๔๙.

^{๕๖} พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับหลวง, เล่ม ๒๕ ข้อ ๓๑๑ หน้า ๒๗๘, อ้างในพระมหาวิฐานวโร (อ่อนปัสสา) ปาณาติบาตกับปัญหาจริยธรรมในพุทธปรัชญา, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, หน้า ๔๖.

๒.๔.๒ คุณค่าของชีวิตในด้านความประพฤติ

หลักแห่งพระพุทธศาสนาได้ให้คุณค่าแก่ชีวิตโดยการประพฤติปฏิบัติ เพราะชีวิตจะมีคุณค่ามีประโยชน์นั้น ต้องเป็นชีวิตที่ตั้งอยู่ด้วยการประพฤติปฏิบัติที่ดีงาม เพื่อเอาชนะกิเลสที่เกิดขึ้นจากตนเอง เพราะกิเลสของตนเองเป็นต้นเหตุหรือเป็นแหล่งของความชั่วร้ายของมนุษย์ หากใช้อย่างอื่นไม่ อย่างอื่นเป็นเพียงส่วนประกอบเท่านั้น ดังนั้น ส่วนที่สำคัญ คือ ต้นเหตุของกิเลสในที่นี้ก็คือ อกุศลมูล ๓ ประการ^{๕๗}

๑. ความโลภ (โลภะ)

๒. ความโกรธ (โทสะ)

๓. ความหลง (โมหะ)

ซึ่งในสภาพของสังคมมนุษย์ปัจจุบันจะเห็นได้ว่า มีการตั้งกฎระเบียบ มีกฎหมาย เพื่อป้องกันความเอารัดเอาเปรียบกันในสังคมมนุษย์ด้วยกันเอง ให้สังคมมนุษย์อยู่ด้วยกันอย่างปกติสุขนั่นเอง พระพุทธองค์ก็มีการบัญญัติพระวินัยขึ้นมา ก็เพื่อห้ามปราม ควบคุมพระภิกษุทั้งหลาย ให้มีการดำรงชีวิตโดยสัมมาปฏิบัติ การที่มนุษย์ไม่มีการควบคุมจิต ไม่ปฏิบัติตามกฎระเบียบนั้น ผลที่ตามมาก็คือ ความเดือดร้อน ความไม่สงบในสังคมนั้นๆ เช่น ปัญหาที่เกิดจากความโลภความเกียติพอดิในสิ่งทั้งหลาย อันเป็นการเบียดเบียนสิทธิอันจะพึงมีพึงได้ของผู้อื่นอย่างไม่ยุติธรรม ปัญหาที่เกิดจากความโกรธ จะก่อให้เกิดการทะเลาะวิวาท มีการอาฆาต พยาบาท มีการจองเวร อย่างไม่จบสิ้นและปัญหาที่เกิดจากความหลง จะมีการยึดติดถือมั่น ไม่รู้สภาวะธรรมชาติที่มีการเปลี่ยนแปลงไปตามกฎของไตรลักษณ์ ไม่เข้าใจถึงการเกิดดับของสิ่งทั้งหลาย ที่มีอยู่บนโลกใบนี้อย่างแท้จริง

อีกอย่างหนึ่งการที่จะเอาชนะกิเลสได้นั้น พระพุทธศาสนาได้ให้หลักการปฏิบัติไว้ได้แก่มรรคมีองค์ ๘ ประการที่กล่าวแล้ว มีสัมมาทิฐิ เป็นต้นมรรคมีองค์ ๘ นี้ เรียกว่ามัชฌิมาปฏิปทา คือวิธีปฏิบัติที่เป็นกลางๆ ไม่ตึงเกินไป ไม่หย่อนเกินไป และมรรคมีองค์ ๘ นี้ เป็นอีกข้อหนึ่งในอริยสัจ ๔ ข้อ ซึ่งเป็นข้อสุดท้าย และมีความหมายสอดคล้องกับหัวข้อใหญ่ว่า มรรค คือวิธีการพัฒนาตนให้ดำเนินไปสู่ความดับทุกข์หรือพ้นทุกข์นั่นเอง

ดังนั้นระบบการพัฒนาทั้งหมดตามหลักพุทธศาสนา ซึ่งเป็นคำสอนที่เกี่ยวข้องด้วยภาคปฏิบัติที่จะช่วยให้ดำเนินไปสู่จุดหมายปลายทางที่ให้เกิดเป็นผลสำเร็จขึ้นในชีวิตจริง ซึ่งเป็นวิธีการใช้กฎเกณฑ์แห่งกระบวนการของธรรมชาติให้เกิดประโยชน์แก่ชีวิตจนถึงที่สุด

๒.๔.๓ คุณค่าของชีวิตในด้านความดี

ในประเด็นนี้ พระพุทธศาสนา มองคุณค่าของชีวิตที่เป็นลักษณะผลรวมจากความดีทั้งหลาย จะเป็นความดีในด้านใดก็ตามก็คือความดีในด้านนี้นั้นมีคุณค่า ไม่ว่าจะเป็นความดีที่ได้มาจากศีล การปฏิบัติตามหลักธรรม การอบรม เป็นต้น เพราะแต่ละระดับนั้นมีเป้าหมายอยู่ที่ความหลุดพ้นจากทุกข์ ความมีชีวิตอยู่ของมนุษย์นั้นมีระยะยาวบ้าง ระยะสั้นบ้าง การมีอายุยืนยาวนานนั้นในความรู้สึกรักของมนุษย์โดยทั่วๆ ไปเป็นคนที่น่าเคารพนับถือ เพราะถือว่า เขามีบุญญาบาปมี ทำบุญมา

^{๕๗} พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับหลวง, เล่ม ๒๕ ข้อ ๓๑๑ หน้า ๒๗๘, อ้างในพระมหาวิฐานวโร (อ่อนปัสสา) ปาณาติบาตกับปัญหาจริยธรรมในพุทธปรัชญา, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, หน้า ๔๗.

มาก ซึ่งตรงกันข้ามกับคนอายุสั้น แต่พุทธศาสนาไม่ได้มองชีวิตว่า จะมีอายุยาวหรืออายุสั้น หากแต่ มองว่าอายุจะยืนยาวหรือสั้นขึ้นอยู่กับว่า ได้ทำความดีอะไรมาบ้าง ความดีและการทำตนให้มี ประโยชน์เท่านั้น จึงทำให้ชีวิตมนุษย์มีคุณค่า ดังพระพุทธพจน์ที่ได้แสดงไว้ให้เห็นหลายๆ ลักษณะ ดังนี้

อตตา หเวชิต์เสโย ยา จายอิตรรา ปชา

ตนแล อันบุคคลชนะแล้ว เป็นของประเสริฐ ส่วนหมุ่สัตว์นอกนี้ บุคคล
ชนะแล้วไม่ประเสริฐเลย^{๕๘}

หมายความว่า การชนะสงคราม ชนะการเล่น สรุปลแล้ว คือการชนะอื่นใดก็ตาม ไม่ถือว่าเป็นการชนะที่แท้จริง เพราะการชนะเหล่านั้น ยังมีผลให้เกิดการก่อเวรและกลับพ่ายแพ้ อีก ส่วนชนะตนหรือชนะกิเลส นั้น ทำให้ผู้ชนะมีความสุขไม่มีเวร ไม่มีภัยในภายหลัง ถือว่า เป็นการชนะที่แท้จริง เพราะไม่กลับพ่ายแพ้

เอกณจ ปุชชา เสโย ยถวสสสตุหุตัม

ผู้ใด พึงบูชาด้วยทรัพย์พันหนึ่งทุกๆ เดือน ถึง ๑๐๐ ครั้ง กับบุคคลที่มีตนไม่อบรม แล้ว ไม่ประเสริฐ ส่วนผู้ที่บูชาบุคคลที่มีตนอบรมดีแล้วแม้ครั้งหนึ่ง ก็ยังประเสริฐกว่า^{๕๙}

โย จ วสสสตุชีเว

ทุสสิโล อสมาหิตโต

เอกาหิ ชีวิต์เสโย

สีลวันตสสณายิโน

ผู้ใด ทุศีล มีจิตไม่ตั้งมั่น แม้จะมีชีวิตอยู่ถึง ๑๐๐ ปี ก็ยังไม่ประเสริฐ
ส่วนผู้ใด มีศีลมีจิตตั้งมั่น มีฌาน แม้จะมีชีวิตอยู่เพียงวันเดียว ก็ยังประเสริฐ
กว่า^{๖๐}

จากพระพุทธพจน์ที่ได้นำมาอ้างในที่นี้ จะเห็นได้ว่าคุณค่าของชีวิตในด้านการกระทำ คือการทำความดีเท่านั้น จะที่ ทำให้มนุษย์มีสถานภาพที่ต่างกัน ดังพระพุทธพจน์ในจุฬกัมมวิงค์ค สุตระว่า “กมัมสตุเต วิภชติ ยทิทหีนปณิตตาย กรรม (การกระทำ) ย่อมจำแนกสัตว์ให้เลวทราม และประณีต”^{๖๑}

หลักความจริง ตามที่กล่าวมานี้ คือ การกระทำนั่นเอง ซึ่งถือได้ว่า เป็นเครื่องชี้วัด มนุษย์ เพราะคุณค่าของมนุษย์ไม่ได้อยู่ที่ชาติพันธุ์ วรรณะ ดังที่พระพุทธองค์ได้ตรัสไว้ใน ขุททกนิกาย สุตตันิบาต ว่า

^{๕๘} ธรรมปฏฐกถา จตุตถโก ภาค, พิมพ์ครั้งที่ ๑๙, (กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๑๙), หน้า ๑๐๘.

^{๕๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๙.

^{๖๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๐.

^{๖๑} พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับหลวง, เล่ม ๑๔ ข้อ ๕๘๑ หน้า ๒๘๘.

น ชจา วสโลโหติ
กมมุนา วสโลโหติ

น ชจา โหติ พราหมโณ
กมมุนา โหติ พราหมโณ

มนุษย์ไม่ได้เป็นคนถ้อยเพราะชาติพันธุ์ ไม่ได้เป็นพราหมณ์เพราะ
ชาติพันธุ์ แต่จะเป็นถ้อยก็เพราะการกระทำ จะเป็นพราหมณ์ก็เพราะ
การกระทำ^{๖๒}

และการกระทำนั้น จะทำให้ผู้อื่นมาคอยบันดาลให้ไม่ได้ นอกจากตนเอง คนจะดี
หรือเลว อยู่ที่การกระทำของตนเอง ดังพระพุทธพจน์ที่ว่า

สุทฺธิอสุทฺธิปจฺจตฺตํ นาญญฺโณณฺญํ วิโสธเย
การที่มนุษย์จะบริสุทธิ์หรือไม่บริสุทธิ์ เป็นของเฉพาะตน คนอื่นจะทำให้
บริสุทธิ์ไม่ได้^{๖๓}

สรุป ก็คือ มนุษย์ดำรงชีวิตอยู่บนพื้นฐานในสภาพแวดล้อมที่แตกต่างกันด้วยการรับรู้
คือมีอินทรีย์หรืออายตนะที่ติดต่อกับสสารกับสังคมภายนอกได้นั้นหมายถึงกิจกรรมของกระบวนการ
ชีวิตที่มีความสำคัญต่อแบบแผนดำเนินชีวิตเพื่อปรับตัวเองให้มีความสอดคล้องกับโลกภายนอกที่มี
การหมุนเวียนไม่หยุดนิ่งที่วิ่งตามกระแสโลกธรรมจึงถือได้ว่าคุณค่าของชีวิตในระดับภายนอกนั้นเป็น
การตอบสนองปัจจัยทางกายภาพเท่านั้นเมื่อใดก็ตามที่ประสบกับปัญหาอุปสรรคในชีวิตมนุษย์จะ
แสวงหาความสุขที่มีคุณค่าที่ลึกกว่ามีความมั่นคงและประณีตสามารถช่วยให้ชีวิตมนุษย์เป็นอิสระจาก
กระบวนการรับรู้ที่เป็นภาพลวงตา และมายาคติ ที่เกิดจากการรับรู้ตามโลกธรรมบ้างซึ่งตามหลักพระ
พุทธพุทธศาสนาถือว่าคุณค่าที่แท้จริงขึ้นอยู่กับการพัฒนาคุณค่าทางภายในของชีวิตหรือคุณค่าทาง
จิตใจเป็นสิ่งที่ช่วยให้เกิดการรับรู้ที่เท่าทันกับกระแสการแปรเปลี่ยนทั้งภายนอกและภายในที่เป็น
ประโยชน์โดยตรงกับหลักอนิจจตา ช่วยให้การดำเนินชีวิตอยู่บนโลกนี้อย่างรู้เท่าทันความจริงใน
ขณะที่ทางด้านชีวิตภายนอกนั้นก็สามารถใช้ปัญญาหลีกเลี่ยงความเสื่อมและสร้างสรรค์ความเจริญ
ทางด้านต่างๆ ที่เป็นประโยชน์ต่อวิถีทางการใช้ชีวิตที่ไม่ทำให้ชีวิตตกเป็นทาสของความเสื่อมทั้งปวงมี
ความเข้าใจกฎเกณฑ์จากธรรมชาติต่างๆ ที่เกิดขึ้นได้อย่างชาญฉลาดรู้เท่าทันความเปลี่ยนแปลงของโลก
และชีวิต

อีกประการหนึ่งที่มีความสำคัญถือได้ว่าเป็นองค์ประกอบส่วนหนึ่งของชีวิตมนุษย์อันจะ
นำไปสู่ปลายทางที่มีแสงสว่างและทั้งเป็นหลักประกันความมั่นคงที่มีพลังในเวลาท้อถอยของชีวิตนั้นก็
คือหลักปรัชญาและคำสอนทางศาสนาที่ได้วางระเบียบแบบแผนที่ดีเอาไว้หลักปรัชญาจะให้โลกทัศน์
นำทางชีวิตในขณะที่คำสอนทางศาสนาจะให้แนวทางปฏิบัติที่จะทำให้ชีวิตมนุษย์ประสบกับความสุข
ความสำเร็จในชีวิตเช่นเชื่อในคำสอนของพระพุทธเจ้าว่า “ทำดีได้ดีทำชั่วได้ชั่ว” และตั้งตนอยู่ในความ
ซื่อสัตย์บูชาคุณความดียึดมั่นในความยุติธรรมฝึกฝนตนเองไปในทางที่สร้างสรรค์แก่ตนเองสังคมและ
ประเทศชาติเหล่านี้ถือได้ว่าเป็นการดำเนินชีวิตที่มีคุณค่าอย่างยิ่ง

^{๖๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๐.

^{๖๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๑.

ดังนั้น ชีวิตมนุษย์ในทัศนะของพุทธศาสนาไม่ได้เป็นไปตามเจตจำนงของพระผู้เป็นเจ้าของเจ้าที่จะมาเสกสรรปั้นแต่งให้ชีวิตของคนเรามีค่าหรือไม่นั้นขึ้นอยู่กับกระทำความดีของบุคคลนั้นๆ เป็นสำคัญโดยพระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสไว้ชัดเจนจะได้ดีหรือชั่วได้รับสุขหรือทุกข์ชีวิตจะมีค่าหรือไม่มีค่าก็เพราะกรรมจะเปลี่ยนพฤติกรรมหรือเปลี่ยนแปลงชีวิตต้องเปลี่ยนแปลงการกระทำไปในทางที่ดีจึงจะก่อให้เกิดคุณค่ากับชีวิตของตนเองและสังคมได้

๒.๕ การดำเนินชีวิตตามหลักธรรมทางพุทธศาสนา

ตามหลักพุทธศาสนา ไม่ได้ปฏิเสธคุณค่าหรือคุณสมบัติทางด้านวัตถุแต่ก็ยอมรับว่าวัตถุสามารถสนองความต้องการทางร่างกาย และทางสังคมได้และเป็นคุณสมบัติพื้นฐานที่ชีวิตมนุษย์ต้องอิงอาศัย ศีลธรรมก็มีคุณค่าหรือคุณสมบัติพื้นฐาน เพื่อที่จะก้าวไปสู่สถานะที่ดีกว่าสูงกว่าต่อไป พระพุทธเจ้าพระองค์ทรงเน้นที่คุณค่าทางศีลธรรมที่เป็นนามธรรมเป็นคุณค่าทางจิตใจ ซึ่งมีคุณสมบัติอยู่ในตัวเอง เช่นการให้ทาน รักษาศีล เจริญภาวนา ย่อมมีค่ามีคุณสมบัติ เป็นฝ่ายดีในตัว แต่ถ้ามการกระทำชั่ว ตระหนักเห็นเกี่ยวเห็นแก่ตัว เช่น การติดยาเสพติด มึนเมา ย่อมมีค่ามีคุณสมบัติเป็นฝ่ายชั่วในตัว ทำให้การดำเนินชีวิตที่เต็มไปด้วยปัญหาและความทุกข์นานัปการ

ดังนั้น หลักคำสอนในทางพระพุทธศาสนา จึงเน้นที่จะแก้ไขปัญหาการดำเนินชีวิตที่เป็นความทุกข์ ซึ่งในหลักคำสอนของพุทธศาสนา ได้มีคำตอบเป็นหลายระดับและหลายนัย ด้วยกัน คือ ชีวิตที่ประพฤติดีปฏิบัติชอบประกอบบารมีสุจริตมีปัญญา รู้เท่าทัน มีเหตุมีผลถูกต้องดีงามยึดหลักศีลธรรมสำหรับมนุษย์ที่พึงยึดถือนำไปประพฤติปฏิบัติ เพื่อความสงบสุขและการอยู่ร่วมกันในสังคม

อีกอย่างในการดำเนินชีวิตนั้นพุทธศาสนา ได้กล่าวว่า การดำเนินชีวิตของมนุษย์ มีหนทางเดินมากมายหลายทาง ที่รู้จักกันไป มี ๒ ทาง^{๖๔} คือ

๑. ปกติมคโค คือ ทางปกติที่รู้จักกันทั่วไป ได้แก่ ทางบก เช่น ถนน หนทาง เดินเท้า ทางเดินป่า และทางน้ำ เช่น ทางเดินเรือ ร่องน้ำสำหรับแล่นเรือ ทางอากาศ คือ เส้นทางการบินของเครื่องบินสายต่างๆ

๒. ปฏิปทามคโค คือ หนทางปฏิบัติธรรมเป็นหนทางปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ หมายถึงหลักการปฏิบัติที่ถูกต้องหรือมรรค ๘ โดยสรุป คือ ศีล สมาธิ ปัญญา

นอกจากปกติมคโค และปฏิปทามคโค ทั้ง ๒ ทาง ที่รู้จักกันแล้ว ยังมีหนทางดำเนินชีวิตให้เลือกเดินทั้งดีและไม่ดีอีก ๗ สาย คือ ทางทุจริตเป็นบาป, ทางสุจริตเป็นบุญเป็นทางสร้างบุญสร้างกุศล และสร้างความดี จึงควรพิจารณาปฏิบัติในทางทั้ง ๗ ประการ ดังนี้

๑. หนทางไปสู่สุ่นรก ได้แก่ คนที่มีโทษะมากโกรธหงุดหงิดง่าย ขาดเมตตากรุณาประมาทขาดสติปัญญา

๒. หนทางไปสู่เปรตและอสุรกาย ได้แก่ คนมีความโลภ อยากได้ไม่รู้จักพอ

๓. หนทางไปสู่สัตว์เดียรัจฉาน ได้แก่ โมหะ คือ ความหลงมัวเมาลาภ ยศสรรเสริญ สุข กิเลสตัณหาอุปาทานต่าง ๆ

๔. หนทางนำไปสู่มนุษย์ ได้แก่ ศีล ๕ และกุศลกรรมบถ ๑๐ คือ รู้จักรักษาศีล ๕ ประพฤติดี ปฏิบัติชอบในกุศลกรรมบถ ๑๐

^{๖๔} มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, พ.ศ. ๒๕/๖๓๓/๔๕๘ ฉบับมหาจุฬาเทปปี ๒๕๐๐.

๕. หนทางไปสู่สวรรค์ ได้แก่ มหากุศล ๘ คือ กุศลใหญ่กระทำไยยาก

๖. หนทางไปสู่พรหมโลก ได้แก่ การปฏิบัติสมถกัมมัฏฐาน ๔๐ คือการเจริญภาวนาที่เป็นไปตามอารมณ์ ๗ หมวด ได้แก่ กสิณ ๑๐ อณูสสติ ๑๐ อสุภ ๑๐ พรหมวิหาร ๔ อัปปมัญญา ๔ อาหาเรปฏิกูลสัญญา ๑ จตุธาตววัฏฐาน ๑

๗. หนทางไปสู่นิพพาน ได้แก่ หนทางแห่งความสงบสุขอย่างยอดเยี่ยม คือ วิปัสสนากัมมัฏฐาน ซึ่งเป็นการเห็น คือรู้แจ้งตามความเป็นจริง หรือมหาสติปัฏฐาน ๔ หมายถึง การใช้สติพิจารณา กาย, เวทนา, จิต, ธรรม^{๖๕}

เกี่ยวกับเรื่องนี้จะเห็นได้ว่า การดำเนินชีวิตจะต้องสอดคล้องกับจุดหมายปลายทางสูงสุดของชีวิตด้วย ซึ่งได้แก่ การเข้าถึงวิมุตติหรือบรรลุนิพพาน อันเป็นความสุขอย่างยั่งยืนและเป็นภาวะที่หลุดพ้นจากกิเลสและพ้นจากความทุกข์ได้สิ้นเชิง

เหตุนี้การปฏิบัติที่ทำตนให้เข้าไปใกล้วิมุตติหรือนิพพาน เป็นการปฏิบัติในการดำเนินชีวิตอย่างถูกต้องเหมาะสมตม การปฏิบัติที่จะทำให้ห่างไกลจากวิมุตติหรือนิพพานเป็นการปฏิบัติหรือดำเนินชีวิตที่ผิด (เป็นอกุศลกรรม)

ส่วนหนทางบุญ คือ การรักษาศีล การทำจิตให้เกิดสมาธิ และการเจริญปัญญา ถือว่าเป็นการประพฤติปฏิบัติชอบ (เป็นกุศลกรรม) การกระทำความดีนำไปสู่จุดหมาย ปลายทางที่ดีสูงสุดของชีวิต (เป็นทางสู่สุคติ)

หนทางบาป คือ การไม่รักษาศีล การพูดเท็จ การฆ่าสัตว์ ลักขโมยเอาเปรียบผู้อื่น ตระหนี่มีความโลภ ความโกรธ และความหลง เป็นต้น เป็นการปฏิบัติตนหรือดำเนินในทางที่ผิดๆ จะไม่ถึงจุดหมายของชีวิต นำชีวิตไปสู่ความประมาท นี่คือนทางไปสู่ทุคติ

การดำเนินชีวิตตามหลักพระพุทธศาสนาจึงต้องประพฤติปฏิบัติตนอยู่ด้วยความไม่ประมาทโดยยึดมั่นในเบญจศีลและเบญจธรรม ซึ่งเป็นมนุษยธรรมขั้นพื้นฐานของชีวิตหากการดำเนินชีวิตประกอบทุจริตผิดศีลธรรมก็จะนำชีวิตไปสู่อบายภูมิมีนรก เป็นต้น แต่ผู้ใดมีสติปัญญาฉลาด เลือกในการดำเนินชีวิตตามหลักศีลธรรมก็จะนำไปสู่ความสงบสุขแก่ตนเอง และสังคมได้ดียิ่ง

ในการดำเนินชีวิต ซึ่งมีปัญหาให้เกิดทุกข์นานับการ พระพุทธเจ้าตรัสสรรเสริญความไม่ประมาท คือ ความมีสติปัญญารอบคอบ (รู้แจ้งเห็นจริงในธรรมที่ควรรู้ควรเห็น) และทรงเตือนความประมาทเป็นหนทางแห่งความตาย ทางแห่งความทุกข์เดือดร้อน

อีกอย่างการดำเนินชีวิตที่ไม่ประมาท คือ การไม่คิด ไม่พูด ไม่กระทำอะไรๆ ที่จะเป็นการเบียดเบียนตนเองและผู้อื่นนั้น ขั้นพื้นฐาน คือ การรักษาศีล สำหรับใช้ดำเนินชีวิตของมนุษย์ในสังคม เป็นคุณธรรมเพื่อความสงบสุข ได้แก่ เบญจศีล เบญจธรรม เบญจศีล คือ ศีล ๕ ข้อ ได้แก่^{๖๖}

๑. ปาณาติปาตา เวรมณี จตเว่นจากการฆ่าการเบียดเบียนสัตว์ทุกชนิด

๒. อทินนาทาน เวรมณี จตเว่นจากการลักทรัพย์ของผู้อื่น

^{๖๕} พระเทพสิทธิมนี (โชดก ญาณสิทธิ), ทาง ๗ สาย, ม.ป.ท, (กรุงเทพฯ: ห้างหุ้นส่วนจำกัด การพิมพ์พระนคร, ๒๕๓๐), หน้า ๑-๒.

^{๖๖} พระมหาทองสุข สุจิตโต (ไกรพงษ์), “การศึกษาวิเคราะห์วิถีชีวิตมนุษย์ในพุทธศตวรรษที่ ๒๕” วิทยานิพนธ์ พุทธศาสนศึกษาบัณฑิต (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๓๖.

๓. กาเมสุมิจฉาจารย์ เวรมณี งดเว้นการล่วงละเมิดการประพฤติดิในกามกับ ภรรยา สามี ของผู้อื่น

๔. มุสาวาทา เวรมณี เว้นจากการพูดเท็จ พูดส่อเสียด พูดคำหยาบ พูดเพ้อเจ้อ

๕. สุราเมระยัมมิชชะปะมาทัฏฐานา เวรมณี งดเว้นจากการดื่มน้ำเมา ยาเสพติดให้ โทษทุกชนิด เพราะเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท^{๖๗}

อีกประการหนึ่ง คุณธรรมที่จะเป็นเครื่องช่วยสนับสนุนคู่กับศีลให้สมบูรณ์ยิ่ง ๆ ขึ้น ไป เรียกว่า เบญจธรรม คือ คุณธรรม ๕ ประการ คือ

๑. เมตตากรุณา คือ ความรักใคร่ปรารถนาดีช่วยเหลือเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ผู้อื่น ซึ่งคู่กับ ศีลข้อที่ ๑

๒. สัมมาอาชีวะ คือ การประกอบอาชีพสุจริต คู่กับศีลข้อที่ ๒

๓. กามสัณญะ คือ การสำรวมในกามไม่ประพฤติดิในกาม คู่กับศีลข้อที่ ๓

๔. สัจจะวาจา คือ มีความจริงใจซื่อตรงไม่พูดเท็จ คู่กับศีลข้อที่ ๔

๕. สัมมาสติ คือ มีสติสัมปชัญญะ มีสติปัญญาดีรู้รอบ^{๖๘} คู่กับศีลข้อที่ ๕

จากที่ผู้วิจัยได้กล่าวมานี้จะเห็นว่า คุณธรรมทั้ง ๕ ประการ ดังกล่าว จะช่วย สนับสนุนให้ปฏิบัติในศีล ๕ ให้สมบูรณ์ได้ทำให้สังคมอยู่ร่วมกันได้อย่างสงบสุขปราศจากเวรภัยทั้งสิ้น ถ้าทุก ๆ คนปฏิบัติตามศีล ๕ การดำเนินชีวิตของมนุษย์ก็จะราบรื่นร่มเย็นเป็นสุขตลอดไป

ดังนั้น พระพุทธศาสนา ถือว่าเมื่อการดำเนินชีวิต มีการประพฤติปฏิบัติชอบตาม หลักศีลธรรมขั้นพื้นฐานแล้วก็จะมีความสุขได้ส่วนหนึ่ง และยังสามารถนำพาให้ชีวิตเจริญก้าวหน้า สูงขึ้นไปอีก จนบรรลุถึงจุดหมายปลายทางสูงสุดของชีวิตได้ อันเป็นหนทางของผู้ปฏิบัติหรือพัฒนาตน ตามหลักธรรมที่ประเสริฐที่พระพุทธองค์ทรงทดลองค้นพบเป็นทางเดินที่สามารถนำไปสู่ความสะอาด ความสว่าง ความสงบ ตลอดจนเกิดปรีชาญาณ รู้แจ้งเห็นจริงในธรรม ที่ควรรู้ควรเห็น เป็นหลักปฏิบัติ ซึ่งเรียกว่า “มัชฌิมาปฏิปทา” คือ หลักทางสายกลาง ซึ่งเป็นหนทางปฏิบัติไม่ตึงเกินไป ไม่หย่อน เกินไป ได้แก่ มรรคมงคล ๘ ประการ^{๖๙} คือ

๑. สัมมาทิฐิ หมายถึง ความเห็นชอบเห็นถูกต้องตามทำนองคลองธรรม คือ เห็น อริยสัจ ๔ ได้แก่ เห็นในทุกข์ เห็นในเหตุให้เกิดทุกข์ เห็นความดับทุกข์ เห็นหนทางที่จะทำให้ถึงความ ดับทุกข์

๒. สัมมาสังกัปปะ หมายถึง ความดำริชอบคิดชอบ คือ ดำริในการออกจาก กามารมณ์ ความไม่พยายาบาท ความไม่เบียดเบียน ไม่มีความเห็นแก่ตัว

๓. สัมมาวาจา หมายถึง การพูดชอบ คือ ไม่พูดเท็จ ไม่พูดส่อเสียด ยุยงให้เกิด ความแตกแยก แยกความสามัคคี ไม่พูดคำหยาบ ไม่พูดเพ้อเจ้อไร้สาระหาประโยชน์อันใดมิได้

^{๖๗} มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ที.ปา. ๑๑/๓๑๕/๒๐๘: พุ.อ. ๒๕/๗๖/๒๕๑ : พุ.อิติ. ๒๕/ ๕๙/๒๗๗ : อัง. จตุกก. ๒๑/๑๒/๑๓ ฉบับมหาจุฬาเทปิฎก. ๒๕๐๐.

^{๖๘} มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, พุ. ส. ๒๕/๒๘๗-๒๘๘/๓๘๙-๓๙๑ : ที. ปา. ๑๑/๑๓๒-๒๐๖/ ๑๙๔-๑๙๗ ฉบับมหาจุฬาเทปิฎก. ๒๕๐๐.

^{๖๙} มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, วินย. มหา. ๔/๑๓-๑๔/๑๓-๑๔ : อภิ. วิ. ๓๕/๔๘๘/๒๘๔. ฉบับมหาจุฬาเทปิฎก. ๒๕๐๐.

๔. สัมมากัมมันตะ หมายถึง การกระทำที่ขอบประกอบแต่สิ่งดี ๆ คือ ไม่ทำลายชีวิตผู้อื่นให้ตายหรือทรมานสัตว์ ไม่ลักทรัพย์ผู้อื่น ไม่ประพฤติดิฉินในกามารมณ์

๕. สัมมาอาชีวะ หมายถึง การหาเลี้ยงชีวิตชอบ คือ การประกอบอาชีพสุจริตเว้นจากเลี้ยงชีพในทางที่ผิดศีลธรรมและผิดกฎหมายบ้านเมือง

๖. สัมมาวายามะ หมายถึง ความพยายามชอบ คือ ความขยันหมั่นเพียร พยายามสร้างความคิดดี คิด พุทธ ทำ แต่สิ่งดี คือ พยายามละมานะทิฐิความชั่วร้ายต่างๆ ที่เกิดขึ้นแล้ว พยายามระวังความชั่วที่ยังไม่เกิดไม่ให้เกิดขึ้นได้และพยายามรักษาความดีที่เกิดขึ้นแล้วไม่ให้เกิดเสื่อม

๗. สัมมาสติ หมายถึง ความระลึกชอบ คือ ระลึกได้ก่อนที่จะคิดพูด ทำ โดยมีสัมปชัญญะประจวบเข้าเป็นคู่กัน มีอุปการะมาก คือ เป็นธรรมที่อุปการะมากแก่มนุษย์ คือ ระลึกตื่นรู้ตัวทั่วพร้อมอยู่เสมอ ไม่หลงลืมง่าย

๘. สัมมาสมาธิ หมายถึง ความตั้งใจมั่นชอบ คือ ตั้งใจแน่วแน่ในอารมณ์อย่างใดอย่างหนึ่ง การตั้งมั่นแห่งจิต ไม่ฟุ้งซ่าน หวั่นไหว คือ มีความสงบ

ดังนั้น ในมรรคมองค์ ๘ ประการนี้ พระพุทธองค์ทรงตรัสว่าเป็นทางที่เป็นไปเพื่อนความเข้าไปสงบ เพื่อความรู้ยิ่งเห็นจริง เพื่อความตรัสรู้ เพื่อนิพพาน เป็นที่สุดแห่งการพัฒนาชีวิตของมนุษย์ เพราะการที่จะดำเนินชีวิตให้เป็นไปตามทางสายกลาง (มัชฌิมาปฏิปทา) มิให้ติงเกินไประหว่าง ต้องอาศัยความไม่ประมาท กล่าวคือ ปฏิบัติตามศีล สมาธิ และปัญญา หรือปฏิบัติตามหลักของไตรสิกขานั้นเอง

จากที่ผู้วิจัยได้นำเสนอในประเด็นชีวิตตามแนวทางในพระพุทธศาสนาหลักทางสายกลาง “มัชฌิมาปฏิปทา” นี้ เป็นทางพัฒนาตนที่เป็นไปเพื่อความรู้ยิ่งเห็นจริงในธรรม ที่ควรรู้ควรเห็น เพื่อความดับกิเลส ดับทุกข์ เพื่อชีวิตที่สงบสุขปลอดภัย แต่การดำเนินชีวิตของมนุษย์เรานั้นย่อมจะต้องมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกันกับองค์ประกอบใหญ่ ๆ ๓ ประการ คือ ตัวเองครอบครัว และสิ่งแวดล้อมในสังคม

ดังนั้น ชีวิตที่ดำเนินไปตามหลักศีลธรรม จะต้องพัฒนาตนเองให้มีความดี ความงาม และความรู้สู่ความสงบสุข พึงพอใจในคุณธรรมขั้นสูงยิ่งๆ ขึ้น โดยเริ่มต้นจากความยินดี มีศรัทธาในการทำ ความดี และหลีกเลี่ยงการทำบาป เพราะการสั่งสมบาป นำทุกข์มาให้^{๗๐}

ตามหลักของพระพุทธศาสนา ชีวิตมนุษย์ เป็นไปตามกรรมลิขิต ซึ่งเป็นการกระทำของตนเอง มนุษย์จึง เป็นผู้ลิขิตชีวิตของตนเองและต้องรับผิดชอบต่อการกระทำทุกอย่างของตนเอง โดยแท้ คือ ผู้ที่ทำความดีไว้ดีก็ตาม ชั่วก็ตามเขาย่อมได้รับผลกรรมนั้น ดังพุทธดำรัสว่า “ผู้ทำความดี ย่อมได้รับผลดี ผู้ทำความชั่วย่อมได้รับผลชั่ว เปรียบเหมือนบุคคลหว่านพืชเช่นใด ย่อมได้ผลเช่นนั้น รวมความว่าการดำเนินชีวิตของมนุษย์จะต้องตกอยู่ภายใต้กฎแห่งกรรม”^{๗๑} เป็นไปตามกรรมลิขิต ไม่ใช่พระเจ้าลิขิตแต่อย่างใดเลย

^{๗๐} มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, องค์. ทสก. ๒๔/๔๘/๕๕ ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ๒๕๐๐.

^{๗๑} มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ส. น. ๒๕/๖๐๐-๖๖๒/๔๕๔-๔๖๑ : ม. อุ. ๑๔/๒๕๘/๒๖๙ ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ๒๕๐๐.

๒.๖ เป้าหมายในการดำรงชีวิต

ดังที่ผู้วิจัยได้กล่าวมาแล้วในหัวข้อที่ผ่านมา ในหลักที่ว่าชีวิตของมนุษย์เกิดแต่กรรม กรรมลิขิต เมื่อเกิดมาแล้วก็ต้องดำเนินชีวิตต่อไป ตามความต้องการของตน เพราะในชีวิตประจำวันของมนุษย์นั้น มีความต้องการสิ่งที่พึงพอใจ หรือความสุขมากน้อยต่างกันไปตามโอกาส ซึ่งความต้องการนี้มีหลายทาง เมื่อกล่าวโดยสรุปแล้วมี ๓ ทางด้วยกัน^{๗๒} คือ

๑. ความต้องการทางชีววิทยา (Biological Needs) หมายถึงความต้องการอันเกิดจากร่างกาย คนเรามีร่างกายเป็นเสมือนเครื่องจักร เครื่องยนต์ที่ทำงานเกี่ยวข้องกันอย่างสลับซับซ้อน และต้องมีปัจจัยต่างๆ เข้าไปบำรุงเลี้ยงทุกส่วน มิฉะนั้น เครื่องยนต์คือชีวิตก็จะดำเนินต่อไปได้ จำเป็นต้องแตกสลายลง

อีกอย่างหนึ่ง ความต้องการทางชีวนั้นก็มีหลายลักษณะด้วยกัน ซึ่งถือว่า เป็นความต้องการพื้นฐานที่จำเป็นที่สุด คือ

๑.๑ ความต้องการอาหาร ซึ่งเป็นวัตถุดิบอันสำคัญที่จะขาดเสียมิได้ เมื่อร่างกายหิวกระหาย นั้นเป็นเครื่องเตือนให้มนุษย์รู้ว่า ร่างกายขาดแคลนวัตถุดิบแล้ว ถ้าไม่รีบนำมาป้อน ร่างกายก็จะค่อยๆ อ่อนแอลงทันที ในที่สุดก็จะหยุดทำงานหรือตายไป ฉะนั้น จะต้องใช้อาหารที่เพียงพอสำหรับระงับความหิว อาหารเป็นปัจจัยที่สำคัญที่สุดที่มนุษย์และสัตว์ทุกตัวตนจะขาดไม่ได้เลย มนุษย์และสัตว์ถือการหาอาหารมากินเป็นเรื่องใหญ่ ตามประวัติศาสตร์ชาติต่างๆ ในโลก ต้องอพยพเร่ร่อนไปตามถิ่นต่าง ๆ เพื่อหาภูมิภาคที่อุดมสมบูรณ์สำหรับดำรงชีพ แต่ในปัจจุบันประชากรของโลกมีมากขึ้น แต่แผ่นดินที่อยู่มีเท่าเดิม จึงไม่สามารถเร่ร่อนไปได้ดังแต่ก่อน ฉะนั้น มนุษย์ต้องพยายามสร้างที่ทำกินเท่าที่มีอยู่อย่างมีประโยชน์ที่สุด อย่างคุ้มค่า

๑.๒ ความต้องการเครื่องนุ่งห่ม เพื่อให้อุณหภูมิให้พอเหมาะพอดีกับร่างกาย ความต้องการปัจจุบันอย่างนี้จึงเกิดขึ้นมาเพราะมนุษย์เป็นสัตว์มีผิวกายอันละเอียดอ่อนไม่สามารถจะทนต่ออุณหภูมิสูงหรือต่ำเกินไป ถ้าไม่มีเครื่องป้องกันอาจจะต้องตาย เสื้อผ้ามีไว้เพียงเพื่อความอบอุ่นเท่านั้น หากแต่มีเพื่อป้องกันความละอายอีกด้วย อย่างไรก็ตาม เครื่องนุ่งห่มยังสำคัญน้อยกว่าอาหาร เพราะอาหารต้องรับประทานทุกวัน

๑.๓ ความต้องการที่อยู่อาศัย ซึ่งเป็นความต้องการที่มีจุดประสงค์เดียวกันกับเสื้อผ้าหรือเครื่องนุ่งห่ม เพื่อป้องกันฝนฟ้า สัตว์ร้าย และป้องกันความละอาย ถือว่าที่อยู่อาศัยเป็นเสื้อผ้าสำหรับครอบครัว และตั้งอยู่ที่ถาวร

๑.๔ ความต้องการยารักษาโรค เพื่อบรรเทาความเจ็บป่วย มนุษย์มีร่างกายอันบอบบาง จึงมักเป็นอันตรายได้ง่าย ดังที่พระพุทธองค์ตรัสว่า โรคนี้ทุกข์ ร่างกายเป็นรังของโรค^{๗๓} มนุษย์จึงได้รับอาการเจ็บป่วยต่างๆ อยู่เสมอ จึงมีความจำเป็นต้องอาศัยยาเป็นเครื่องพวยช่วยชีวิตให้เป็นปกติ

๒. ความต้องการทางสังคม (Social Needs) มนุษย์เป็นสัตว์สังคม^{๗๔} (Social animals) มีธรรมชาติอยู่กันเป็นหมู่เป็นพวก เพื่อความอบอุ่นกายใจช่วยกันป้องกันอันตราย และทำงานใหญ่ที่ไม่

^{๗๒}แสง จันทรงาม, **ประทีปธรรม**, (กรุงเทพฯ : กมลการพิมพ์, ๒๕๒๖), หน้า ๒-๓. อ้างใน พระมหาทวี ฐานวโร (อ่อนปัสสา) **ปาณาติบาตกับปัญหาจริยธรรมในพุทธปรัชญา, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต** (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๓๔).

^{๗๓}ธมมปทฎกถา ภาค ๕, ครั้งที่ ๒๘, (กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย), หน้า ๑๐๐.

สามารถทำคนเดียวได้ การรวมกลุ่มนั้นเริ่มตั้งแต่ครอบครัวที่เป็นสายโลหิต จนกลายเป็นกลุ่มเป็นวงศ์ญาติใหญ่ขึ้นจากกลุ่มวงศ์ญาติกลายเป็นชาติเดียวกัน ถ้ามีการต่อสู้ก็เป็นการต่อสู้ในระดับชาติ ยกชาติเข้าต่อสู้กลายเป็นสงครามระหว่างชาติไป ดังนั้น ความต้องการทางสังคมมีเพื่อความคงอยู่ของตนและของกลุ่มนั้นๆ มนุษย์เห็นว่า การรวมกันเป็นปัจจัยสำคัญที่สุดในการมีชีวิตอยู่ครอบครัวจึงเป็นสังคมหน่วยย่อยที่สุด และครอบครัวเกิดขึ้นเพราะการรวมกันของคนสองคนที่มีเพศต่างกัน คือชายหญิงซึ่งต่างก็มีพลังสร้างสรรค์และมีเครื่องมือสร้างอยู่ในตัว แต่พลังและเครื่องมือนั้นจะไม่ก่อให้เกิดการสร้างสรรค์ได้เลยถ้าไม่มีการรวมกัน เพราะของแต่ละฝ่ายจะไม่มีคุณสมบัติในตัวเอง คล้ายกับฝ่ายชายมีเท้าแต่ฝ่ายหญิงมีรองเท้า

จากผลแห่งการอยู่รวมกันโดยตรงคือ การสร้างสรรค์และการเกิดมีเผ่าพันธุ์มนุษย์เพิ่มเติมเรื่อยๆ อาจกล่าวได้ว่า ความต้องการทางสังคมของมนุษย์อันดับแรกคือ การมีคู่ครอง จากนั้นอยากมีบุตรธิดาไว้สืบสกุล จากนั้นอยากมีเพื่อนฝูง เพื่อนบ้าน ตลอดถึงมิตรประเทศไว้ช่วยเหลือกัน และเพื่อประโยชน์หลายๆ ด้าน อาทิการค้าขาย การศึกษา การเมือง การทหาร เหล่านี้ เป็นต้น

เมื่ออยู่ในท่ามกลางเพื่อนฝูง ก็อยากมีความโดดเด่นด้วยการมีเกียรติยศมีอำนาจ มีชื่อเสียง มีบิรวาร เพื่อให้การเป็นอยู่ในสังคมมีความหมายและมีคุณค่ามากขึ้น

๓. ความต้องการทางใจ (Mental Needs) ถ้าพิจารณาความต้องการของมนุษย์อย่างถี่ถ้วนแล้ว จะเห็นว่ามนุษย์มีความต้องการอื่นๆ นอกจากความต้องการทางกายภาพและสังคม กล่าวแล้วความต้องการประเภทที่ ๓ นี้เป็นความต้องการอันลึกซึ้งอยู่เบื้องหลังความต้องการต่างๆ แบ่งออกได้อีก ดังนี้ คือ

๓.๑ ความต้องการความอบอุ่น ความปลอดภัยและหลักประกันชีวิต โดยที่มนุษย์แสวงหาสิ่งต่างๆ มาบำรุงเลี้ยงชีวิต และเป็นความจริงที่ได้แย้งไม่ได้ว่าบางทีประสบความสำเร็จตามที่มุ่งหวัง แต่บางทีก็เพียงครั้งๆ กลาง ๆ นี้แสดงให้เห็นว่า ไม่มีความแน่นอนในกิจการงานของมนุษย์ ความรู้ ความสามารถความพยายามและอิทธิพลใด ๆ ไม่ใช่หลักอันแน่นอนว่า มนุษย์จะต้องประสบความสำเร็จตามที่ตนมุ่งหวัง เมื่อความจริงไม่มีอะไรแน่นอนเช่นนี้ มนุษย์จะเกิดความวิตกกังวลจึงหันไปหาหลักบางอย่างที่เชื่อกันว่ามีความสูงส่งเหนือสิ่งอื่นใด ซึ่งจะคอยบันดาลให้ทุกอย่าง อำนาจชนิดนั้นคือ อำนาจทางศาสนา ซึ่งมีอยู่ในรูปต่างๆ ตามความเชื่อของแต่ละศาสนาเป็นแหล่งสุดท้ายด้วยการกราบไหว้วิงวอน บวงสรวง บนบานศาลกล่าว เพื่อสิ่งที่ตนเชื่อนั้นจะบันดาลให้ในสิ่งที่ตนมุ่งหวัง

เพราะฉะนั้น เมื่อมนุษย์กราบไหว้วิงวอนหรือทำพิธีกรรมต่างๆ ดังกล่าว แต่ที่ยังไม่ประสบผลสำเร็จอย่างที่ตั้งใจหวัง สรุปแล้วยังไม่มีความแน่นอนในสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหล่านั้น หลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาสอนว่า กลยาณการี กลยาณปาปการี จ ปาปกัมมบุคคลทำความดีย่อมได้รับผลดีทำความชั่วย่อมได้รับผลชั่ว ความดีความชั่วอยู่ที่ตนกระทำ (กรรมลิขิต) ประโยชน์ที่ดีมีอยู่ในตนเองมิใช่อำนาจอันศักดิ์สิทธิ์อื่นใดจะดลบันดาลให้ ดังพระพุทธพจน์ ที่ว่า

นกุขตตัม ปฏิมานนตัม

อตถิ พาลลุปัจจกา

อตถิ อตถสสนนกุขตตัม

ก็กริสสนติ ตารกา

ประโยชน์ล่วงเลย คนพาล ผู้มีวเมาคอยอุกษยามอยู่
ประโยชน์เป็นอุกษของประโยชน์ ดวงดาวจักทำอะไรได้^{๗๕}

๓.๒ ความต้องการความดี ความสมบูรณ์ มนุษย์นั้นมีธรรมชาติที่ตรงกันอยู่อย่างหนึ่ง คือ อยากได้แต่สิ่งที่ดีงาม แม้แต่เป็นโจรก็ยังอยากได้ภรรยาที่ดี บุตรที่ดี ไม่มีโจรคนไหนอยากให้ผู้อื่นเป็นโจรเหมือนอย่างตน เพราะถ้าทุกคนเป็นโจรเหมือนกันหมด ก็จะหาปล้นใครไม่ได้เลย

๓.๓ ความต้องการจะทราบจุดหมายปลายทางของชีวิต พระพุทธศาสนาได้แยกแยะส่วนประกอบของชีวิตไว้อย่างละเอียดและส่วนใหญ่อีกก็เข้ากันได้กับสรีรวิทยาและจิตวิทยาในปัจจุบันที่ค้นพบ นอกจากนั้นยังแสดงให้เห็นทางเดินของชีวิตว่า มนุษย์เราเวียนว่ายตายเกิดตามบุญกรรม ทำความดีก็มีสุคติเป็นที่หวังได้ หากทำความชั่วมีทุคติเป็นที่หวัง ดังที่พระพุทธองค์ได้ตรัสไว้ในวาสถุสสูตร ความว่า กัมมणा วตตตี โลโก สัตว์โลกย่อมเป็นไปตามกรรม^{๗๖}

๓.๔ ความต้องการความสุขพิเศษ บรรดาความสุขที่เกิดจากปัจจัยต่างๆ ถือว่าเป็นความสุขที่เจือด้วยความทุกข์ เป็นความสุขชั่วคราว ตั้งอยู่บนพื้นฐานของความอยาก หากได้รับการตอบสนองก็จะมีสุขแต่ก็ไม่นาน ดังนั้น ความสุขที่แท้จริงที่แตกต่างไปจากความสุขโดยทั่วไป อยู่ที่ไหน และก็ทำอย่างไรจึงจะพบได้ พระพุทธเจ้าสอนให้รู้ความจริงสูงสุด เริ่มจากสภาพความเป็นจริงของธรรมชาติมนุษย์และธรรมชาติของสิ่งทั้งหลายที่ปรากฏ กล่าวคือทรงสอนให้เข้าใจกฎไตรลักษณ์ อันเป็นสภาวะที่ครอบคลุมสิ่งทั้งหลายที่ปรากฏรวมทั้งตัวมนุษย์ ทรงเน้นเรื่องของอริยสัจที่เป็นสัจธรรมของชีวิตมนุษย์ ทรงอธิบายถึงปัจจุสมุปบาท อันเป็นกฎที่แสดงถึงกระบวนการเกิดกระบวนการดับแห่งทุกข์โดยเป็นเหตุเป็นปัจจัยอาศัยกันซึ่งไม่ใช่ข้อยกเว้นนอกเหนือไปจากอริยสัจ และเมื่อเข้าใจว่าทุกสิ่งทุกอย่างต่างอาศัยกันและกันเกิดขึ้นและดับไป สิ่งทั้งหลายมีความสัมพันธ์เนื่องอาศัยกันเป็นปัจจัยแก่กันในรูปแบบของกระแส ไม่มีความคงที่แม้แต่ขณะเดียว ไม่มีอยู่โดยตัวของมันเอง ไม่มีปฐมเหตุเดิมสุดหรือผู้สร้างผู้บันดาล นั่นก็แสดงว่าสิ่งทั้งหลายเป็นไปตามกฎไตรลักษณ์คือ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา การเข้าใจ รู้แจ้ง หยั่งเห็นด้วยปรีชาญาณเช่นนี้ คือ จุดเริ่มต้นแห่งการหลุดพ้นไปสู่สภาวะของพระนิพพาน

ดังนั้น เมื่อมนุษย์รู้จักและเข้าใจธรรมชาติของตน รู้จักและเข้าใจความเป็นไปของสิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติ มนุษย์ก็จะรู้ว่าตนควรปฏิบัติตนอย่างไรจึงจะมีชีวิตอยู่ที่ดีสอดคล้องกับธรรมชาติ คืออยู่อย่างสงบสุขในระดับปุถุชนและสามารถก้าวไปสู่ความหลุดพ้นในระดับสูงสุด คือพระนิพพาน อันเป็นความจริงสูงสุดนั่นเอง

๓.๕ ความต้องการที่พึงอันประเสริฐ มนุษย์เป็นสัตว์ที่มีร่างกายเปราะบาง แม้จะมีสติปัญญาและความสามารถ แต่เมื่อนำไปเปรียบเทียบกับพลังธรรมชาติแล้วก็แทบจะไม่มี ความหมาย มนุษย์อาจจะทำนายได้ว่า ภูเขาไฟจะระเบิด น้ำจะท่วม แต่จะห้ามไม่ได้เลย ดังนั้น เมื่อมนุษย์ประสบกับสิ่งที่ไม่พึงประสงค์เหล่านี้มนุษย์จะอย่างไร พระพุทธองค์ได้ตรัสที่พึงอันประเสริฐไว้ ให้ระลึกถึง

^{๗๕} กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ, พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับหลวง, เล่ม ๒๗ ข้อ ๔๙ ๒๕๐๐, หน้า ๑๘.

^{๗๖} สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, พุทธศาสนสุภาษิต เล่ม ๑, พิมพ์ครั้งที่ ๒๘, (กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๒๖), หน้า ๑๘.

แล้วปฏิบัติตามคือพระรัตนตรัย ได้แก่ พระพุทธเจ้าผู้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ มีพระมหากรุณาคุณ พระปัญญาคุณ และพระบริสุทธิคุณ พระธรรม คือคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าที่ทำให้มนุษย์รู้จักและเข้าใจถึงสภาพความจริงของชีวิต

๓.๖ ความต้องการปรัชญาแห่งชีวิต มนุษย์อยู่ในท่ามกลางสิ่งแวดล้อมทุกชนิด ทั้งเป็นส่วนหนึ่งของสิ่งแวดล้อม และสิ่งแวดล้อมเหล่านั้นก็จะมีกระบวนการเป็นไปตามกฎไตรลักษณ์ คือมีสภาพที่เกิดขึ้น ตั้งอยู่ แล้วก็ดับไป สิ่งเหล่านั้นมนุษย์ จำเป็นที่จะต้องทำความเข้าใจกับสภาวะธรรมชาติอยู่เสมอ เพื่อปรับตัวและการดำเนินชีวิตให้เข้ากับสภาพแวดล้อมนั้น ๆ

๒.๗ ประโยชน์ของการมีชีวิต

จากที่ผู้วิจัยได้กล่าวมาในเรื่องของชีวิต จะเห็นได้ว่าจุดมุ่งหมายของชีวิตของแต่ละคนจะมีความสัมพันธ์กับความจริงสูงสุดในพระพุทธศาสนา คือ นิพพาน ดังกล่าว แต่การกล่าวเช่นนั้น อาจเป็นการยากแก่การเข้าใจของปุถุชนทั่วไปในสังคม ทั้งนี้เพราะความหมายของนิพพาน เป็นเรื่องที่จะต้องไตร่ตรองด้วยปัญญาญาณด้วยการฝึกพัฒนาด้วยหลักปฏิบัติในระดับสูง ซึ่งโดยสาระสำคัญของคำสอนในพระพุทธศาสนานั้น การดำเนินชีวิตมีหลายขั้นตอนเพื่อบรรลุประโยชน์ที่เป็นจุดหมายของชีวิตที่เรียกว่า อรรถะ หรือประโยชน์ดังนี้

๒.๗.๑ ความหมายของประโยชน์

คำว่า ประโยชน์ หรือ อรรถประโยชน์^{๗๗} มาจากคำว่า อตตะ ในภาษาบาลี ซึ่งก็ แปลว่า ความเจริญ^{๗๘} ผลประโยชน์ หรือความต้องการ, ทรัพย์สมบัติ^{๗๙} หรือหมายถึงเหตุที่จะได้รับอันได้แก่ ทรัพย์สมบัติ และหมายถึง ความผาสุก คือ สภาวะทางจิตใจที่เป็นอิสระจากกองกิเลส อันได้แก่ การบรรลุพระอรหันต์ (Arahantaship)^{๘๐} หรือการบรรลุพระนิพพาน อีกความหมายหนึ่งคือประโยชน์ที่เป็นจุดหมาย หรือจุดหมายของชีวิต หรือ พรหมจรรย์, จริยธรรม หรือ ระบบการดำเนินชีวิต และระบบการปฏิบัติธรรมตามหลักพระพุทธศาสนา^{๘๑}

กล่าวโดยสรุปคำว่า อตตะ หรือประโยชน์ ก็หมายถึง ความเจริญงอกงามของชีวิต, หรือสิ่งที่จะช่วยให้ชีวิตดีขึ้น, เจริญขึ้น หรือหมายถึงผลประโยชน์ที่นำมาซึ่งความสุข, ทรัพย์สมบัติ รวมไปถึงคุณธรรมที่ทำให้ชีวิตก้าวหน้า หรืออีกความหมายหนึ่งก็คือ หมายถึง จุดหมาย หรือเป้าหมายของชีวิตมนุษย์ ถ้ามุ่งถึงการกระทำที่มีประโยชน์ก็หมายถึงการกระทำที่เอื้ออำนวยต่อความ

^{๗๗} พระราชวรมณี (ประยูร ปยุตโต), **ปรัชญาการศึกษาไทย**, (กรุงเทพฯ: ม.ป.ท., กรมการศาสนา, ๒๕๒๗), หน้า ๑๗๘.

^{๗๘} อ. อ. ๓/๖๔/๑๙๗. อ้างใน พระมหาวิโรจน์ วิโรจน์ (ผาตา) “การศึกษาวิเคราะห์แนวความคิดเรื่องประโยชน์ในพุทธปรัชญาเถรวาท, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๔๓ หน้า ๔๙.

^{๗๙} พระมหาสมปอง มุทิโต, (ผู้แปล), **คัมภีร์อภิธานวรรณ**, (กรุงเทพฯ: ธรรมสภา ๒๕๔๒), หน้า ๙๔๖-๙๔๗.

^{๘๐} G.P. Malalasekera, (Editor), *The Encyclopedia of Buddhism Vollll*, (Ceylon: The Government Press 1966, p. 331.

^{๘๑} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), **พุทธธรรม: ฉบับขยายความ**, (กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๔๑), หน้า ๕๙๔.

ดี ความสุข และเกื้อกูลต่อความดีหรือความสุข ซึ่งพุทธศาสนาเรียกการกระทำนั้นว่า “อรรถสัทธิตัง” หมายถึงการกระทำที่ประกอบไปด้วยประโยชน์ ส่วนการกระทำใดก็ตามที่มีแนวโน้มที่จะขัดแย้งกับอรรถประโยชน์ ก็เรียกว่า อนัตถสัทธิตัง^{๘๒} หรือสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์นำมาซึ่งความทุกข์เป็นผล

อีกอย่าง นอกจาก อตถะ หรือ ประโยชน์จะมีความหมายดังกล่าวมาแล้ว ก็ยังมีศัพท์อื่นที่เป็นไวยากรณ์กับคำว่าอรรถประโยชน์อีก คือ คำว่า หิตะ, อนุกัมปะ และสุขะ^{๘๓}

หิตะ หมายถึง ประโยชน์เกื้อกูล หรือการบำเพ็ญประโยชน์เกื้อกูลแก่ตนเองและผู้อื่นอันก่อให้เกิดความสุขโดยการให้ความช่วยเหลือด้วยความยินดี และเต็มใจ^{๘๔} เพื่อให้หน้าที่หรือกิจกรรมนั้นๆ ให้สำเร็จ^{๘๕} นอกจากนี้ หิตะยังหมายถึง จิตที่มักเกื้อกูล ช่วยเหลือโดยการแผ่เมตตาไปยังสรรพสัตว์^{๘๖} ปรรณนาให้คนอื่นหรือสัตว์อื่นได้รับความสุขนั่นเอง

อนุกัมปะ หมายถึง ความอนุเคราะห์ หรือการให้ความช่วยเหลือซึ่งเป็นผลอันเนื่องมาจาก หิตะ บางทีก็ใช้ประกอบเป็นศัพท์เดียวกัน เช่น หิตานุกัมปิ หมายถึง การช่วยเหลือเพื่อเป็นประโยชน์เกื้อกูลผู้อื่น^{๘๗} ด้วยจิตอันประกอบด้วยเมตตา

สุขะ หมายถึง สิ่งที่เป็นสุข หรือสภาวะความสบายทางกายและทางจิต^{๘๘} ความสะดวกสบาย, ความยินดี, ความผาสุก, หรือธรรมที่ห้ามความทุกข์ได้^{๘๙} และคำว่า ความสุขในที่นี้ก็มี ความหมายเท่ากันกับคำว่าประโยชน์ แต่ความสุขในที่นี้ไม่ได้หมายถึงสุขเวทนา แต่หมายถึง สิ่งที่ทำให้ชีวิตเราดีขึ้น เจริญขึ้น สิ่งนั้นพระพุทธศาสนาถือว่าเป็นความสุข ดังนั้น ประโยชน์และความสุขในที่นี้จึงมีความหมายเท่ากัน เพราะว่าการกระทำใดที่ส่งผลเป็นสุขและเป็นประโยชน์ก็คือ การกระทำที่ส่งเสริมให้ชีวิตเราดีขึ้น^{๙๐}

จากที่ผู้วิจัยได้กล่าวมาทั้งหมดนี้ก็พอจะสรุปความหมายของ อตถะ หรือประโยชน์ได้ ๒ ประการ ด้วยกัน คือ

๑. ประโยชน์ของชีวิตทางวัตถุ อันได้แก่ ทรัพย์สิน ความมั่งคั่ง การร่ำรวย การได้ครอบครองบริโภควัตถุเหล่านั้น ซึ่งจัดว่าเป็นความมั่นคงทางเศรษฐกิจแก่ชีวิตของมนุษย์ผู้ยังเป็นสามัญชน

๒. ประโยชน์ของชีวิตทางจิตใจ อันได้แก่ ความสุข ความมีอิสรภาพทางจิต

^{๘๒}พ. อ. ๓/๑๘๗/๑๐๔ ฉบับมหาจุฬารัฐสภา. ๒๕๓๒.อ้างใน พระมหาวิโรจน์ วิโรจน์ (ผา) “การศึกษาวิเคราะห์แนวความคิดเรื่องประโยชน์ในพุทธปรัชญาเถรวาท, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๔๓ หน้า ๕๐.

^{๘๓}วินย. ๔/๓๒/๒๗, อ. เอก. ๒๐/๓๐๙/๓๔. ฉบับมหาจุฬารัฐสภา. ๒๕๐๐.

^{๘๔}ที. ๑/๕๐๙/๔๗๘. ฉบับมหาจุฬารัฐสภา. ๒๕๓๒.

^{๘๕}อ. อ. ๓/๒๔/๒๔๗ ฉบับมหาจุฬารัฐสภา. ๒๕๓๒.อ้างใน

^{๘๖}พ. อ. ๑/๒๗๗/๑๕๕, และ ที. ๓/๒๗๗/๑๘๙. ฉบับมหาจุฬารัฐสภา. ๒๕๓๒.

^{๘๗}ที. ๑/๕๐๙/๔๗๘ ฉบับมหาจุฬารัฐสภา. ๒๕๓๒.

^{๘๘}วิ. อ. ๓/๓๖๖/๕๐๔ ฉบับมหาจุฬารัฐสภา. ๒๕๓๒.

^{๘๙}พระมหาสมปอง มุทิโต, (ผู้แปล), คัมภีร์อภิธานวรรณ, หน้า ๑๓๖.

^{๙๐}สมภาร พรหมทา ดร., พุทธศาสนากับปัญหาจริยศาสตร์ : บทวิเคราะห์ปัญหาโสภณ การทำแท้งและการอุณยฆาต, พิมพ์ครั้งที่:๒, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์พุทธชาด, ๒๕๔๙), หน้า ๕๔.

วิญญาน รวมไปถึงความหลุดพ้นจากกิเลสที่มารบกวนจิตใจอันได้แก่พระอรหันต์ ซึ่งพุทธศาสนาถือว่าเป็นจุดหมายหรือพรหมจรรย์ที่ต้องบรรลุให้ได้ ซึ่งเหมาะกับพระสงฆ์ผู้ไม่มุ่งที่เกี่ยวข้อกับวัตถุ โดยที่ท่านมักเน้นหนักในเรื่องของการฝึกจิต การขัดเกลาดนเอง และนอกจากนั้นก็มีมนุษย์ผู้ที่มีอัธยาศัยไปในการบำเพ็ญเพียรทางจิต เป็นต้น ก็สามารถที่จะแสวงหาและประสบกับประโยชน์เช่นนี้ได้

จากที่ผู้วิจัยได้กล่าวถึงหลักแห่งอรรถะหรือประโยชน์ จะเห็นได้ว่าในหลักพระพุทธศาสนามีองค์ประกอบที่สัมพันธ์กันและกันอย่างแนบแน่นอันเป็นลักษณะเด่นเฉพาะอยู่ ๓ ประการ คือ

๑. หลักการ ได้แก่ หลักการที่เน้นย้ำการทำประโยชน์เพื่อมหาชนเป็นหลักซึ่งได้ประกาศไว้ตั้งแต่ต้น

๒. รายละเอียด ได้แก่ รายละเอียดของหลักการสร้างประโยชน์ ได้แก่ ประโยชน์ ๒ ประการ คือ ๑) ประโยชน์ตนเอง และ ๒) ประโยชน์เพื่อผู้อื่น^{๑๑} ซึ่งประโยชน์ทั้ง ๒ ประการนี้ มนุษย์จำเป็นต้องศึกษาให้เข้าใจเพื่อจะได้แยกแยะให้ถูกว่าอะไร คือประโยชน์ตนเอง และอะไรคือประโยชน์ผู้อื่น ก่อนที่จะตัดสินใจกระทำการสักอย่างลงไป หากว่ามนุษย์ไม่อาจแยกแยะประโยชน์ทั้งสองได้ ก็มีแนวโน้มที่จะเอนเอียง เข้าข้างฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งเกินไป จนเข้าลักษณะของคำว่าสุดโต่ง และทำตนเองให้ลำบากอันไม่เป็นประโยชน์ในที่สุด

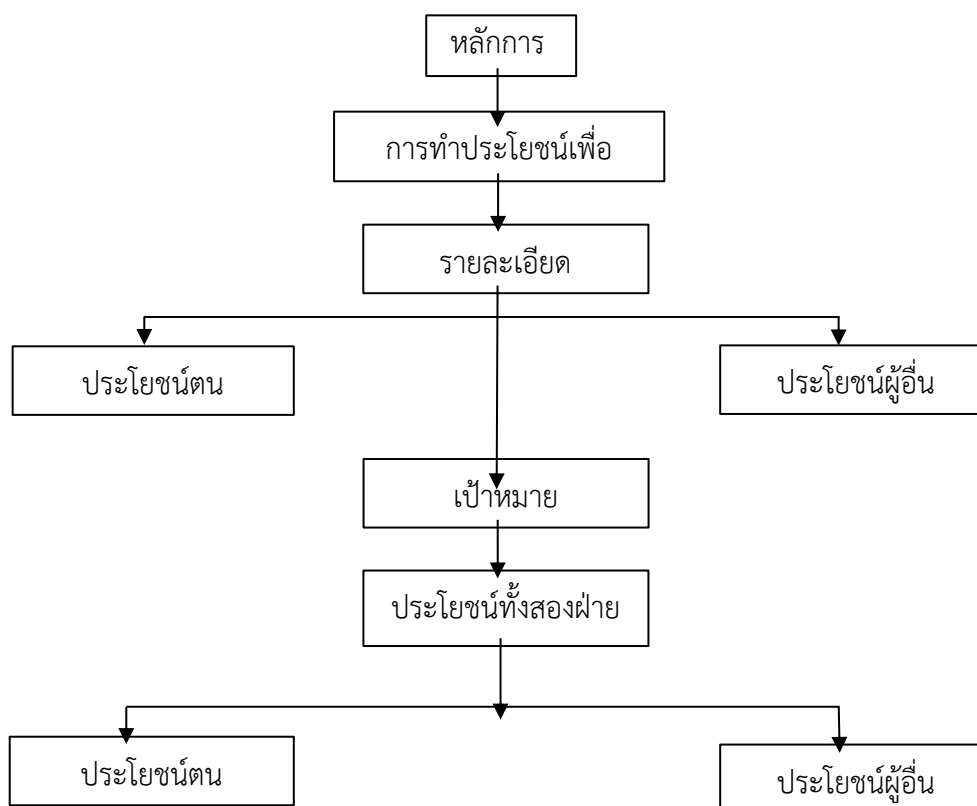
๓. จุดหมายหรือเป้าหมายสูงสุด ได้แก่ การประสานประโยชน์ทั้งสองฝ่ายให้เข้าด้วยกัน อันสืบเนื่องมาจากการที่มนุษย์สามารถแยกแยะประโยชน์ตน ประโยชน์ผู้อื่นได้และใช้พิจารณาญาณในการตัดสินใจกระทำ โดยประสานประโยชน์ทั้งสองฝ่ายให้เข้าด้วยกันไม่ให้ประโยชน์ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งเสียหายไป เช่น ถ้าเอาเฉพาะประโยชน์ตัวเอง ก็อาจจะถูกกล่าวหาว่าเป็นคนเห็นแก่ตัว แต่ถ้าไม่ใส่ใจประโยชน์หรือสิ่งที่หวังของตัวเองแต่ไปช่วยเหลือแต่ผู้อื่นจนทำให้ประโยชน์ของตนเองเสียหาย การกระทำเช่นนี้ก็ถือว่า เป็นการกระทำที่ไม่ถูกต้องเป็นการทำตนเองให้ลำบาก ส่วนการกระทำที่ถือว่ามีความดีทางจริยธรรมและนำมาซึ่งความผาสุกทั้งแก่ตนเองและคนอื่น ก็คือการรู้จักประสานประโยชน์ทั้งสองฝ่ายให้ดำเนินไปด้วยกัน ซึ่งถือว่าเป็นการกระทำที่มีประโยชน์อย่างแท้จริง^{๑๒}

สรุปความได้ว่า ประโยชน์ในพระพุทธศาสนานั้นมีองค์ประกอบที่มนุษย์ควรจะต้องศึกษาและทำความเข้าใจให้เด่นชัดมากยิ่งขึ้น เพื่อที่จะไม่เกิดความเข้าใจผิดว่า พุทธทัศนะที่เสนอไปนั้นมุ่งเพื่อประโยชน์คนอื่นหรือตนเองเท่านั้น เพราะหากว่าเมื่อมนุษย์ศึกษาให้เข้าใจอย่างลึกซึ้งแล้วก็จะสามารถมองเห็นความสัมพันธ์ขององค์ประกอบแต่ละส่วนของอรรถะหรือประโยชน์ว่ามีความสอดคล้องกันอย่างเป็นระบบดังปรากฏในแผนภูมิภาพที่ ๑ ดังต่อไปนี้

^{๑๑} ส.นิ. ๑๖/๒๒/๒๘-๒๙ ฉบับมหาจุฬาลงกรณ ๒๕๐๐.

^{๑๒} อ. จตุกก. ๒๑/๙๕/๑๐๘ ฉบับมหาจุฬาลงกรณ ๒๕๐๐.

แผนภูมิภาพที่ ๑ ประโยชน์ของชีวิต

จากแผนภูมิที่ผู้วิจัยนำเสนอมานี้จะเห็นได้ว่า ประโยชน์ของชีวิตที่มนุษย์ที่เกิดมาจะต้องแสวงหาหรือมุ่งหวังและเป็นเป้าหมายของการดำเนินชีวิตไม่ว่าจะเป็นในระดับต้นระดับกลางและระดับสูง ทุกชีวิตก็ต้องก้าวไปให้ถึงและเป็นขั้นเป็นตอน โดยจำแนกได้ ดังนี้

๒.๗.๒ ประเภทของประโยชน์

ในพระพุทธศาสนา ได้จัดประเภทประโยชน์หรือเป้าหมายของชีวิตไว้ถึง ๖ ประเภทด้วยกัน คือ

- ๒.๗.๒.๑ ประโยชน์ในชาตินี้^{๙๓}
- ๒.๗.๒.๒ ประโยชน์ในชาติหน้า^{๙๓}
- ๒.๗.๒.๓ ประโยชน์สูงสุด^{๙๔}
- ๒.๗.๒.๔ ประโยชน์เพื่อตน
- ๒.๗.๒.๕ ประโยชน์เพื่อผู้อื่น
- ๒.๗.๒.๖ ประโยชน์ทั้งสองฝ่าย^{๙๕}

^{๙๓} ส. ส. ๑๕/๑๒๘-๑๒๙/๑๐๓, ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พระไตรปิฎกภาษาไทย (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๓๙) เล่มที่ ๒๒ ข้อที่ ๕๑ หน้า ๙๐. อัง. อ. ๒/๒๗/๒๒๔, ๓/๑๘๗/๑๐๔. ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๒.

^{๙๔} ที. ฎี. ๑/๓๑ ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๒.

จากที่ผู้วิจัยได้ยกประเด็นหัวข้อนี้มากล่าวเพื่อให้เห็นถึงประโยชน์หรือเป้าหมายหรือจุดหมายของชีวิตมนุษย์ว่าน่าจะอยู่ ณ จุดไหนของการดำเนินชีวิต ที่มนุษย์ควรที่จะก้าวเดินไปให้ถึงที่ละชั้น ด้วยความไม่ประมาทและมีเป้าหมายจุดหมายที่ชัดเจน ถึงจะเรียกได้ว่าเป็นชีวิตที่มีการพัฒนาอย่างเป็นระบบ

ดังนั้นประโยชน์ทั้งหมดที่กล่าวมานี้ยังสามารถจัดเป็นชุดๆ ได้อีกเป็น ๒ ชุด ๆ ละ ๓ ระดับ ตามทัศนะของพระเทพเวที (ประยุทธิ์ ปยุตโต) สมณศักดิ์ในสมัยนั้น ปัจจุบันได้รับสถาปนาเป็นสมเด็จพระราชาคณะ ที่ สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ โดยที่ท่านได้จัดเป็นแนวตามลักษณะและความสัมพันธ์ของประโยชน์กับชีวิตและสังคมของมนุษย์ ได้เป็น ๒ แนว คือ แนวตั้งและแนวนราบ^{๙๖}

๑. ประโยชน์ หรือ จุดหมายของชีวิต ๓ ประการ ตามแนวตั้ง

๑) ทัศนคติที่มีต่อประโยชน์ อันได้แก่ ประโยชน์หรือจุดหมายที่เป็นไปเพื่อประโยชน์ในปัจจุบันหรือในชีวิตประจำวัน เป็นจุดหมายชีวิตในทางโลกียะซึ่งเป็นระดับขั้นธรรมดาสามัญที่มุ่งหมายกันในโลกลี้เพราะเกี่ยวเนื่องกับการมีทรัพย์สินเงินทองและลาภ ยศ เกียรติ ไม้ตรีชีวิต คู่ครอง สรรเสริญ ความสุข ที่สามารถแสวงหาได้ในปัจจุบัน หรือพูดอีกอย่างหนึ่งก็คือ การที่มนุษย์สามารถพึ่งตนเองได้ทางเศรษฐกิจและสังคม^{๙๗} เป็นจุดหมายของชาวบ้านที่ต้องบรรลุหรือเข้าถึงให้ได้ พุทธศาสนาสอนว่าทรัพย์สินเงินทองนั้นเป็นเรื่องสำคัญ และเป็นปัจจัยอันต่อเนื่องสำหรับการสร้างประโยชน์ในระดับต่อไป ดังมีแนวคิดที่ว่า

“ทรัพย์สินนั้นเป็นปัจจัยที่จำเป็นในการที่จะดำรงอยู่ของชาวบ้านโดยเฉพาะคฤหัสถ์ ผู้ครองเรือนทั้งหลาย จำเป็นที่จะต้องมียทรัพย์สินเงินทอง ไม่ว่าจะปัจจัยสี่ที่จะเลี้ยงชีวิตก็ตาม สิ่งอำนวยความสะดวกสบาย ก็ตาม ตลอดจนการที่จะรับผิดชอบต่อหมู่ชน ที่แวดล้อม มีครอบครัว เป็นต้น

สิ่งเหล่านี้จะเป็นไปได้ ต้องอาศัยทรัพย์สินเงินทอง ถ้าขาดทรัพย์สินเงินทองแล้วก็จะเป็นไปได้อย่างไร”^{๙๘}

ดังนั้น จุดหมายของชีวิตในระดับปัจจุบันนี้ ชาวบ้านคฤหัสถ์ ผู้ครองเรือนควรจะมี เพราะหากว่าไร้ทรัพย์สินแล้วการจะไปทำประโยชน์อย่างอื่นก็เป็นสิ่งที่ไม่เอื้ออำนวย แต่ถ้าหากมียทรัพย์สินมีความมั่งคั่งแล้วเกียรติยศบริวารก็จะตามมา การจะใช้ทรัพย์สินเป็นเครื่องอำนวยความสะดวกเพื่อประโยชน์ที่สูงขึ้นไปก็สามารถทำได้

ในทัศนะทางพระพุทธศาสนานั้น จุดหมายขั้นแรกที่มนุษย์จะต้องเข้าถึง คือ ความมั่นคงทางเศรษฐกิจแล้วยังได้เสนอหลักการที่จะได้ทรัพย์สินและวิธีที่จะรักษาและใช้จ่ายทรัพย์สินให้เกิดประโยชน์ โดยจะต้องมีคุณธรรมประจำใจ ๔ ประการ ดังนี้คือ

^{๙๕} อกุ อ. ๓/๑๓๑/๕๑ อกุ.ฎี. ๓/๑๓๑/๕๓. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์วิญญูญาณ ๒๕๓๒), ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ๒๕๓๒.

^{๙๖} พระเทพเวที (ประยุทธิ์ ปยุตโต), การศึกษาที่สากลบนฐานแห่งภูมิปัญญาไทย (กรุงเทพมหานคร: อัมรินทร์พริ้นติ้ง ๒๕๓๒), หน้า ๑๐๙.

^{๙๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๑๐.

^{๙๘} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต) ทรัพย์-อำนาจ-ชีวิตทวนกระแส พิมพ์เนื่องในงานธรรมานุสรณ์มิ่งมงคลวาระเพ็ญฟ้า ๕๘ ๒๓ พฤศจิกายน ๒๕๓๙(กรุงเทพมหานคร: สหธรรมิก.๒๕๓๙), หน้า ๘.

(๑) **อุฏฐานสัมปทา** ได้แก่ การรู้จักหา คือหมั่นประกอบกิจการ เพื่อจะได้ทรัพย์ นั้นมาโดยทางสุจริตชอบธรรม ไม่เป็นเหตุให้ตัวเองและคนอื่นต้องลำบาก เพราะการแสวงหาโดยไม่ สุจริต ขั้นตอนนี้เรียกว่าเป็นขั้นตอนของการสร้างทรัพย์

(๒) **อารักขสัมปทา** หมายถึง การรู้จักวิธีเก็บรักษาทรัพย์ที่หามาได้นั้น ไม่ให้ เสียหายไปเพราะเหตุอันไม่ควร แต่ไม่ใช่เป็นแต่เพียงว่าเก็บรักษาไว้ด้วยความหวงแหน ด้วยความเห็น แก่ตัว รักษาไว้โดยไม่ก่อให้เกิดประโยชน์อะไรเลย แต่การรักษาทรัพย์นั้นต้องมีจุดหมายกล่าวคือเพื่อ เป็นหลักประกันของชีวิต เช่น ในคราวจำเป็น อันเกิดจากโรคร้ายไข้เจ็บ^{๙๙} การได้รับอุบัติเหตุ หรือเจ็บป่วยและเหตุการณ์อันไม่คาดฝัน ก็สามารถนำทรัพย์นั้นมาใช้ประโยชน์ได้ หรือเก็บไว้เพื่อใช้ ทำประโยชน์ที่ดีกว่าได้ ไม่ใช่แค่เพียงเก็บไว้ด้วยความยึดมั่นหวงแหน ไม่คิดจะทำประโยชน์เพราะการ ทำเช่นนั้น ทรัพย์ที่หามาได้ย่อมไร้ประโยชน์และไม่เอื้ออำนวยให้เกิดความสุขแก่ตนเองและสังคมด้วย

(๓) **กัลยาณมิตตตา** หมายถึง การรู้จักเลือกคบสนทนาปราศรัยกับบัณฑิต ผู้มี ปัญญาเป็นกัลยาณมิตร^{๑๐๐} แนะนำในสิ่งที่มีประโยชน์ และคอยให้คำปรึกษาชี้แนะเมื่อประสบความ พลิ้วพลัด คอยช่วยเหลือเมื่อเวลาที่มีปัญหา ให้กำลังใจยามท้อถอย เป็นต้น

(๔) **สมชีวิตา**^{๑๐๑} หมายถึง การรู้จักประมาณ และเลี้ยงชีพให้เหมาะสมกับฐานะ และกำลังทรัพย์ที่ตนหามาได้ ไม่สุรุ่ยสุร่าย ใช้จ่ายเกินตัว ทำให้มีรายรับเหนือ รายจ่าย หากมีเหลือก็เก็บไว้ใช้ในคราวจำเป็น^{๑๐๒}

จากที่ผู้วิจัยได้กล่าวมานี้ พอสรุปได้ว่า ประโยชน์หรือจุดหมายในปัจจุบัน หรือในชั้น ความเป็นจริงที่ปรากฏในชีวิตประจำวัน เป็นเรื่องของความเป็นอยู่ที่สัมพันธ์กับวัตถุ หรือปัจจัย ๔^{๑๐๓} คือ เงินทอง ทรัพย์สินที่ถือว่าเป็นความมั่นคงในระดับการเลี้ยงชีพซึ่งคลุ้หส์ผู้ครองเรือนจะต้องบรรลุ ประโยชน์นี้ให้ได้ เพราะว่าทรัพย์สินเงินทองนั้น จำเป็นสำหรับการเป็นผู้อยู่ในสังคมที่จำเป็นต้องกิน ต้องใช้ ต้องจ่าย หากว่าใครไม่มีเงินทองหรือปัจจัย ๔ ก็จะถือว่าเป็นผู้ที่ต้องเป็นอยู่อย่างลำบาก ไม่ สามารถจะช่วยเหลือผู้อื่นได้ และการที่จะบรรลุประโยชน์ในขั้นนี้ได้ ต้องรู้จักขยันหา รักษาดี มี กัลยาณมิตรและเลี้ยงชีวิตให้พอเหมาะไม่เกี่ยวข้องกับอบายมุขต่างๆ อันเป็นเหตุให้เกิดความเสื่อม

^{๙๙} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) **ทรัพย์-อำนาจ- ชีวิตทวนกระแส**, หน้า ๑๐-๑๑.

^{๑๐๐} คุณสมบัติของกัลยาณมิตร ๗ ประการ คือ

๑. เป็นที่รักที่พอใจ ๒. เป็นที่เคารพ ๓. เป็นที่ยกย่อง ๔. เป็นผู้ให้คำแนะนำได้

๕. เป็นผู้อดทนต่อถ้อยคำ ๖. เป็นผู้พูดและอธิบายถึงถ้อยคำอันลึกซึ้งได้

๗. ไม่ชักชวนในทางฉิบหาย เช่น อบายมุขต่างๆ เป็นต้น (อด.สตตก. ๒๓/๓๗/๒๙ ฉบับมหา จุฬาทศปิฎก ๒๕๐๐).

^{๑๐๑} อด.อุฎฐกถา. ๒๓/๗๕-๗๖/๒๖๘-๒๗๐. ฉบับมหาจุฬาทศปิฎก ๒๕๐๐.

^{๑๐๒} พระมหาไพริชน์ เขียววงศ์ “พุทธจริยศาสตร์กับปัญหาความเป็นอัตตนิยม” ในพุทธ ศาสนศึกษาปีที่ ๓ ฉบับที่ ๑ มกราคม - เมษายน ๒๕๓๙, หน้า ๖๑-๖๒.

^{๑๐๓} พระราชวรมุนี (ประยูรธ อด.ปิฎก), **พระพุทธศาสนากับชะตากรรมของสังคม** พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๒๗), หน้า ๖๓.

ของทรัพย์สินไปโดยใช่เหตุ^{๑๐๔} เพราะจากการมีทรัพย์สินมากมายอาจจะกลายเป็นคนยากจนไปได้ในที่สุด

๒) สัมปรายิกัตถะประโยชน์ จุดมุ่งหมายที่เป็นไปเพื่อประโยชน์ในเบื้องต้น, ชาติหน้า หรือประโยชน์ในคุณค่าของชีวิต ซึ่งเป็นขั้นที่ล้าลึกสำหรับชีวิตด้านใน ความคาดหวัง ความมั่นใจ เป็นหลักประกันชีวิตในอนาคตและภพหน้า คือ ความเจริญงอกงามแห่งชีวิตและจิตใจที่เจริญก้าวหน้า ด้วยคุณธรรม มีศรัทธา ศีล จาคะ และปัญญา ดำรงอยู่ในศีลธรรม ได้ใช้จุดมุ่งหมายของชีวิตในระดับนี้ให้เป็นไปในทางที่ชอบ เป็นคุณประโยชน์จนมีผู้มั่นใจในความดีของตนถึงเวลาละโลกนี้ไปก็มีใจสงบ ครองสติได้ไม่วิตกกังวลทรมานหรือหวาดกลัวภัยในโลกหน้า ซึ่งการที่จะบรรลุประโยชน์ในขั้นนี้ได้ ต้องปฏิบัติตามหลักธรรม ๔ ประการนี้ คือ

(๑) เป็นผู้มีความสุขทางจิต มีความสุขทางจิต เชื่อมมั่นในพระรัตนตรัย และในกรรม และผลของกรรม รวมถึงบุญกุศลที่ตนเองได้ทำแล้วว่าจะให้ผลในภพหน้า และใช้จริยธรรมข้อนี้ในการเป็นเครื่องประกอบกรรมดีในหลักคำสอนของพระพุทธศาสนา (ศรัทธาสัมปทา)

(๒) เป็นผู้มีความประพฤติเรียบร้อย ไม่เบียดเบียนผู้อื่น ดำรงตนอยู่ในหลักปฏิบัติของสังคมทั้งที่เป็นกฎหมายและจารีตประเพณีอันดีงามที่เหมาะสมกับสังคมและยุคสมัย ไม่เป็นคนที่คอยเป็นปฏิปักษ์ต่อความสงบของสังคมหรือการเบียดเบียนคนอื่น (ศีลสัมปทา)

(๓) มีความมั่นใจ มีความสุขกับการได้ทำประโยชน์เพื่อสังคม ตามฐานะและกาลสมัย เป็นเหตุที่จะส่งเสริมให้เกิดความอุ่นใจ เพราะความไม่ตระหนี่รู้จักการบริจาคทานช่วยเหลือผู้ตกทุกข์ได้ยาก หรืออีกนัยหนึ่งไม่คิดพยายาบาปผู้อื่นรู้จักการให้อภัยแก่ผู้ที่ทำร้ายหรือคิดพยายาบาปต่อตนเองด้วย (จาคสัมปทา)

(๔) มีความองอาจไม่ครั่นคร้าม เนื่องจากมีความรู้และปัญญาในการแก้ไขปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นให้ดีขึ้นและมีปัญญาในการแยกแยะถึงสิ่งที่ควรทำและไม่ควรทำอันเป็นเหตุให้ตนเองบรรลุแต่สิ่งที่ดีมีประโยชน์ (ปัญญาสัมปทา)^{๑๐๕}

จากที่ผู้วิจัยได้กล่าวมาพอสรุปได้ว่า การบรรลุประโยชน์ขั้นนี้นั้นเป็นความเจริญงอกงามของชีวิตในด้านจิตใจ ที่ก้าวหน้าพัฒนาขึ้นมาด้วยคุณธรรม เช่น ศรัทธา ความสุจริต มีศีล ความเสียสละ ความสุขสงบของจิตใจ การดำรงอยู่ในศีลธรรม การได้สร้างสรรค์บำเพ็ญประโยชน์ เป็นต้น จนมั่นใจในความมีชีวิตที่ดีงามของตนเอง ไม่ต้องหวาดกลัวต่อความตายและชีวิตในโลก^{๑๐๖} อีกต่อไป

^{๑๐๔} นอกจากนี้นี้ยังมีทัศนคติที่เกี่ยวกับการรักษาทรัพย์สินและเป็นหลักการที่โภคทรัพย์จะเจริญขึ้นได้เพราะดำเนินตามหลักการ ๖ ประการ คือ

๑. ไม่เป็นนักเลงหญิง	๒. ไม่เป็นนักเลงสุรา	๓. ไม่เป็นนักเลงการพนัน
๔. มีมิตรดี	๕. มีสหายดี	๖. ใฝ่ใจในกัลยาณมิตร.

(อก. อฏฐก. ๒๓/๕๕/๒๓๗-๒๓๘. ฉบับมหาจุฬาเตปิฏก ๒๕๐๐.)

^{๑๐๕} อก. จตฺก. ๒๑/๕๕/๗๐, ฉบับมหาจุฬาเตปิฏก ๒๕๐๐.

^{๑๐๖} พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต) การศึกษาที่สากลบนฐานแห่งภูมิปัญญาไทย, (กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์พริ้นติ้ง, ๒๕๓๒), หน้า ๑๑๑.

๓) **ปรมัตถประโยชน์** หมายถึง ประโยชน์สูงสุด อันได้แก่ พระนิพพาน^{๑๐๗} ซึ่งนับว่าเป็นจุดหมายสูงสุดของชีวิตของมนุษย์ ซึ่งเป็นขั้นที่เป็นอิสระอยู่เหนือโลกมีจิตใจที่เบิกบานโปร่งใสสามารถแก้ปัญหาในจิตใจได้สิ้นเชิง^{๑๐๘} เพราะเกิดจากความเข้าใจ รู้แจ้ง หยั่งเห็นความจริงของโลกและชีวิต มีใจมั่นคงไม่หวั่นไหวไปตามโลกธรรม คือ ความผันผวนแปรเปลี่ยนของสิ่งทั้งหลาย^{๑๐๙} มีชีวิตอยู่โดยปัญญา จึงประสบแต่ความสุขตลอดเวลา อนึ่ง การบรรลุปรมัตถประโยชน์นี้คือการบรรลุพระนิพพานที่พุทธศาสนาถือว่าเป็นเป้าหมายที่สำคัญซึ่งผู้บรรลุจุดหมายระดับนี้ไม่ใช่เป็นการบรรลุเพียงเพื่อตนเองเท่านั้น แต่การบรรลุประโยชน์ระดับนี้ย่อมให้คุณค่าและประโยชน์แก่โลกทั้งมวล เพราะผู้ที่บรรลุจุดหมายระดับนี้ย่อมเป็นผู้ที่ทำงานเพื่องานเพื่อผลของงานมีชีวิตอยู่เพื่อบำเพ็ญประโยชน์เพื่อตนเองและผู้อื่นเท่านั้น และการบรรลุปรมัตถประโยชน์นั้นย่อมได้รับอานิสงส์ คือ.-

(๑) ได้รับความสุขในภพปัจจุบัน

(๒) ไม่ไปอบายภูมิ

(๓) พ้นจากกิเลสและกองทุกข์

(๔) ถึงสุขอันไพศาล

(๕) ไม่ต้องกลับมาเวียนว่ายตายเกิดในห้วงมรรณพภพสงสารอีกต่อไป^{๑๑๐}

ฉะนั้น ประโยชน์ทั้งสามประการนี้ในระดับโลกียะ บุคคลผู้บรรลุประโยชน์ ๒ ประการข้างต้น คือ ประโยชน์ในชาตินี้ และประโยชน์ในชาติหน้าจึงจะถือว่าเป็นบัณฑิต^{๑๑๑} หรือเป็นบุคคลที่ถือว่ามีความดีทั้งแก่ตนเองและสังคม ไม่เป็นผู้ที่เกิดมาเปล่าประโยชน์

ดังนั้น สำหรับคฤหัสถ์ผู้ครองเรือนจะต้องบรรลุจุดหมายของชีวิต คือการมีความมั่นคงทางด้านฐานะ การเงิน เศรษฐกิจ บริวาร ลาภยศ และมีการพัฒนาคุณธรรม จริยธรรมให้เกิดขึ้นในจิตใจให้ได้ เพราะถ้าหากใช้ชีวิตไปวัน ๆ โดยไม่ประสบกับประโยชน์ดังกล่าวแล้วก็จะไม่สามารถที่จะเป็นที่พึ่งให้แก่ตนเองและผู้อื่นได้ ดังนั้น พุทธศาสนาจึงเน้นย้ำอย่างหนักแน่นเกี่ยวกับจุดหมายข้อนี้ เพราะถือว่าเป็นสิ่งที่จำเป็นสำหรับการดำเนินชีวิตให้มีความสุขของชาวบ้านทั่วไป ส่วนในด้านโลกุตตระ บรรพชิตมุ่งหวังประโยชน์สูงสุดก็ควรที่จะพยายามสร้างกุศลบำเพ็ญบารมีฝึกหัดปฏิบัติตนตามพระธรรมวินัยเพื่อหวังให้บรรลุประโยชน์ดังกล่าวให้ได้เช่นกัน

๒. ประโยชน์หรือจุดหมายของชีวิต ๓ อย่าง ตามแนวราบ

เกี่ยวกับเรื่องประโยชน์หรือจุดหมายของชีวิตนั้น พระพุทธศาสนาได้แสดงถึงจุดหมายที่มนุษย์ต้องพัฒนาตนเองให้มีความรู้ความสามารถ ที่จะกำหนดข้อเกี่ยวพันทางสังคมและปฏิบัติตนให้เหมาะสมกับประโยชน์ต่างๆ นั้นได้ ดังในพระพุทฺธพจน์ที่ว่า

^{๑๐๗} อก.ฎ. ๑/๑๗๐/๑๕๐, ที.ฎ. ๑/๓๑ ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ๒๕๓๒.

^{๑๐๘} พระเทพเวที (ประยูร ธมฺมปญฺโญ), การศึกษาที่สาละวินฐานแห่งภูมิปัญญาไทย, หน้า ๑๑๑.

^{๑๐๙} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พระพุทธศาสนา: พัฒนาคนและสังคม (กรุงเทพมหานคร : ส่วนท้องถิ่น กรมการปกครอง, ๒๕๔๐), หน้า ๔.

^{๑๑๐} พระธรรมธีรราชมหามุนี (โชดก ญาณสิริ ป.ธ. ๙), มงคล ๓๘ ประการ (กรุงเทพมหานคร: การพิมพ์พระนคร, ๒๕๓๘), หน้า ๒๓๙.

^{๑๑๑} ส.ส. ๑๕/๑๒๙/๑๐๖. ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๐๐.

“ภิกษุทั้งหลาย... ภิกษุผู้มีจิตไม่ชุ่มมัวย่อมรู้จักซึ่งประโยชน์ตน...ย่อมรู้จักซึ่งประโยชน์คนอื่น, ย่อมรู้จักซึ่งประโยชน์ทั้งสองฝ่าย”

“ภิกษุทั้งหลาย เมื่อมองเห็นประโยชน์ตน...เมื่อมองเห็นประโยชน์ผู้อื่น...เมื่อมองเห็นประโยชน์ทั้งสองฝ่าย ก็ควรที่จะทำประโยชน์ตน, และประโยชน์ของผู้อื่น และประโยชน์ทั้งสองฝ่ายนั้นให้สำเร็จด้วยความไม่ประมาท”^{๑๑๒}

จากพระพุทธพจน์ดังกล่าวมานี้เราสามารถจัดประโยชน์ประเภทนี้ได้เป็น ๓ ลักษณะด้วยกัน คือ

๒.๑ อัตตัตถะ หมายถึง ผลประโยชน์หรือประโยชน์สุขของตนเอง ซึ่งแบ่งได้เป็น ๒ ระดับ คือ ระดับชาวบ้านธรรมดา และระดับของพระสงฆ์ ประโยชน์ตนนั้นเป็นจุดหมายของชีวิต

อันดับแรกที่พระพุทธศาสนาจะเน้นย้ำอยู่เสมอว่าไม่ควรให้เสียหายเพราะประโยชน์ของผู้อื่น^{๑๑๓}

ที่นี้ในระดับของชาวบ้านนั้น ประโยชน์ตน หมายถึง สิ่งที่จะทำให้ชีวิตตนเองดีขึ้น เจริญขึ้น งอกงามขึ้น เอื้ออำนวยต่อการกระทำกิจกรรมอื่น เช่น ความมีทรัพย์ มีบิรวาร มียศหรือการศึกษา หรือหน้าที่การงานที่ตนเองกำลังทำอยู่ ซึ่งถือว่าเป็นสิ่งที่จำเป็นมากสำหรับชีวิตมนุษย์ ในอันที่จะดำรงชีพอยู่ได้โดยไม่ลำบาก หรือการได้ทำบุญทำกุศล สร้างความดีปลูกฝังจริยธรรม คุณธรรมในจิตใจให้ยิ่งๆ ขึ้นไป

สำหรับบรรพชิตนั้น ประโยชน์ตน หมายถึง การได้บรรลุพระอรหันต์^{๑๑๔} ซึ่งพุทธศาสนาเสนอว่า แม้จะทำกิจอื่นให้เสียไปเพราะการแสวงหาโมกขธรรมนี้ก็สมควร^{๑๑๕} เพราะเมื่อบรรลุประโยชน์ตนเองแล้วก็สามารถที่จะไปช่วยเหลือคนอื่นหรือช่วยสนับสนุนอนุเคราะห์เกื้อกูลให้ผู้อื่นได้บรรลุประโยชน์ของเขาบ้าง

ในแง่ของพระสงฆ์ผู้ที่ยังไม่ได้บรรลุจุดหมายสูงสุดเช่นนั้น กิจวัตร คือ การเล่าเรียน ศึกษา การปรนนิบัติครู-อาจารย์และพระอุปัชฌาย์ หรือการสำรวมในพระธรรมวินัยก็จัดได้ว่าเป็นประโยชน์ตนอย่างหนึ่งที่สำคัญ แต่เมื่อนำประโยชน์เหล่านั้นไปเปรียบเทียบกับปรมาตมประโยชน์แล้ว การละทิ้งประโยชน์มีการศึกษา เป็นต้น นี่ก็เป็นสิ่งที่ทำได้ เพราะเป็นการก้าวไปสู่ประโยชน์ที่ดีกว่า แม้จะทำให้กิจวัตรบางอย่างเสียหายไป ในทัศนะของพระพุทธศาสนาก็เห็นว่าไม่เป็นสิ่งที่จะถูกติเตียนได้

อัตถประโยชน์ในขั้นนี้มนุษย์จะต้องบรรลุได้โดยปัญญา อันตั้งอยู่บนฐานของความไม่ประมาท ซึ่งแม้พระพุทธองค์เองก็ยังทรงทำที่พึงเพื่อพระองค์โดยการบรรลุพระโพธิญาณด้วยปัญญา^{๑๑๖} เพราะฉะนั้นมนุษย์โดยทั่วไปก็เช่นกันจะบรรลุประโยชน์ของตนได้ต้องมีปัญญาเป็นที่ตั้ง

^{๑๑๒} ส.นิ. ๑๖/๒๒/๒๙. ฉบับมหาจุฬาลงกรณ ๒๕๐๐.

^{๑๑๓} พุ.ธ. ๒๕/๑๖๖/๔๖ ฉบับมหาจุฬาลงกรณ ๒๕๐๐.

^{๑๑๔} ส.อ. ๒/๒๒/๖๐ ฉบับมหาจุฬาลงกรณ ๒๕๓๒.

^{๑๑๕} พุ.ธ. ๒๕/๑๖๖/๔๖ ฉบับมหาจุฬาลงกรณ ๒๕๐๐.

^{๑๑๖} “ปัญญา พุทธภาวสิทธิ กรุณา พุทธกิจจสิทธิ.....” ดูรายละเอียดใน วินย.ฎีกา. ๑ (สมันตปสาทิกา.) (กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย ๒๕๒๙), หน้า ๓๖๖.

๒.๒ ปรีตละ หมายถึง ผลประโยชน์ หรือจุดหมายของชีวิตของบุคคลอื่นซึ่งอยู่นอกเหนือจากตัวเรา คำว่าคนอื่นอาจพิจารณาได้ ๒ ลักษณะ คือ ในลักษณะของปัจเจกชนอย่างหนึ่ง และในลักษณะของสังคมอย่างหนึ่ง ซึ่งถือว่าเป็นผลประโยชน์หรือจุดหมายที่ตัวเราเองจะได้รับหรือจะพึงถึง หรืออีกนัยหนึ่งหมายถึงเหตุที่ทำให้บรรลุความสุขคนอื่น ซึ่งเราช่วยเหลือเกื้อกูลสนับสนุนพาให้บรรลุประโยชน์นั้นได้^{๑๑๗} และการจะช่วยเหลือหรือบำเพ็ญประโยชน์เพื่อผู้อื่นนั้นต้องอาศัยคุณธรรมคือความกรุณา^{๑๑๘} เอื้ออาทรคิดจะช่วยเหลือคนอื่น เพราะถ้าไม่มีกรณาก็จะเห็นแก่ตัว ดังนั้นต้องมีกรุณาด้วย ถ้าไม่มีก็จะเป็นสิ่งเฉพาะตนเท่านั้น ต้องมีกรุณาด้วย จึงจะเห็นแก่คนอื่น^{๑๑๙} กรณีตัวอย่างเช่น พระพุทธองค์เมื่อทรงบรรลุประโยชน์ส่วนพระองค์แล้ว ทรงบำเพ็ญพุทธกิจด้วยการช่วยเหลือสรรพสัตว์ด้วยพระกรุณา^{๑๒๐}

ดังนั้น การที่จะช่วยเหลือให้บุคคลบรรลุประโยชน์ของเขาต้องอาศัยความเมตตา กรุณา คือสงสาร คิดจะช่วยเหลือผู้อื่นหากไม่มีธรรมข้อนี้ก็ไม่สามารถจะช่วยเหลือผู้อื่นได้

๒.๓ อุภยัตถะ หมายถึง ผลประโยชน์, ความสุข, หรือสวัสดิภาพความมั่นคงของทั้งสองฝ่าย คือ ทั้งที่เป็นประโยชน์สุขเพื่อตนเองและเป็นประโยชน์เพื่อคนอื่นต้องมีความเอื้ออำนาจให้บรรลุจุดหมายคือความสุขร่วมกัน โดยมีหลักปฏิบัติอันเป็นเหตุให้บรรลุจุดหมายขั้นนี้คือ หลักปฏิบัติเพื่อความสามัคคีและยึดเหนี่ยวจิตใจผู้อื่นเอาไว้ได้ หรือสังคหวัตถุ ๔ ประการ คือ

๑) ทาน ได้แก่ การขจัดความตระหนี่รู้จักแบ่งปัน เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่แก่คนอื่น ซึ่งประสบความสำเร็จหรือบริจาคนแก่สมณพราหมณ์ผู้มีศีล เพื่ออานิสงส์ คือ ความสุขใจกับการกระทำที่ได้ทำลงไปนั้น

๒) ปิยวาจา ได้แก่ การพูดจาไพเราะอ่อนหวาน เป็นสุภาสิต

๓) อตถจริยา ได้แก่ การประพฤติประโยชน์ คือ ความเพียรพยายามทางกายที่จะทำประโยชน์เพื่อเกื้อกูลแก่คนอื่นทั้งทางการกระทำและคำพูด^{๑๒๑}

๔) สมานัตตตา ได้แก่ การวางตนให้เสมอต้นเสมอปลาย เคยปฏิบัติมาอย่างไรก็ปฏิบัติอย่างนั้นไม่เปลี่ยนแปลง เขาเรียกว่าคนไม่สั่นตัวเมื่อวันหนึ่งเกิดร้ายร้ายขึ้นมา ก็ยังมั่นคง ไม่ห่อเหี่ยวตามกระแสโลก^{๑๒๒}

หลักธรรมทั้ง ๔ ประการนี้ ย่อมเอื้ออำนาจต่อการสงเคราะห์ประโยชน์ตนประโยชน์ผู้อื่นเข้าด้วยกัน อันทำให้เกิดความผาสุก และสวัสดิภาพทั้งแก่ตนเองและผู้อื่น โดยเฉพาะในโลกยุคปัจจุบัน คนเราต้องใช้หลักธรรมตัวนี้ให้มากเพื่อช่วยประสานสัมพันธ์ครอบครัว ชุมชน สังคม และประเทศ ซึ่งเราสามารถพิจารณาได้จากแผนภาพที่ ๒ ดังต่อไปนี้

^{๑๑๗} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), **พุทธธรรม: ฉบับขยายความ** หน้า ๕๙๙.

^{๑๑๘} มหาหมกุฏราชวิทยาลัย อภิธมมปริมตตสงคหปาเลีย (กรุงเทพมหานคร : มหาหมกุฏราชวิทยาลัย ๒๕๓๙), หน้า ๑๐๐.

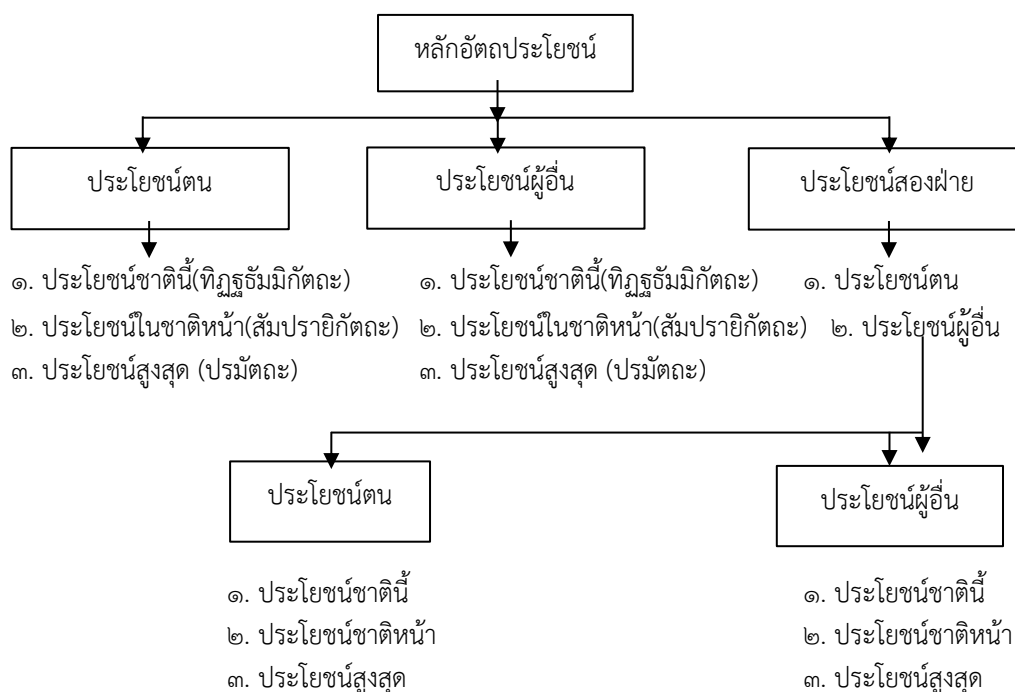
^{๑๑๙} พระวรศักดิ์ วรณโม. **ธรรมพื้นฐานสำหรับชีวิต** (กรุงเทพมหานคร :ม.ป.ท., เคล็ดไทย, ๒๕๔๒), หน้า ๒๗.

^{๑๒๐} วินย. ฎีกา. ๑ สมันตปสาทิกา หน้า ๓๖๖.

^{๑๒๑} ที. ฎีก. ๓/๒๑๐/๑๓๗ ฉบับมหาจุฬาลงกรณ ๒๕๓๒.

^{๑๒๒} อ. จตุกก. ๒๑/๓๒/๓๖ ฉบับมหาจุฬาลงกรณ ๒๕๐๐.

แผนภาพที่ ๒ ประโยชน์ในพระพุทธศาสนา

จากที่ผู้วิจัยได้นำเสนอการแบ่งประเภทของประโยชน์มาทั้งหมดนั้น พอที่จะสรุปให้เห็นถึงความสัมพันธ์ของประโยชน์ประเภทต่างๆ ให้เข้าด้วยกันเป็นชุดๆ ซึ่งทำให้มองเห็นความต่อเนื่องที่ปรากฏชัดขึ้นเมื่อนำเอาประโยชน์ตามการอธิบายแบบแนวราบทั้ง ๓ ประการ คือ อัตตัตถะ ประโยชน์ตน ปรัตถะ ประโยชน์ผู้อื่น และอุภยัตถะ ประโยชน์ทั้งสองฝ่าย มาวางเป็นโครงสร้างภายใต้หลักอรรถประโยชน์จากนั้นก็เอาประโยชน์ที่อธิบายตามแนวตั้ง ๓ ประการ คือ ทิฐฐธัมมิกัตถะ ประโยชน์ สัมปรายิกัตถะประโยชน์ และปรมาตถะประโยชน์ มาวางเรียงเป็นแนวตามความสัมพันธ์ที่เกี่ยวข้องกันซึ่งจากการจัดความสัมพันธ์ดังกล่าวมานั้น จะเห็นว่าประโยชน์ที่จะต้องบรรลุอันดับแรกนั้น คือจะต้องทำประโยชน์เพื่อตนเองก่อน เช่น ในระดับของชาวบ้านความมั่นคงทางด้านเศรษฐกิจถือว่าเป็นส่วนสำคัญที่จะต้องได้รับการพิจารณา แต่พุทธศาสนาก็ให้ถือว่าทรัพย์สินนั้นเป็นเพียงทางผ่านหรือเป็นอุปกรณ์ในการกระทำความดีในอันดับต่อไปเท่านั้น กล่าวคือ เมื่อมีทรัพย์สินแล้วก็สามารถที่จะช่วยเหลือสังคมและบำเพ็ญกุศลอื่นๆ ได้ จนถึงเมื่อมองเห็นความไม่แน่นอนของสรรพสิ่งก็จะสามารถสละทรัพย์เหล่านั้น เพื่อค้นหาจุดหมายปลายทางของชีวิตในระดับปรมาตถ์อันได้แก่ พระนิพพาน^{๑๒๓} ฉะนั้น จะเห็นได้ว่าความต่อเนื่องของประโยชน์ในแต่ละระดับนั้นมีความสัมพันธ์กันอย่างเป็นระบบ ดังนี้

^{๑๒๓} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พุทธธรรม : ฉบับขยายความ, หน้า ๖๐๐.

ในส่วน of พระสงฆ์นั้น ประโยชน์ตนก็คือ การได้บรรลุธรรมผล ในระดับต่างๆ ซึ่งไม่เกี่ยวข้องกับวัตถุ แต่กลับเป็นเรื่องของจิตใจล้วนๆ^{๑๒๔} พุทธศาสนาเสนอว่า ประโยชน์ตนในระดับนี้ ต้องได้รับการพิจารณาเป็นอันดับแรก เพราะเมื่อบรรลุประโยชน์ตน คือ พระอรหันต์แล้ว ก็สามารถที่จะก้าวไปเพื่อช่วยเหลือเกื้อกูลให้บุคคลอื่นได้บรรลุประโยชน์ของเขาได้ในขณะเดียวกันก็สามารถบำเพ็ญกิจอันเป็นประโยชน์ตนได้ด้วยจึงจัดได้ว่าเป็นการบำเพ็ญประโยชน์ทั้งสองฝ่าย และการเสนอทัศนะเช่นนี้ก็จัดว่าเป็นการเน้นย้ำในเรื่องหลักสันติภาพสากลอันตั้งอยู่บนรากฐานของสันติสุขส่วนบุคคล หมายความว่า พุทธศาสนานั้นประกาศหลักประโยชน์เพื่อผู้อื่นก็จริง แต่ไม่ได้ละเลยประโยชน์สุขส่วนบุคคลว่าประโยชน์ส่วนบุคคลนั้นจะต้องมาก่อน เพราะเมื่อบุคคลมีความเพียบพร้อมแล้วการที่จะก้าวไปสร้างสันติสุขให้แก่คนอื่นหรือสังคมก็เป็นสิ่งที่ทำได้ง่ายขึ้นนั่นเอง สำหรับพระสงฆ์

๒.๗.๓ การดำเนินชีวิตตามหลักแห่งประโยชน์ ๓

พระพุทธองค์ทรงยอมรับความสำคัญหรือจุดหมายของประโยชน์ทุกระดับได้แก่ ประโยชน์ชาตินี้ (ทิฐุธรรมิกัตถะประโยชน์) ประโยชน์ในชาติหน้า (สัมปรายิกัตถะประโยชน์) และประโยชน์สูงสุด (ปรมาตถะประโยชน์) โดยเห็นว่าประโยชน์แต่ละขั้นมีความสัมพันธ์กับ ระดับความเป็นอยู่การครองชีพ สภาพแวดล้อม และความพร้อมของแต่ละบุคคลในการบรรลุประโยชน์ในแต่ละขั้น และนอกจากนี้พระพุทธองค์ทรงได้แบ่งลักษณะของประโยชน์ไว้อีกประเภทหนึ่ง ซึ่งได้แสดงออกให้เห็นถึงความรับผิดชอบและความสัมพันธ์กันระหว่างมนุษย์กับสังคมตามลำดับ ได้แก่ประโยชน์ตน (อัตตัตถะ) ประโยชน์ผู้อื่น (ปรัตถะ) และ ประโยชน์สองฝ่าย (อุภยัตถะ)^{๑๒๕}

เพื่อให้เห็นถึงประโยชน์ทั้ง ๓ ในพระพุทธศาสนา ผู้วิจัยจึงขอยกตัวอย่างมาเพื่อให้เห็นถึงหลักการปฏิบัติในประโยชน์นั้น ให้เห็นอย่างชัดเจนของชีวิตว่า เป้าหมายมันอยู่ตรงไหน และประโยชน์อันใดจากการปฏิบัติหรือดำเนินตามประโยชน์ทั้ง ๓ นั้น มันอยู่ตรงไหน ซึ่งจริงๆ แล้วประโยชน์ทั้ง ๓ นั้น เพื่อช่วยแก้ปัญหาตนเอง เช่น ในหลักพุทธศาสนาเพื่อหวังมาช่วยแก้ไขปัญหของพุทธศาสนิกชน หรือบุคคลที่ดำเนินชีวิตอยู่ในสังคมปัจจุบันนี้ ซึ่งต่างก็มีวิถีชีวิตของตนเองในการดำเนินชีวิตของแต่ละคนที่แตกต่างกันออกไป ตามสภาพของบริบทนั้นๆ อันเป็นผลสืบเนื่องมาจากการที่บุคคลส่วนมาก ที่หลงไปยึดติดอยู่ในด้านวัตถุสิ่งของต่างๆ ที่มีอยู่ในสังคมเรา เหล่านั้น ล้วนเป็นปัญหาอันก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางด้านสังคมอย่างรวดเร็ว และยังเป็นปัญหาที่ผู้คนที่อยู่ในสังคมจะต้องเผชิญกับความไม่แน่นอนของการใช้ชีวิต กับสถานะ ทางเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และค่าครองชีพที่สูงขึ้น ล้วนทำให้ผู้คนต่างต่อสู้ดิ้นรน เพื่อที่จะแสวงหาทรัพย์เหล่านั้นมาบำรุงบำเรอร่างกาย เพื่อให้พบซึ่งความสุขของตนเพียงอย่างเดียว

ดังนั้น เรื่องของประโยชน์จึงเป็นสิ่งที่สำคัญในระดับหนึ่งที่ทำให้เกิดเป็นปัญหาต่างๆ ตามมามากมาย ซึ่งหนึ่งในปัญหาเหล่านั้น ก็คือ ปัญหาของ ความเครียด ปัญหาอันเกิดจากการทำหน้าที่การทำงาน ปัญหาอันเกิดจากการว่างงาน ตกงาน ที่ยังคงเป็นปัญหาส่วนใหญ่ของสังคมอยู่ใน

^{๑๒๔} พระมหาไพริชน์ เขียนวงศ์, พุทธจริยศาสตร์กับปัญหาความเป็นอัตตนิยม ในพุทธศาสนศึกษา ฉบับที่ ๑ ปีที่ ๓ ๒๕๓๙ (กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๙), หน้า ๗๐.

^{๑๒๕} พระมหาวิโรจน์ วิโรจโน (ผาตา), “การศึกษาวิเคราะห์แนวความคิดเรื่องประโยชน์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๑๓.

ขณะนี้ ทำให้บุคคลเราเห็นห่างจากการบำเพ็ญพัฒนาทางด้านจิตใจ ให้มีคุณภาพ และศักยภาพที่ดีขึ้น และในท่ามกลางของสภาวะปัญหาที่วิกฤต จากภัยทางธรรมชาติต่างๆ ที่เกิดขึ้นมานั้น เช่น ภัยที่เกิดจากน้ำท่วม ดินถล่ม ภัยจากลมพายุ เหล่านี้ ก็ล้วนทำให้เกิดเป็นปัญหาในการทำมาหาเลี้ยงชีพของบุคคลเรา ด้วยกัน ทั้งสิ้น

แต่ถ้าหากบุคคลในสังคมมีการดำเนินชีวิตตามแบบที่มันเป็น และมีการปรับเปลี่ยนชีวิตของตนเองที่ไม่ทันกับการเปลี่ยนแปลงตามสภาวะของเหตุการณ์ที่เป็นอยู่เฉกเช่นในยุคสังคมปัจจุบันนี้แล้ว ย่อมจะทำให้เกิดเป็นปัญหาของชีวิตต่างๆ ที่ตามมา เพราะหากบุคคล ที่ดำเนินชีวิตอยู่ในสังคมปัจจุบันมีความเข้าใจใน หลักธรรมคือประโยชน์ ๓ ซึ่งมี ญาณภูมิมีกัตตะ เป็นต้น นี้ เป็นอย่างดีแล้ว และพร้อมที่จะนำไปปรับใช้เพื่อแก้ไขปัญหาวินัยประจำวันได้ให้เกิดประโยชน์แก่ตนเอง และครอบครัว

ถึงแม้ยามเหตุการณ์ทางสังคม ของบ้านเมืองจะเป็นเช่นไร ก็ตาม ก็จะทำให้บุคคลที่ได้ประพฤติกปฏิบัติตาม นำเอาไปปรับเปลี่ยนใช้ในวิถีชีวิตของตนให้ทันต่อการเปลี่ยนแปลงนั้นๆ ได้เป็นอย่างดี ยิ่งขึ้นไป แต่หากว่าอาจจะมิบุคคลอื่นๆ ที่เขาไม่ได้นำเอาหลักธรรมนี้ไปปฏิบัติตาม ก็คงอาจจะไม่ได้รับทราบหรือรับรู้ถึงผลในอันจะพึงได้รับนั้นๆ ก็คงจะมีอยู่บ้าง ในสังคมปัจจุบัน

ดังนั้น การที่บุคคลได้นำเอา หลักธรรมคือประโยชน์ อันมี ญาณภูมิมีกัตตะประโยชน์ เป็นต้น นั้นแล้ว ไปประพฤติกปฏิบัติตาม อันได้แก่ (๑) อุฏฐานสัมปทา ข้อธรรมที่หมายถึง ปัญหาอันเกิดจากการขาดความขยันหมั่นเพียรในการทำหน้าที่การงาน (๒) อารักขสัมปทา ข้อธรรมที่หมายถึง ปัญหาอันเกิดจากการไม่รู้จักประหยัดทรัพย์สมบัติที่ตนมีอยู่ (๓) กัลยาณมิตตตา ข้อธรรมที่หมายถึง ปัญหาอันที่คนเราไม่รู้จักในการเลือกคบคนมาเป็นมิตร และ (๔) สมชีวิตา ข้อธรรมที่หมายถึง ปัญหาอันเกิดจากการใช้จ่ายทรัพย์สมบัติที่เกินฐานะของตนที่เป็นอยู่^{๑๒๖} เป็นต้น

ดังที่พระพุทธองค์ได้ตรัสว่า "ดูกรมหาบพิตร อาตมภาพได้กล่าวกะภิกษุผู้ชื่อว่าอานนท์ว่า ... อานนท์ ความมีกัลยาณมิตร มีกัลยาณสหาย ขอบคบหากัลยาณชนนี้ เท่ากับเป็นพรหมจรรย์ทั้งหมดทีเดียว ภิกษุผู้กัลยาณมิตร พึงหวังสิ่งนี้ได้ คือจักยังอริยอัชฏางคิกมรรคให้เกิดมี จักทำให้มากซึ่งอริยอัชฏางคิกมรรค...เพราะฉะนั้นแล มหาบพิตร พระองค์พึงศึกษาอย่างนี้ว่า เราจักเป็นผู้มีกัลยาณมิตร เป็นผู้ที่มีกัลยาณสหาย เป็นผู้ขอบคบหากัลยาณชน... ฉะนั้นแล้ว การทำหน้าที่เพื่อประโยชน์สุขแก่ชาวโลกนั้น พระองค์ทรงให้สรรพสัตว์ได้รับประโยชน์ ๓ อย่าง คือ (๑) ประโยชน์ในโลกนี้(ญาณภูมิมีกัตตะ) เช่น การได้รับเกียรติยศ ชื่อเสียง มีความสุขในชีวิตชาติปัจจุบัน (๒) ประโยชน์ในโลกหน้า (สัมปรายิกัตตะ) เช่น ทำให้เกิดความมั่นใจในการทำความดีและมีสวรรค์เป็นที่ไปในเบื้องหน้า (๓) ประโยชน์อย่างยิ่งคือพระนิพพาน (ปรมาตตะ) โดยพระองค์ทรงชี้ให้ดำเนินตามอริยมรรคมีองค์ ๘

^{๑๒๖} เถลิงเกียรติ อาภาพรโชติวงศ์ “ศึกษาแนวทางการดำเนินชีวิตตามหลักญาณภูมิมีกัตตะ

จนผู้นั้นได้บรรลุอริยมผล พระจริยาที่ทรงประพฤติเพื่อชาวโลกนั้น เมื่อกล่าวโดยรวมก็ได้แก่ประโยชน์ ๓ อย่างดังกล่าว^{๑๒๗}

๒.๘ สรุป

ชีวิตมนุษย์ตามหลักพระพุทธศาสนาดังที่สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ในคัมภีร์ต่างๆ ที่เกี่ยวกับการเกิดของชีวิตมนุษย์หรือวิวัฒนาการของมนุษย์และสัตว์โลกเป็นไปตามที่กล่าวมาและ เป็นไปในแนวเดียวกันทั้งสิ้นโดยชีวิตมนุษย์จุดกำเนิดมาจากเหตุปัจจัยสืบเนื่องกันมาจากหลาย องค์ประกอบเข้ามารวมกันเป็นชีวิตไม่ใช่พระเจ้าเป็นผู้สร้าง แต่มีกรรมเป็นผู้สร้างเป็นผู้จำแนกให้ ประณีต และเลว จึงทำให้ชีวิตมีความแตกต่างกันไป โดยมีองค์ประกอบที่สำคัญของชีวิต คือ ๑) ชันธ ๕ ที่เป็นองค์ประกอบของชีวิตที่สำคัญที่ทำให้ชีวิตหรือร่างกายขับเคลื่อนไปได้ ซึ่งประกอบไปด้วยรูป ชันธ, เวทนาชันธ, สัญญาชันธ, สังขารชันธ, และวิญญาณชันธ รวมทั้ง ๕ นี้แล้ว จึงเป็นตัวที่กำหนดว่า ชีวิตอยู่ได้หรือดำเนินต่อไปได้ อย่างไรก็ตามชันธทั้ง ๕ นี้แตกดับตัวชีวิตก็แตกดับไปด้วย เช่นกัน

นอกจากนี้ยังมีองค์ประกอบที่สำคัญอีก ๖ ประการ คือ ธาตุ ๖ ธาตุทั้ง ๖ ซึ่งประกอบด้วย ปฐมวิธาตุ, อาโปธาตุ, วาโยธาตุ, เตโชธาตุ, อากาศธาตุ, วิญญาณธาตุ, ซึ่งธาตุทั้ง ๖ นี้ก็เป็นองค์ประกอบ ของชีวิตที่ช่วยค้ำจุนชีวิตของสัตว์ ทำให้ชีวิตไม่แตกดับทำให้ชีวิตดำรงอยู่ได้เช่นเดียวกันกับชันธ ๕

และก็ยังมียายตนะทั้ง ๖ ซึ่งประกอบด้วยตา (จักขุ) หู (โสต) จมูก (ฆานะ) ลิ้น (ชีวนา) กาย (กาย) ใจ (มโน) ยายตนะทั้ง ๖ นี้เป็นองค์ประกอบของชีวิตที่สำคัญอย่างหนึ่งเป็นสิ่งที่ทำให้ชีวิตมี ความหมายพร้อมที่จะเรียนรู้สิ่งต่างๆ หรือติดต่อกับสิ่งข้างนอกได้ถ้าขาดยายตนะทั้ง ๖ นี้ชีวิตก็จะไม่มี ความหมายแม้แต่ขาดอย่างใดอย่างหนึ่งใน ๖ อย่างก็ยังทำความลำบากให้เกิดขึ้นในชีวิตได้ ดังคำของ นักปราชญ์เมืองอุบลราชธานี ท่านกล่าวเป็นฉันทาภาษิตอีสาน ท่านสอนไว้น่าคิดน่าฟังในเรื่องของชีวิต คนทุกคนก็มีเท่านี้แหละ ท่านสอนว่า

“๔ คนคืบหน้า ๕ คนจ่องหลัง ๒ คนฝังอยู่ข้าง คน ๑ อ่านอ้างพระคาถา”

นี่คือสัจธรรมของชีวิต คือ ธาตุทั้ง ๔ หรือ ธาตุ ๖ ก็ดี เป็นทัพหน้า ทำให้เป็นรูปเป็นร่างขึ้นมา ได้ จึงเรียกว่า ๔ คนคืบหน้า เมื่อธาตุมาประชุมปรุงแต่งกันเป็นตัวเป็นตนแล้ว ชันธทั้ง ๕ จะเป็นตัว สนับสนุน เป็นตัวค้ำจุน ให้บุคคลสามารถที่จะพัฒนาตนเองจากความเป็นคนไปสู่ความเป็นมนุษย์ได้ เพราะชันธทั้ง ๕ คือ รูป, เวทนา, สัญญา, สังขาร, และวิญญาณ ดังกล่าวมาแล้ว จะเป็นทัพหลัง ทำ หน้าที่ คือ ๕ คนจ่องหลัง ดังนั้น นักปราชญ์ท่านจึงกล่าวว่า....“สี่ กับ ห้า มีมาประจำโลก ค้นขาด ของหมูนี มีแล้วกะเหล่าสูญ สี่บ่อจุน ห้าไว้ คือก้นกับของป่า ห้า บ่อจุน สี่ ไว้ กะคือด้าม ดั่งกัน”

ธาตุ ๔ หรือ ธาตุ ๖ กับ ชันธทั้ง ๕ เข้าต้องอิงอาศัยกันเสมอ ขาดกันไม่ได้เลย ถ้าเมื่อไรขาด ส่วนใดส่วนหนึ่งมันก็จะไม่สมประกอบทันที องค์ประกอบของชีวิตก็จะไม่สมบูรณ์ทันที เมื่อคนเราเกิด มาบนโลกนี้จึงไม่มีอะไรเป็นของเราที่ถาวร ที่จะอยู่เคียงข้างเราตลอดไปหรือติดตามตัวเราไปได้สัก อย่าง คงมีแต่ ๒ อย่างนี้เท่านั้นที่ติดตามตัวเราไปในภพหน้า นั่นคือ “สองคนฝังอยู่ข้าง” คือ บุญ กับ บาป นี่เอง ญาติพี่น้องส่งเราได้แค่เมรุเท่านั้น ทำบุญไว้ บุญก็จะอยู่เคียงข้าง ทำบาปไว้ บาปก็จะอยู่

^{๑๒๗} พระมหาประพันธ์ ศุภษร, “ความสำคัญของบุคลิกภาพของพระพุทธเจ้าต่อความสำเร็จ

เคียงข้างเรา จึงมีคำกล่าวที่ว่า...“บุญบาปนี้ เป็นคู่คือเงา เงาจะติดตามเงา สู้วันบ่มีเว้น
 คั่นหาพามันเล่น พามันเต้นเล่น พามันแะแอ่นพ้อน เงานั้นกะแอ่นนำ คั่นหานั่งยองย่อ
 เงากะนั่งลงนำ คั่นหาเอาหลังนอน กะอ่อนลงนอนด้วย คั่นหาโตนลงห้วย ภูเขาหลายหลั่น
 ขึ้นตันไม้ผาล้านด้านเขา เงาจะตามเลาะเลี้ยวเกาะเกี่ยวพันนัง บ่อได้มียามเหิน ห่างไกลกันได้
 อันนี้ฉันทะแท้ทั้งสองบุญบาป มันกะติดต่อกัน นำสันผู้กระทำ”...

นี่คือสิ่งที่จะติดตามตัวเราไปในภพภูมิ ทรัพย์สินเงินทองเอาไปไม่ได้ ตกเป็นของคนอื่นไปหรือ
 อยู่กับโลกนี้ ดังคำกล่าวของคนอีสานสมัยโบราณ ท่านกล่าวไว้น่าฟัง...“เข้าของตนสะสมเก็บไว้ ตาม
 ส่งให้พอแต่เหือนหาอยู่ พวกฝูงหมู่มวลมิตรสหาย ตามส่งไปพอแต่ถึงป่าช้า บุญบาปกล้า เป็นคู่
 คือเงา ติดตามหาสู่วันบ่มีเว้น”

หลักสำคัญทั้ง ๓ หมวดนี้เป็นองค์ประกอบของชีวิตหรือตัวของชีวิตถ้าขาด ๓ สิ่ง อย่างใด
 อย่างหนึ่งใน ๓ หมวด นี้ชีวิตก็ย่อมมีขึ้นไม่ได้หรือถ้ามีขึ้นมาแล้วก็จะสลายไปเพราะสิ่งทั้ง ๓ หมวดนี้
 เป็นตัวการที่ค้ำจุนชีวิตให้เกิดขึ้นดำรงอยู่และดำเนินไปถ้าสิ่งเหล่านี้แตกสลายชีวิตก็จะแตกดับไป

ดังนั้น เมื่อชีวิตเกิดขึ้น ตั้งอยู่ ได้โดยยากแล้ว เราจึงต้องเห็นความสำคัญของชีวิตให้มาก ใน
 ด้านต่างๆ คือ (๑) ด้านพฤติกรรม (๒) ด้านจิตใจ (๓) ด้านปัญญา (๔) ด้านการทำงาน คุณค่าของชีวิต
 จึงเกิดขึ้น เพราะเรามีหลักปฏิบัติเกี่ยวกับชีวิตใน ๔ ด้าน จึงทำให้ชีวิตมีคุณค่าใน ๓ ด้าน คือ (๑)
 ด้านความรู้ (๒) ด้านความประพฤติ (๓) ด้านความดี เพื่อชีวิตจะได้ไม่ผิดพลาด ตกไปสู่อบาย ทุกคติ
 วินิบาต ย่อมเข้าถึงประโยชน์ ๓ ประการซึ่งเป็นเป้าหมายของชีวิต คือ ๑) ภูมิฐานมิกัตถประโยชน์ ๒)
 สัมปรายิกัตถประโยชน์ ๓) ปรมัตถประโยชน์ ก็เท่ากับว่าได้เข้าถึงประโยชน์ ทั้ง ๓ มี ประโยชน์ตน,
 ประโยชน์ผู้อื่น, และประโยชน์ทั้งสองฝ่าย ตามหลักการดำเนินชีวิตในพระพุทธศาสนา ที่ทุกคน
 มุ่งหวังที่จะไปให้ถึงในชาตินี้และชาติต่อ ๆ ไปจนกว่าจะดับซึ่งกิเลสได้อย่างสิ้นเชิง ชีวิตจึงจะปลอดภัย

แผนภาพที่ ๓ องค์ประกอบของชีวิต

